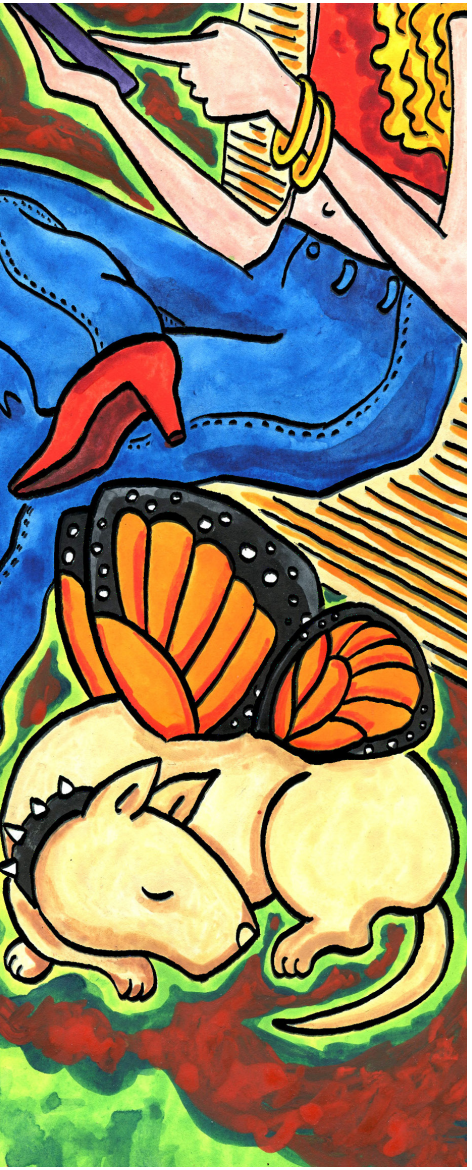

SQS-lehden numeron 1–2/2021 kansikuvan on tehnyt sarjakuvataiteilija Jiipu, 2021.

Cover image of the issue 1–2/2021 of *SQS – Journal of Queer Studies in Finland* by cartoonist Jiipu, 2021.

SQS 1–2/2021: Sisällys / Contents

Tuula Juvonen ja Tiia Sudenkaarne
Johdanto:
SQS-lehti queer-tutkimusyhteisön palveluksessa I–IV

1] Pervoskooppi: artikkelit / Queer Scope: Articles

Otso Harju
'A woman', 'as a woman', what do you mean? Feminist ethnography, transgender studies and the uses of not passing 1–16

Jarmo Harri Jantunen ja Tuula Juvonen
Lesbonormatiivisuuksien ristipaineessa. Määrällistä ja laadullista analyysiä Suomi24-verkkokeskusteluista 17–36

Riikka Taavetti
"Jotta meidät muistettaisiin sellaisina kuin elimme". Queerit äänet ja muistitietoarkistojen hiljaisuudet 37–53

2] Pervoperuutuspeili: puheenvuorot / Queer View Mirror: Opinion Pieces

Harto Hänninen
Kerron hänen isällensä. Toisin luettuja miesten välisiä suhteita suomalaisessa kevyessä musiikissa 54–65

Leena-Maija Rossi ja Tiia Sudenkaarne
"Queer" kotiutui: mitä tapahtui "pervolle"? 66–69

3] Pervopeili: keskustelut / Queer Mirror: Discussions

Jukka Lehtonen
Jäin viivan alle. Homoseksuaalisuuden sairausleima opetuksessa ja koulumuistoissa 70–79

Joonas Säntti
Tunnetusti ja tiedetysti queerit 80–86

4] Lectio praecursoria

Tiia Sudenkaarne
Bioetiikan queer-feministisestä tulkintakehyksestä 87–95

5] Pervosilmäys: arvostelut / Queer Eye: Reviews

Tuuli Innola
Queer Ways of Relating in Contemporary Estonia 96–99

Lois-Anne Watt
Queer Theory in Flux: Views from Past to Present 100–102

6] Kirjoittajat / Contributors 103–106

SQS
1–2/2021

Sisällys
Innehåll
Contents

ISSN
1796-5551

SQS-lehti queer-tutkimusyhteisön palveluksessa

Tuula Juvonen ja Tiia Sudenkaarne

Vuonna 2021 vietettiin suomalaisen sateenkaarielämän osalta moninkertaista merkkivuotta. Tällöin tuli kuluneeksi 50 vuotta homoseksuaalisten tekojen dekriminalisoinnista ja 40 vuotta homoseksuaalisuuden sekä 10 vuotta transvestisuuden ja fetissikiinnostusten poistamisesta sairausluokituksesta. Merkkivuotta on nostanut esiin erityisesti Sateenkaarihistorian ystävät ry sekä verkkosivuillaan että juhlaseminaareissaan. Edellä mainittujen rajapyykkien lisäksi voimme yhteisönä juhlistaa myös sitä, että Suomen Queer-tutkimuksen Seuran perustaman *SQS*-lehden ensimmäisen numeron julkaisemisesta on nyt kulunut 15 vuotta.

SQS kuroo umpeen mittavaa takamatkaa

Kuluneen 15 vuoden aikana *SQS*-lehti on vakiinnuttanut itsensä keskeiseksi kotimaiseksi queer-tutkimusta julkaisevaksi foorumiksi, jolla on monitieteinen yleisö. Lehdessä julkaisevat niin aloittelevat kuin varttuneetkin tieteentekijät, ja siinä käydään ajankohtaista keskustelua niin käsitteellisistä, teoreettisista kuin menetelmällisistäkin kysymyksistä, kuten tämä numero jälleen osoittaa. Lisäksi *SQS* kuroo omalta osaltaan umpeen mittavaa takamatkaa, jonka rikoslain niin kutsutun kehotuskiellon voimaan saattaminen vuonna 1971 aiheutti suomalaiselle keskustelulle seksuaalisuuden ja samalla sukupuolenkin moninaisuudesta. Niinä vuosikymmeninä, joina julkinen kehottaminen sinänsä laillisiin homoseksuaalisiin tekoihin oli rikos – Suomessa aina vuoteen 1999 asti –, sekä Yleisradio että johtavat lehtikustantamot välttivät käsittelemästä homoseksuaalisuutta radio- ja televisio-ohjelmissa tai sanomalehdissä. Tällainen vaikenemisen ja vaientamisen kulttuuri on jättänyt pitkän varjon suomalaiseen yhteiskuntaan, mikä on tunnistettavissa yhä tänäkin päivänä.

Tässä numerossa historioitsija Riikka Taavetin artikkeli käsitteleekin niitä erilaisia hiljaisuuksia, joita on tunnistettavissa myös arkistoon tallentuneissa muistitietokokoelmissa. Vaikka Taavetti keskittyy ennen kaikkea vuonna 2014 kerätyn ”Sateenkaarinuorena ennen ja nyt” -aineiston analyysiin, artikkeli viitoittaa lukijalle reittejä myös muihin kiinnostaviin tutkimusaineistoihin. Ennen kaikkea Taavetti antaa artikkelissaan menetelmällistä apua tutkimuksellisesti hyvin haastavien, historiallisesti rakentuneiden hiljaisuuksien tunnistamiseen, ymmärtämiseen ja tulkitsemiseen. Vaikenemisen ja vaientamisen menetelmällinen jäljittäminen on tärkeää paitsi sateenkaariyhteisölle ja queer-tutkimukselle myös laajemmin menneiden ja nykyisten marginalisoinnin kontekstien tunnistamiselle.

Leikkisyyttä sairauden ja rikollisuuden varjoissa?

Koulutussosiologi Jukka Lehtonen palaa omassa esseessään hiljaisuuksien sijaan niihin jälkiin, joita medikalisaatio on jättänyt suomalaiseen kouluopetukseen – ja sen myötä yhä uusiin sukupolviin, joiden homoseksuaalisen identiteetin rakentamista on haavoittanut koulukirjoissa ja -opetuksessa pitkään toistuneet käsitykset homoseksuaalisuudesta sairautena. Esseessään Lehtonen tekee muistelutyötä myös omaan henkilö- ja tutkimushistoriaansa, sillä hän nojaa eri aikoina keräämäänsä koulumuistoja ja -kokemuksia käsittelevään tutkimusaineistoon.

Kuitenkin myös aikana, jolloin homoseksuaaliset teot olivat Suomessa rikollisia, kulttuurituotteissa on ollut mahdollista leikitellä homoseksuaalisuuden mahdollisuudella. Tätä historiaa avaa meille populaarikulttuuriin vihkiytynyt tietokirjailija Harto Hänninen omassa puheenvuorossaan, jossa hän analysoi kotimaassa 1910–1960-luvuilla levytettyjä musiikkikappaleita, joissa laulujen romanttiseen tai seksuaaliseen suhteeseen viittaavien sanoitusten ja niiden esittäjän miessukupuoli tuottavat mielikuvia homoseksuaalisista suhteista. Silloinkin kun laulut ovat pilkallisen humoristisia, niiden pelkkä olemassaolo avaa kuulijalle heteroseksuaalisuuden ylittäviä kuvittelun mahdollisuuksia – ja samalla yllättävän ja kiinnostavan ikkunan suomalaiseen sateenkaarihistoriaan.

Sateenkaarikulttuuria nykykirjoittamassa

Nykyisiä sateenkaarevia kuvittelun ja toisin ajattelun paikkoja kartoittaa kirjallisuudentutkija Joonas Säntti kirjallisuuskatsauksessaan. Hän on ottanut tehtäväkseen lukea merkittävän osan vuosina 2020 ja 2021 julkaistuista suomenkielisistä romaaneista, joiden kirjoittajat kertovat (usein omakohtaisesti) lesbojen, homojen ja biseksuaalien elämästä ja kokemuksista lähimenneisyydessä. Romaanit luovat pitkään kaivattua heijastuspintaa näihin yhteisöihin samaistuville lukijoille, jotka pohtivat omaa elämäänsä ja tekemiään ratkaisuja. Erityisesti heille Säntti tekee palveluksen nostamalla kiinnostavalla tavalla esiin teoksesta toiseen risteäviä teemoja, samalla kun hän tekee katsauksellaan kunniaa näiden tärkeiden teosten kirjoittajille ja kustantajille luoden sateenkaarikirjallisuuden kaanonia.

Hyvin toisenlaista nykykirjoittamisen genreä lähestyvät yhteisartikkelissaan suomen kielen professori Jarmo H. Jantunen ja sukupuolentutkija Tuula Juvonen. He nimittäin yhdistivät asiantuntemuksensa tarkastellakseen sosiaalisen median kirjoituksia lesboutta rajaavista normatiivisuuksista, ja kutsuvat lukijoita näin queer-lingvistiikan tarjoamien mahdollisuuksien äärelle. He lähestyvät Kielipankkiin tallennettua Suomi24-tekstikorpusta yhdistäen sekä suurten data-aineistojen louhinnan mahdollistavia määrällisiä menetelmiä että yksittäisten tekstien vivahteisiin pureutuvia laadullisia menetelmiä.

Queer- ja trans-metodologiaa

Artikkelissaan Jantunen ja Juvonen palaavat queer-tutkimuksessa paljon käytettyihin heteromatriisin ja heteronormatiivisuuden käsitteisiin, ja hyödyntävät niitä edelleen tarjotessaan tekstien tulkintaan lesbomatriisin ja lesbonormatiivisuuden käsitteitä. Tämä kontribuutio muistuttaa lesbonäkökulman tärkeydestä, josta käsin tehdyt omaleimaiset havainnot saavat usein väistyä valkoiseksi miehisyydeksi koodatun homonormatiivisuuden tieltä.

Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuksia ulossulkevan normatiivisuuden tarkastelu on keskeistä myös Tiia Sudenkaarneen väitöstutkimuksessa ja Otso Harjun artikkelissa. *SQS*-lehden tässä numerossa onkin

siis useampi kontribuutio sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden menetelmälliseen tutkimukseen queer- ja trans-näkökulmista, jo aiemmin mainitun hiljaisuuksien tutkimuksien menetelmää käsittelevän Taavetin artikkelin lisäksi.

Feminististä ja queer-bioetiikkaa väitöstutkimuksessaan analysoinut filosofi Tiia Sudenkaarne kertoo lektiossaan kehittämästään queer-haavoittuvuuksien metodologiasta. Queer-haavoittuvuuksien tarkastelua voi hyödyntää niin tutkimustyössä kuin käytännönkin tasolla esimerkiksi hoitosuosituksissa ja potilaskohtaamisissa. Silloin kun haavoittuvuus on samaistettu voimattomuuteen, queer-toimijuutta on häivytetty kytkemällä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus kykenemättömyyteen ja moraalittomuuteen. Haavoittuvuuden uudelleen tulkinta feministisen tutkimusperinteen kerroksellisesta teoriasta ja queer-näkökulmasta käsin tarjoaa vaihtoehdon tälle väheksyvälle käsitykselle, jolla sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta on patologisoitu, marginalisoitu ja moralisoitu. Iloitsemme lehdessä myös siitä, että Sudenkaarneen kansainvälinen vastaväittäjäkin oli vaikuttunut väitöksen korkeatasoisesta metodologisesta kontribuutiosta.

Sukupuolentutkija Otso Harju pohtii artikkelissaan trans-tutkimuksesta ammentavan trans-metodologian mahdollisuuksia. Hän reflektoi tapoja, joilla tutkijan oletettu sukupuolisuus, mutta myös hänen olettamansa sukupuolet näkyvät hänen omassa väitöskirjatyössään, jota varten hän on tehnyt etnografista tutkimusta nuorten delhiläisten feministien parissa. Transfeminiinisenä tutkijana – vaikkakin usein sellaiseksi tunnistamattomana – hänen tutkijapositionsa on poikkeuksellisen antoisa. Siitä käsin Harju voi esittää perustavaa laatua olevan haasteen erityisesti naistutkijoiden niin tutkimuksissaan kuin vuorovaikutuksessaankin käyttämille, itsestään selvyytenä pidetyille tavoille nojata ulkonäköön perustuviin sukupuolioletuksiin. Laajemmin Harjun pohdinta abstrahoituu paitsi kyseenalaistamaan sukupuolesta käytävää teoreettista keskustelua, myös kontribuoimaan metodologiseen keskusteluun omaleimaisesti, rehellisesti ja älyllisesti kunnianhimoisesti.

Sananen pervosta

Samaan tapaan periaatteellista keskustelua queer-tutkimuksen käsitteistöstä käyvät yhteisessä tekstissään myös sukupuolentutkija Leena-Maija Rossi ja Suomen Queer-tutkimuksen Seuran väistyvän puheenjohtaja Tiia Sudenkaarne. Vaikka Rossi oli puheenvuoroa kirjoittaessaan vielä Helsingin Yliopiston taidehistorian yliopistonlehtori, voimme jo nyt onnitella häntä siirtymisestä seuraavaksi Lapin yliopistoon sukupuolentutkimuksen professoriksi. Vaikka Rossin astuminen professuuriin on ennen kaikkea hänen oman periksiantamattoman ja korkeatasoisen tieteellisen työnsä ansiota, on queer-tutkijan nousu akateemisessa virkakaanonissa aina voitto myös queer-tutkimusyhteisölle, jota Rossi on keskeisesti kannatellut toimimalla pitkään Suomen Queer-tutkimuksen Seuran hallituksessa ja useaan otteeseen myös *SQS*-lehden toimituskunnassa.

Puheenvuorossaan Rossi ja Sudenkaarne avaavat syitä sille, miksi Suomen Queer-tutkimuksen Seura päätti muuttaa vuosittaisen Pervo tutkimusteko -palkintonsa nimen Queer-tutkimusteko-palkinnoksi. Rossi ja Sudenkaarne peräänkuuluttavat queer-aktivismin ja -tutkimuksen kentillä käytettävien käsitteiden historian tunnistamisen tärkeyttä sekä paikallisuutta kulttuuri-imperialististen käsitteiden omaksumisen sijaan. He muistuttavat myös siitä, että käytettyjä käsitteitä on jatkuvasti syytä tarkastella uudelleen, sillä käsitteet ovat todellisuuksia, mahdollisuuksia ja toimijuuksia luovia merkityksellistämisjärjestelmiä.

Ikiliikkuva queer

Kirjoittajien omaa tutkimustoimintaa käsittelevien kontribuutioiden lisäksi lehdessä julkaistut arviot kiinnostavista tutkimusjulkaisuista tekevät näkyväksi queer-teoreettisten ajatusten kansainvälistä liikkuvuutta. Samaan aikaan ne kiinnittävät huomiota myös liikkuvuuden liikkuvuuden rajoihin ja yhteensopimattomuuksiin, jotka paljastuvat silloin, kun ajatuksia siirretään maasta ja maanosasta toiseen. Maantieteilijä Lois-Anne Watt arvioi queer-teorian nykytilaa valottavan oppikirjan *Queer Teory Now* hyödyllisyyttä queer-tutkimukseen perehtymisen kannalta. Teoksen australialaiset kirjoittajat Hannah McCann ja Whitney Monaghan täydentävät Wattin mielestä onnistuneesti queer-teorian tarkastelun perspektiiviä, joka on muuten vahvasti ankkuroitunut Yhdysvaltoihin. Kirjoittajat myös tuovat ansiokkaasti queer-teoreettisen keskustelun 1990-luvulta nykypäivään tulevaisuutta viitoittaen.

Sukupuolentutkimuksen väitöskirjatutkija Tuuli Innola on tarttunut virolaisen kollegansa Raili Uibon väitöskirjaan *"And I don't know who we really are to each other": Queers doing close relationships in Estonia*. Uibo tarkastelee suomalaisittainkin kiinnostavaa kysymystä sateenkariperheiden muotoutumisesta. Hän sai pian huomata, että yhdysvaltalaisesta tutkimuskirjallisuudesta tuttu konsepti *queer families* ei toiminut Virossa, ja päätyi käyttämään sen sijaan läheissuhteiden käsitettä. Innola inspiroituu siitä, miten Uibo onnistui tämän ratkaisunsa ansiosta tavoittamaan monimuotoisen kirjon yhteiselämän muotoja. Ne laajentavat kiinnostavalla tavalla käsitystämme siitä, miten "perhettä" voi ajatella.

Lopuksi haluamme kiittää kansikuvataiteilijaamme Jiipu Uusitaloa kansikuvasta, jonka hän palautti ehdotettuamme aiheeksi transfeminiinisyyttä. Se viittaa myös lehden muihin teemoihin, kuten vaikkapa somettamiseen, näkyvyyteen/näkymättömyyteen, ja vahvasti myös jonkin muun kuvittelemiseen jo tunnetun ja tiedetyn yli ja ohi. Sillä sitä "jotakin muuta", uudenlaista mielikuvitusta, myös queer- ja trans-tutkimus tahoillaan tavoittelevat.

Parhaita lukuhetkiä lehden parissa toivottaen

Tuula Juvonen ja **Tiia Sudenkaarne**
SQS-lehden väistyvät päätoimittajat

Tuula Juvonen ja Tiia Sudenkaarne

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

‘A WOMAN’, ‘AS A WOMAN’, WHAT DO YOU MEAN?
Feminist ethnography, transgender studies and the uses of not passing

Otso Harju

SQS
1–2/2021

1

QueerScope
Articles

ABSTRACT
The article calls attention to a mismatch between the multiple and often seemingly incommensurable understandings of ‘gender’, circulating both within trans and non-trans gender scholarship. Particular attention is paid to the ways in which ‘gender’ is assumed and utilized in feminist ethnography. I argue that the pressing implications that transgender theory and -experience have for epistemic habits and ethnographic praxis are yet to be properly acknowledged. Using personal experiences as a non-passing transfeminine ethnographer, I show how a masking of contradicting understandings of gender regularly takes place both in everyday research situations and on levels of academic writing. This, I argue, contributes to upholding cisnormativity in ethnography.
Keywords: ethnography, transgender, methodology, feminism

ABSTRAKTI
’Nainen’, ’naisena’, mitä sillä tarkoitat? Feministinen etnografia, transtutkimus ja läpimenemättömyyden käyttö

Artikkeli käsittelee sekä trans- että ei-transsukupuolen tutkimuksessa kiertäviä ’sukupuolen’ määritelmien moninaisuuksia ja näiden keskinäisiä ristiriitoja. Tekstin painopiste on erityisesti tavoissa, joilla sukupuolta ymmärretään feministisessä etnografiassa. Artikkelissa väitän, että transteorian ja -kokemusten implikaatioita episteemisille ja etnografisille käytännöille ei ole tähän mennessä huomioitu kunnolla. Hyödynnän omia kokemuksiani transfeminiininä etnografina näyttääkseni, miten ristiriitaisten sukupuolikäsitysten häivyttäminen tapahtuu sekä kentätyötilanteissa että tieteellisessä kirjoittamisessa. Peittämisen käytännöt ylläpitävät osaltaan etnografian cisnormatiivisuutta.
Avainsanat: etnografia, transsukupuolisuus, metodologia, feminismi

Introduction

Increasingly in the 2000’s, transgender scholars have changed the role of trans in ethnography. From figuring only as an object of exoticizing and outright violent medical and anthropological study, some[1] trans people have – against the odds – moved to positions of academically legitimized knowledge production. Among the multiple trans presences in contemporary universities, a certain precarious trans authority is being carved within feminist (auto)ethnography. Yet, I argue in this article, the impact this will have on ethnographic epistemic habits (Liljeström and Peltonen 2017) and research practices has yet to be widely understood or, at least, widely discussed.

So far, trans ethnographers and autobiographers have often – understandably – focused primarily on documenting variously marginalized trans lives (Pearce 2020; Nicolazzo 2017; Salah 2007; Namaste 2005). This has perhaps for its part supported a relative mental ‘ghettoization’ of transgender studies in relation to more mainstream feminist-, gender- and

1 This process has, unsurprisingly, not been an equal one: Academic transgender studies is, for example, often suspiciously white and ‘western’ (or Anglo-American). On transness and racism, cf. Bey (2017), Chaudhry (2019), Krell (2012) and Vidal-Ortiz (2014). On transgender and imperialism, see e.g. Haritaworn (2012) and Towle and Morgan (2006).

queer studies (Stryker 2004). Yet, as e.g. Stryker (2006, 1994; Metcalfe 2021) has pointed out and shown, transgender studies always also turns the 'traditional' gaze around, to scrutinize those assumed to be non-trans, cis, 'normal'. Among any number of other questions, trans scholarship has posed the same queries about gendered existence regularly (and aggressively) asked from trans persons, back to those asking. It asks the non-trans person, "How do *you* know that you *aren't* trans? What or who proves that, and what authority defines what constitutes proof?". A snarkier commentator might add, "Has a team of doctors observed you for at least a year and signed a form attesting that your perceptions are valid?". As I shall return to later, the (non)answers to such questions are illuminating.

In another sense it can be considered somewhat surprising that trans perspectives have still made little impact on the mainstream of feminist ethnography, as this is a field generally thought to be extremely sensitive to issues of gendered (and other) positionalities (e.g. Skeggs 1994, 1997). As I see it, the fields also share certain histories: Transgender ethnography can be said to draw on 'intersectional' thinking, being heavily indebted to the work done by e.g. Black feminists, feminists of color, and postcolonial feminists[2]. Transgender studies, like all of these others, offer critiques of so-called "myth[s] of shared womanhood [and manhood]" (McKenzie 2014). Non-trans feminist ethnography, too, is in many ways highly tuned in to similar discussions, long emphasizing the needs to localize, historicize and generally be reflexive about the many power differences between, for example, 'women' and 'women' or researcher and researched (Stacey 1988; Skeggs 2004; Davis and Craven 2016). The concept of cisnormativity (Bauer et al. 2009) brings out the key difference: Within non-trans feminist ethnography, there remains an assumption of something – explicit or not – that makes gender a kind of "stable foundation" (Stryker 2004, 212) on which difference between subjects can be theorized or simply attached. To illustrate: When, say, a white Oxford-based female scholar with a 'female'-coded name and face writes an ethnography about poor, rural 'low'-caste women in South India (Still 2014), she/we (feminist ethnographers) might question a number of axis of power and difference involved and e.g. ask what the chances of non-violent research are in such a disparate setting. Yet, despite questioning the myriad of differences between the women involved, people tend to on some level take it for granted that both the researcher and her participants are cis *women*. This is held so self-evident that it requires no further comment. As trans ethnographer Sonny Nordmarken writes, "[f]ew imagine we might be trans." (Nordmarken 2014, 44). Yet, conversely, when such an assumption of transness is made, gender suddenly becomes the object of a number of demands of motivation or 'proof'. "[T]ransness", thus "calls [...] for attention to the labour involved in producing 'obvious' things" (Dickinson 2021, 206).

What's the deal with 'gender'?

The entry of the trans ethnographer forces cisnormativity into the limelight. Unlike those assumed to be cis, a trans person's gender is often openly scrutinized. As I see it, this ultimately exposes the non-trans scholar to the same questions posed to those assumed trans. In this section, I look at how non- (and sometimes anti-)trans discussions speak about what 'constitutes' gender, and how these are reflected in trans conceptualizations. I will then apply this typology to four ethnographic examples.

2 Trans and queer studies, obviously, also share a history of both support and conflict in terms of epistemology and political aims (cf. Stryker 2004). Following e.g. Nash (2013), I argue that people can and have 'arrive(d)' at – in this case – 'trans' through different genealogies, that are in themselves important to analyze in terms of class, racialization, academic status, etc.

The emphasis on intersecting structural oppressions and focus on people's lived experiences and realities is also what – as I see it – gives these parts of trans studies a the different lineage and language than arguably more *haute*-theory queer studies. Any boundary between lineages is, however, murky; several theorists use widely overlapping idioms and strategies (cf. Elliot and Lyons 2017 for an important example of psychoanalytic trans theory).

One can posit four different schools of thinking about what 'gender'[3] means, found in non-trans discussions relating to (trans)gender 'validity' both inside and outside academia. Making such a picture, I draw upon earlier work by for example Westbrook and Schilt (2014), Crawford (2008), Browne and Nash (2010), among many others. I say 'schools', as the typology presented here is only meant to sketch out a rough-enough frame for the purposes of this article, not to detail the myriad of differences within each type.

In the first sense, 'gender' vaguely has something to do with 'biology' and physiology. What exactly this 'biology' is can, as Westbrook and Schilt (2014) note, refer to very different things, depending on the situation. Sometimes, it can denote a penis or the absence of it. Sometimes, reproductive capacities are important. Other times again, 'biology' can denote things such as hormonal levels or chromosomes. As one can see, some of this is related to visible 'gender difference', while some is not.

The second sense contains the ways in which feminism and social sciences most typically talk about 'gender' (Kessler and McKenna 2006 [1978]; Butler 1990; Thorne 1993; Skeggs 1997; Pilot and Prabhu 2012; among others). Here, it is related to something society (or discourse) has created, to gender-coded signs and performances and their reception and ranking by others (language, people, groups, institutions, etc). 'A woman', to take the example, is here something that only emerges in a social context. Within the school, which encompasses much of feminist history, there are obviously decades of differences. Roughly speaking, one part discusses how much control an individual can have over their presentation, while another focuses on what social consequences (e.g. oppressions or privileges) so-and-so positioning has. Other divisions include discussions about how violent and/or desirable any such gendering is. This school of thought, arguably, is also the most common way people practically assign gender in everyday occurrences (such as when walking on the street).

The third way of speaking about gender has to do with personal experience, selfhood, desires, intimate knowledge, and identity. Identity can be construed as in some sense 'innate' (Westbrook 2010) or it, too, be read as a social construct (Ekins and King 2010). Nonetheless, this approach gives some level of (epistemological or political) authority to an individual: *I* understand my gender better than anyone; *I* alone am the expert on it. Thought in this school is usually heavily cross-pollinated between academia and popular-activist idioms.

In contrast to the three first schools, a fourth can be devised, at least linguistically. If the three first see gender as somehow know*able* – and subsequently, through either essence or experience, know*ing* – a queer-influenced "anti-identitarian" (Browne and Nash 2010) or "deterritorialized" (Crawford 2008) view tries not to. Instead of resolving gender, it tries to "keep studying 'queer'" (Haritaworn 2017). As such, it can be called a (non-)conceptualization of non-gender, or at least a very fluctuating one. Such a view might be seen as utopian, in either a positive or negative sense of the word (cf. Muños 2009).

This typology is not exclusive. For example, non-trans social scientists are not limited purely to social constructivist views: Sometimes, the importance of personal identity for gender formation is taken into account, while other studies might prioritize the 'biological'. As an example, a study of girlhood might focus on the former, while a study on motherhood or sexual violence might incorporate much of the latter. In both such cases, however, the initial identification (gendering) of research subjects would, most likely, have been made on the basis of the individuals' social presentation and position. Further, one can note that the four schools

3 By 'gender' I here mean all of what has often, misleadingly, been separately termed sex and gender.

are not necessarily logically commensurable. Sometimes, they are in clear opposition to each other. Yet, as Westbrook and Schilt (2014) importantly note, the different modes of speaking about what gender 'is' can often circulate parallel to and on top of each other, seemingly without contradiction. What way of defining things is prioritized often depends on the aims of the speaker/writer, and different understandings may be combined or earlier statements forgotten when convenient. People and institutions often also use different ways of deciding gender when acting spontaneously and when pressed about the topic (ibid.).

Looking specifically at contemporary trans-scholarly understandings of gender, one can see the same four schools repeated. Trans commentators are obviously in no way a homogenous group: Beyond 'structural' differences like racialization, class backgrounds, assigned gender at birth and more, experiences and understanding of (one's own and others') transness itself are extremely varied. Desires regarding one's own future gender and ideals about gender in general are also widely differentiated.

One particular difference (one that has caused plenty of debate and friction between trans scholars and -activists) relates to the question of gendered knowability, mentioned above. Sometimes, this has been conceptualized as a rift between 'genderqueer' and (binary) 'trans' readings of gender (Elliot 2010). Some trans scholars, emphasizing fluidity, speak in terms of gender uncertainty or -deconstruction (Crawford 2008) or e.g. of gender as fiction (Halberstam 1994). Yet, many others are actively critical of privileging non-binary or 'queer' readings of trans, which are understood to be either privileged (Namaste 2000) or disrespectful of the strong desire of many trans people to *be* and be understood *as* a certain, legible gender, not do away with gender altogether (Serano 2007). This legibility-illegibility debate can also be understood as internal, i.e. one that a single trans theorist has with themselves and their different experiences through the temporalities of gender[4]. For example Nordmarken writes, on the one hand: "I feel a rush of heat and euphoria in this moment of freedom [i.e. illegibility] – as I monster, gender-fuck and gender-terrorize." (Nordmarken 2014, 40). At the same time, the author returns to musing around the feeling after a few years of misgendering stares: "[T]he cumulative experience of strangers' attention to my gender ambiguity feels like stigma" (ibid. 41). Other trans scholars challenge the whole point or validity of such a dichotomous debate, as they see them as (inadvertedly) upholding a gender boundary or hierarchy that is to be crossed. Lane (2009, 136), for example, argues for thinking of 'biology' as "diversity, not dichotomy".

In popular consciousness, trans ideas of gender are often connected to the paradigm of gender as personal experience or identity. Certainly, if the classic social scientist sees "gender [as] a social system of oppression and an interactive process involving performances and interpretations of bodies", then "[t]rans communities know gender as a sense of selfhood, which in some cases, may shift." (Nordmarken 2014, 47). In this school of thought, e.g. a trans women can defined something like "people who were assigned male at birth but who identify as women" (Baral et al. 2013, 214). Alternatively, an even more tautological formulation, such as the one on English-language Wikipedia, might be used: "A trans woman is a woman who was assigned male at birth." This view radically opposes the outer 'expert's' (be it the doctor or the sociologist) gaze. Others again aim to contextualize a discourse of self-identification, stating that it can only exist within a social framework that (under specific conditions) legitimizes such an act (Westbrook and Schilt 2014, 33). In this reading, one cannot

4 Exploring trans *ageing* and how our positionalities, desires and research capital change with time would be another important addition to this debate. Nordmarken, as well as myself, seem to in their writing be strongly influenced by a position of relative bodily 'youth' (or at least non-geriatry).

meaningfully speak of for example the gender identity of iron-age Finns (cf. Henley 2021).

Yet, gender as a queer resistance or a sense of self are not the only ways in which it is understood in trans-academic debates. Trans researchers are usually personally acutely aware of the role one's reading and readability in surrounding society plays in the treatment one receives. Thus, trans-feminist studies, too, typically focus heavily on the social construction, performativity and response to gender in various settings. In trans (auto) ethnography, this is a given (Krell 2012; Nicolazzo 2017; Pearce 2020; Salah 2007; Namaste 2000, 2005; among others).

Further, discussions about gender as 'biology' are in no way alien to trans studies either. Despite the negative, transmedicalist connotations talk of 'biology' can have in trans understandings, particularly hormones and their effects on bodies are often positively spoken about. While hormones are in trans discourse not perceived to 'belong' to anybody (i.e. any assigned gender) in particular, they can be discussed both in the sense of their effect on personal gender identification and gendered perception by others. When comparing different trans scholars, the relation to the 'natural' also differs. Some, for example Serano (2007), might see hormones as powerful shapers of not just body but also e.g. sexuality – at least to an extent beyond our control (or linguistic determination) – while others exhibit a more cyborg-like mentality. Inspired by Susan Stryker's (1994) reclaiming of Frankenstein's 'unnatural' monster, some "proclaim [hormone-supplemented] 'monstrosity' a tool of resistance and reconnection" (Nordmarken 2014, 37). Yet again others refer to hormonal transition simply through its ability as a pathway to being allowed to be less hyper-visible and marginalized (Devor 2006). 'Biology', inevitably, also has to figure in trans debates because of the power of transmedicalist discourse in society at large. In relation to this, reasons for trans forays into 'biology' might also include a "strategic engagement" (Johnson 2018) with medicalized discourse, in order to access certain forms of support or legitimacy.

The impact on ethnography

What should hopefully have become clear from the brief outline above is that there are, both within and outside trans studies of gender, several different and competing understandings of what can or should be used to decide the criteria or basis of 'gender'. With this in mind, I move on to discuss how this apparent multiplicity compares to widely present epistemic habits and practical methods within contemporary feminist ethnography. My argument is that, while ethnographers (and their readers) might not actually be able or willing to say what exactly they mean by 'gender', this does not stop them from routinely behaving as if they knew. This creates a curious knowledge vacuum or paradox.

To frame my argument, I analyze four examples from recent years as a PhD student at the University of Helsinki, Finland, working on an ethnography of young middle-class feminist lives in Delhi, India. This period overlaps with my own, slow public and professional 'outing' of myself as transfeminine[5]. During this time my presence has mainly been read as absolutely non-passing (i.e. as a cis man). In this process I have, like many other trans researchers, "experienced the world experiencing me in drastically different ways" (Nordmarken 2014, 38). I have also "experience

5 'Transfeminine' or transfem is here meant to denote a wider term to describe people assigned male at birth, whose gender identity is – to a significant extent – female and/or feminine. Using the term is meant to leave space for all and any kind of legal and 'medical' genders as well as for people who might be excluded by the term 'trans woman'. The conceptual pair is 'transmasculine', transmasc.

sexism, homophobia, transphobia, and White, male, able-bodied privilege" (ibid.; albeit in the 'opposite' direction from transmasculine Nordmarken). I argue that, for a researcher, there are certain positive sides of such experiences: Along with all the fear, paranoia, dysphoria, and depression they cause, the multiple social presence can be thought of ethnographically as "methodological capital" (Gallagher 2000). This denotes all the 'things' (in the widest sense of the word) that enable a trans researcher to do the kind of seeing and research they do; it is what makes certain patterns visible and think*able*. Thinkability, again, can be seen as a first step towards shaping a new, better language of gender research, one that tries to fill in something of the mentioned vacuum. I also draw on Black queer/transmasculine scholar Anima Adjepong (2019), who talks about "*invading ethnography*" as a method of "strategic interrup[tion]" in order to shine light on the cis-het and racialized norms of ethnographic practice. As Adjepong, quoting Simmonds (1997), writes "'I am a fresh water fish swimming in sea water. I feel the weight of the water… on my body.' This feeling is not merely a static positionality, but is a site of knowledge production." (Adjepong 2019, 32). The author warns against a kind of often seen sloppy reflexivity, which assumes "that one's race, class, nationality, and/or gender make particular spaces in/accessible" (ibid. 31) in a somehow calculable way (cf. Táíwò 2020). Instead, Adjepong suggests "linger[ing]" (ibid.) in such meetings to see what kind of possibilities do or don't arise and why that is. Further, in their reading "[i]nvading ethnography plays on the idea of the ethnographic researcher as an alien entity that invades a social setting" (ibid. 28). This "invader" is here turned around from the image of the colonial male anthropologist, or – more accurately – made multiple: No longer simply 'powerful', but intersectionality complicated, sometimes in power and sometimes deeply powerless. "[I]nvading ethnography", Adjepong argues, "offers a language through which to grapple with [such] discomfort and marginality" (ibid. 41).

Importantly, separating such methodology from overt rule breaking, the out-of-placeness Adjepong speaks of is not necessarily at all *perceived* by others: the researcher is not necessarily *visibly* breaking anything, and thus eliciting particular responses. On the contrary, it is often specifically the *mis*perception of the trans researcher by others that brings important insights. Methodologically, a certain parallel can here be drawn to research in both critical whiteness (Lundström 2010; Wise 2008) and upper-caste studies (Dutt 2019; Anand 2011), where authors discuss what happens in surroundings in which they are perceived to 'belong' (racially, caste-wise). Such perceived 'belonging' allows for respondents or those observed to speak and act freely, without concern for what is politically 'correct' or advantageous. Scholars like Anand and Lundström highlight the complex questions of complicity arising from passing as majority (i.e. seemingly siding with the 'oppressor'), while Dutt is a particularly important resource for emphasizing the paranoia experienced by a minority body *needing* to be 'read' as majority in order to survive or thrive.

Trans-specifically, other important methodological elaborations have recently been made by for example Pearce (2020), Nordmarken (2019), Vincent (2018) and Haritaworn (2017). Yet, the relation between gender in ethnography and gender in transgender theory has, to the best of my knowledge, not been directly addressed before. What further marks the examples in this text is the specific focus on *non-passing* transness – which, in the reading against the typology given above, becomes particularly troubling for attempts at explaining 'gender'. Also, in transgender writing in general, non-passing has also received much less attention than 'failed' passing (i.e. being read as 'trans' or 'queer') or even passing (being read as one's identified gender(s)). To me, bringing out non-passing trans experiences is also important since, it is arguably among the most common and available 'kinds' of transgendered experiences: Most trans folks globally (particularly trans women) are not in a position to receive

treatments, surgeries, clothes, etc to help them pass, not to mention a supportive environment that would make attempting to do so reasonably safe. Following Dickinson's (2021) Marxist language one can say that trans people rarely own (or even have access to) the means of production needed for the social making of their own gender. Further, focus on non-passing resist the narrative that trans people somehow *owe* it (to themselves or others) to attempt to pass, or to follow a set path of steps resulting in an imagine 'complete' or legitimate transition (e.g. from medial diagnosis via hormones to surgery).

On this note, before moving on, it is important to emphasize that any suggestion that trans researchers embody important methodological capital is not to be read as stating a *requirement* to publicly use it in their work. As is well documented, trans students and scholars are still heavily marginalized (Nicolazzo 2017). Being open about your trans status as a researcher is usually a product of having certain privilege and might, even so, expose you to several forms of harassment and violence. It is also, in many ways, extremely exhausting. For me, any talk about 'transgendering' or 'queering' research practice has to come with a number of disclaimers.

Example 1: The researcher's gender as knowable and knowing

> "Do you think it's maybe problematic that you are, you know, a man researching women?"(comment at PhD workshop, Germany, 2019)

> "The interviewees might not be so open to talking to you since you're a man."(comment at PhD workshop, Finland, 2017)

These comments illustrate one common response from people first encountering my thesis work. On the surface of things, they very much make sense: A commentator sees my face, perhaps reads my name in a certain way, and attaches a certain value to them regardless of whether I have said anything about my gender or not. When reading academic books and articles, I too often do this – I google the name and make assumptions. These assumptions are then compared to the work in question. My work happens to be about a group of (at that point) cis women: Upper-middle class, 'upper'-caste feminists in Delhi, aged twenty-something; specifically about how they understand themselves through their ongoing relationships and conflicts with their parents. In many of the cases, daughter-mother relationships and discussions about social demands around 'daughterhood' are central. As anyone acquainted with feminist history will know, this connects directly to a very popular and often highly essentialized topics of feminist learning, feminist generations, understanding and accepting your mother as complex and faulty. It is highly cisnormative territory, connecting things like menstruation or birthing with ideas of 'female' knowledge. Gynocentric feminism (e.g. Rich (1976)), Alice Walker's (1983) search of her mother's gardens, as well as psychoanalysis and 'Jungian' self-help literature of the daughter on the "the heroine's journey" (Hirsch 1989; Murdock 1990) build older parts of this tradition. It is continued in plenty of recent popular books of autobiography or feminist fiction (in Finland recently e.g. Hubara 2021), where stories of 'womanhood' are commonly made to resonate with stories of 'motherhood' or with learning to understand *mothers as women* and one's own woman-ness as a (potential) mother.

As the above quotes show, the clash of this history of (cis) female-only space with my perceived gender foregrounds certain epistemic assumptions. These relate not only to (mine and others) gender being knowable, but a certain gender resulting in a certain, knowable kind of knowledge. Firstly, the assumption that the participants might not be so "open" with me because I "am" a "man" (which they obviously might not, for any number of reasons related and unrelated to my gender), shows the flipside of the argument: The idea that, if I *were* a 'woman' – somehow recognizably *like* them (despite the glaring differences in racialization,

citizenship, etc.) – the participants would *naturally* be more inclined to speak frankly with me. Thinking back to the typology in the introduction, what is the model of determining gender at play here? It can be seen as being partly social constructivist. Yet, such a view would hinge on an idea of some kind of shared experience of sisterhood that transcends societies and cultures. If pressed about the topic, it would be hard to explain just where the 'shared' daughterhood would lie in between a white Finnish 'daughter' in Helsinki and a dozen Indian 'daughters' who have grown up in different towns and cities in India. Thus, the argument eventually falls back on a 'biological' reading of gender, one which assumes a kind of 'natural' bond between women and their female children, one that for example a woman and her 'son' could not have. This 'biology' again is fully assumed, on the basis of socially-coded looks or other identifiers such as voice. To look is, here, to know.

Looking at the other quote above, another question is highlighted. The key phrase in it is "problematic". The word can be read in two ways: In the first sense, the "problem" in my research would relate to the kind of lack of knowledge or knowhow resulting from my assumed gender (my 'maleness'), as noted in the paragraph above. Assumedly, this lack would result in a low quality of interviews or analysis. Yet, this would – I assume – mostly be a problem for myself (and perhaps the interviewees, who's time I'm wasting). Yet, this is arguably not what the word "problematic" refers to in the quote. What the commentator is suggesting is that what I am doing is *politically* problematic, not correct. As transmasc scholar Aaron Devor has very succinctly illustrated, the idea of looks equating a certain kind of knowledge is deeply connected to contemporary feminist discussions about the "*authority* [...] to speak" (Devor 2006, 3, my emphasis). Seeing my 'male' face speak of mothers and daughters, one "might", as Devor writes, "wonder what I am doing here [...]" or "[h]ow could someone so 'not one of us' ever hope to get it right?" (ibid.). I would continue the argument to say that it is in some sense not really about "get[ting] it right" (i.e. whether the information is interesting or useful for further studies), as it is about whether it should be said at all by the person saying it.

Devor's excellent (and awkward) point is that this notion of equating a certain embodied look with a certain kind of 'true(er)' knowledge is not limited to cis spaces. The people quoted above need not feel attacked. Devor (2006) narrates how he, over the process of transitioning medically, has been dually excluded from having 'legitimate' knowledge: First, as a female-assumed scholar of trans men (Devor 1997), and then as a (white, upper middle-class) cis-assumed male transgender and sexuality scholar. Thus, queer- and trans academic spaces, too, can exclude people from gender-legitimate 'knowing' for looking the wrong way[6]. Here, one is only 'really' transgender if one 'looks' the part, obviously a highly inflamed proposition. Yet, arguably, as I have been more public about my gender, my status as a know*er* has increased, albeit only within specific circles that give certain legitimacy to the discourse of gender *identity* or who emphasize a need to listen to those somehow academically 'marginal'. For, as Devor also points out, "purchasing feminist and LGBTQ legitimacy [happens] at the cost of [any] more normative legitimacy, possibly to the point of personal endangerment" (Devor 2006, 4). It is important to add that being trans does not in any way guarantee legitimacy or safety within

6 Obviously, there are many understandable reasons for this, such as the desire to protect vulnerable communities or to give precedence to transgender trans scholarship. The moral question is whether it is 'okay' for a trans researcher to (sometimes) look cis (whether that means passing or 'failing' completely) or if that is to, in a sense, want to have the cake and eat it too? This is particularly pertinent as not at all trans people can reasonably do this, because of capital or mental health. Yet, one could perhaps also ask if it is 'moral' to demand trans scholars who do have the privilege of invisibility to – for reasons solidarity – put themselves into potential risk by always having to publicly 'out' themselves also in forums where the audience might not be all that friendly (e.g. departments, conferences, publications, etc).

non-trans feminist spaces either (e.g. Vincent, Erikainen and Pearce 2020; Serano 2013).

Example 2: 'Gender' across contexts

Transnational ethnographic work though a transgendered lens draws attention to another aspect of cisnormativity. This is the assumption of cross-contextual coherence among non-trans subjects. In other words, ethnographers regularly assume or imply that being 'not trans' (cis) is not just a given but that it somehow functions the same across contexts. Of course, documenting and understanding the variations in e.g. gender *norms* or local *sexualities* are the bread-and-butter of social science, at least since the days of Margaret Mead (2001 [1935]). Yet, when it comes to people *not* gender non-conforming, words like 'man' or 'woman' are used for assemudly cis individuals, indiscriminately across contexts. This becomes odd when contrasted with one of the central points of transgender studies: The word 'trans' or 'transgender' cannot be indiscriminately used to describe settings that are geographically, racially/ethnically, culturally and/or economically different (Towle and Morgan 2006; Haritaworn 2012). Doing so in situations where the people themselves do not speak of themselves as transgender is akin to a imperialist (or classist or racist) subsumption. Far from allowing for greater gender variance, speaking of e.g. *Hijras* in India or 'two-spirit' or *travesti* individuals in the Americas as "transgender" (or, sometimes, "third gender") is arguably a form of ahistoric transessentialism and (Towle and Morgan 2006; Living Smile Vidya and Semmalar 2018). Trans studies reminds us that a contemporary 'Western' academic-activist 'trans' way of being is not necessarily the same as another gender-minority way of being, and no recognition or solidarity between such subjects can be automatically assumed when conducting transnational ethnographic work. Furthermore, trans researchers are highly aware of how their own possibilities of imagining or expressing their gender shifts as one moves between contexts. Among other things, as Adjepong (2019) demonstrated, this can also help one distinguish between settings where other intersections than one's gender (skin color, religion, etc.) become socially defining.

In comparison, it is striking that cross-contextual non-transgender ethnographic work functions as if non-transgenderness would be automatically homogenous and unnecessary to comment on, across any width of separation. Taking into account the number of people involved (supposedly many more people than the very heterogeneous group of people sometimes placed under the simplifying 'transgender umbrella'), I see such a seemingly 'natural' functioning as highly unlikely. Subsequently, any ethnographer working with what are – assumedly – cis people, should begin their work with the same kind of rigorous analysis of what this assumption is based on as any person working with trans individuals would. To use my own work as an example: If I set out to study cis women in India, how do I find them? Have I, at any point of my study, actually 'proved' that they are cis women, according to a standard of gender that I have explicitly given and argued for? If not, what does it mean that they 'are' women? Can I be sure that the participants' self-understanding of 'cis' or non-transness is comparable to what I mean with such terms, or is the reading of them as non-trans an imposition made by me? If the latter applies how do I justify the dissimilarity? How is my gender, in terms such as trans/not trans, read across different contexts or for example differently-classed spaces within a geographic location? Such basic questions are, as of now, almost invariably lacking in mainstream feminist ethnography. At best, they are treated as simplistic building-blocks in pseudo-intersectional equations (Adjepong 2019). Yet, from a trans perspective, the absence of a sensitive treatment of such questions is as fundamental a flaw in research as 'forgetting' to mention gender, class, or race altogether. When an assumption of a globally coherent cisgender-ness is dissolved, ethnography faces a huge data shortage and a pressing need for further study.

Example 3: Participant observation

Consider the following excerpt from my 2018 field notes:

> I'm traveling in a taxi from South-West Delhi towards South Delhi proper around eight o'clock on a Friday evening. The city is built on plains and has more or less infinite space to sprawl horizontally. South Delhi is given its rhythm by huge, highway-like roads that turn into rivers of traffic jams in the day but often get very empty at night. Most of middle-to-upper class Delhi is almost directly connected by these roads. The very rich of Delhi, those who live in separate single-family houses behind thick walls in (semi-)gated communities, often do not have to see how the majority lives even from their car window. Yet there are plenty of poor people even in South Delhi, those of the 'servant class'. Ghertner (2015) writes that their visual absence is a product of a conscious effort of so-called beautification, the visual erasure of poor people from the pathways of the rich. Often this is done through typical tools of seemingly innocuous control: pretty wrought-iron fences, plant arrangements and bright neon lights.
>
> At eight, people from different backgrounds will be riding the metro. Without the metro Delhi would be so much worse. It's not even dinner time yet. South Delhi markets and restaurant hotspots will be filling up with upper-class nightlife. The main roads of Vasant Kunj and Vasant Vihar where I currently am – posh enclaves near the airport – are still full of cars and bikes, but almost nothing but vehicles. I'm on my way to meet a friend for drinks.
>
> At different traffic lights, the masses of cars come to a halt. I'm looking at people in the cars around mine, trying to count the non-male passing people I can see. There are few, and very few of those are in turn driving alone; most of them are in the passenger seats, being escorted by a male-coded relatives or drivers. Outside, working class men are sometimes sitting in groups, talking, spending time. The only non-men outside seem to be groups of Hijras and cis women belonging to those homeless families who haven't yet been cleared away from crossings and underpasses. Me, and I suspect many of the middle-class people in the cars around mine, have been trained to view Delhi roads after dark with a gendered fear that's deeply classist.
>
> I arrive at the bar at one of the most famous South Delhi markets. As so often is the case, the young woman working at the door is most probably somewhere from northeastern India[7]. The rest of the visible staff is exclusively male. I rarely come here because it turns into a nightclub on weekends. It gets packed, loud, and very expensive. Here, a beer plus taxes costs around 400 rupees (5–6 euros), a ridiculously bad deal in Delhi. Despite the heat, we get a table on the roof where one can smoke. After ten, the place fills up with people, mostly in larger groups who've come to dance. One androgynous man with long hair and cowboy boots stands out from the otherwise extremely heteronormative dress code. The men are donned in their best performance of North Indian masculinity: tight jeans, gold jewelry, chests showing and hair swept back. The women's dress code in this place is about as far from the road outside as one could be. In certain posh clubs, where one arrives in a private car, young Delhi women can wear anything (the less the better), and dance in a somewhat protected environment. In reality, this is of course no less toxic a space than the street; if anything, both statistics and personal stories tell us that the 'safety' of this place or of the wealthy men in here is another classist illusion. If middle-

7 On the racialized and sexualized undertones of the Indian service sector, see e.g. McDuie-Ra (2013) and Haksar (2016).

> class women can wield class capital in dealing with working class men, the men in this bar have everything on their side. One might criticize the women for being elitist; one might call them victims of internalized patriarchy; one might live in Delhi long enough to put one's judgement on hold and join them in the purchased relief.

The field note reads very much like a generic account of everyday life made 'strange' through ethnography. In this article, its function is to be read 'trans', in order to show how much *work* 'gut based' gendering goes into contemporary ethnographic work, both inside and outside the field. Further, I argue that even trans researchers themselves rely on assumed gender in everyday practices. Thus, the commentators cited in example one would be *highly* peculiar if they would *not* have assumed my gender as they did. Lightning-fast, usually binary, categorization into 'men' and 'women' happens on the basis of the most miniscule detail, such as the back of the head or the pattern of walking of the person in front of you. This would perhaps not be as much of an issue if the assumption would be used for 'personal' purpose only (e.g. to assess possible danger). Yet, as in the narrative above, social scientists use assumed gender on every level of argument: In just a few lines, I describe (at least) space, class, state violence, consumption, racialized sexualization, and something about the culture of South Delhi through a binary (or trinary, including *Hijras*) system; alternatively, all of these concepts and spaces are used to build up the binary that was already assumed from the beginning. This illustrates, as Kessler and McKenna argued already in the 1970's, how "[o]nce a gender attribution is made, almost anything can be filtered through it and made sense of" (Kessler and McKenna 2006 [1978], 167–8). This means that any other information – even potentially contradictory such – is made subservient to the gender assumption, made to fit it rather than seen as questioning it. Without relying on such seemingly smooth gender attribution, ethnography as we know it today would, arguably, collapse.

Someone might feel it is offensive to question the 'reality' of observation-based ideas of gender in a context such as this. Surely, in a city like Delhi (or Helsinki), gender is acutely present for example in the ways in which women are made to minimize themselves for fear of violent reprisal (Phadke et al. 2011; Pilot and Prabhu 2012). Surely, I too feel how 'convenient' it can be to be allowed to pass as male when I'm walking home at night. In patriarchal environments, passing as male can also be a reasonable research practice, in terms of both well-being and the knowledge gathered. The social reality of gender oppression and, conversely, male privilege is indeed self-evident to anyone who bothers to look. The issue here is not that, but the slippage that happens when a social reality becomes attached to certain physical bodies by the researcher's gaze, as if by magic glue. Non-passing transness, again, serves as a constant reminder that appearances can be deceiving. Fully cis-passing transness would do so too, albeit in quite different way: a fully passing or 'stealth' trans person would simply be seen as a cis woman or man, unless they chose to come out. This would mean, on one hand, less exposure to current misgendering or harassment and, on the other, access to a particularly meaningful personal history of moving through different positionings, as passing fully is the result of a very long process.

Example 4: In-depth interviewing

> "I tried to be friends with dudes. It didn't work out. I don't know a single guy I didn't have like massive fights with. So... It just never worked out. They either thought I was crazy and angry, or people were scared of me, or like I was just fighting people a lot. Fighting because [they were doing] stupid sexist shit that I had no fucking... patience for." (Interviewee, Delhi, 2018)

> "I do know that, with you in particular – and I feel comfortable saying this – I don't actually see you as, like, 'a man'. [T]o a large degree I do treat you like one of my girls. And that's been a space that

you've earned. That's not a space that just happened automatically." (Interviewee, Delhi, 2018)

Even though I have, in the previous examples, argued for limitations in the currently popular habits of ethnography, this is not to say I see it as altogether limited. Few forms of research allow for the kind of engagement and attempts at anti-violent co-construction of knowledge as feminist ethnography can allow for. The above quotes, from two interviewees, illustrate this. Unlike many white commentators, none of the participants had expressed similar categoric fears about my inability to understand them 'as a man'. This, despite me not having come out to them either at the time these interviews were made. I also looked and sounded 'like a man' (albeit perhaps a somewhat awkward one). I was extremely curious as to what caused this marked difference in the reaction between white and Indian reactions to my work. Throughout the about two-hour long interviews (of which I did three with each participant), we touched upon the topic of the gendered meeting between them and myself. Beforehand, I hypothesized several possibilities: On the Indian side, it might be a product of a pedestal effect (Perez 2010) giving me unfair advantage because of me being white or being a 'man'. This was likely to only be compounded by me 'acknowledging' such privilege (Messner 2011). Yet, the participants were otherwise quick to be highly critical of white and male ethnographers coming to India, as well as of 'woke' privileged people in general. In a reading that strips away less of the women's agency, I postulated that the lack of open criticism of my gendering was due to our personal (often long-term) friendships outside the research settings; perhaps they simply did not want to be rude. On the Finnish side, I hypothesized that a certain white anxiety and vague, racist notions about all Indian women being 'oppressed' and without agency created a reaction of wanting to make sure the participants were sufficiently 'protected' from the exploitative researcher (cf. Mohanty 2003).

As I see it, all of these 'explanations' say something important about the research setting at hand. Yet, there is something else too, something that – as in the pair of quote above – was either said explicitly or between the lines. This is that, in the eyes of at least some of the women interviewed, I was not 'really' "'a man'" or a "dude". I seemed to be viewed either somewhat undefined or, as in the second example, even "one of [the] girls". In this setting of apparent trust, pre 'coming out', gender seems to function in transgendered ways, binary or non-binary depending on whether the interviewees' readings of me are seen as representing a stable non-man or not. Nevertheless, this gendering is not tied to 'biology', nor to looks or general social positioning, nor – importantly – to any previous expression of self-identity on my part.

Conclusion

I began this article by outlining four different 'schools' of thought vis-a-vis the 'criteria' for gender existing both within trans- and non- (or anti-)trans discourse. I noted that these were not easily commensurable. Arguing that these tensions remain largely untouched, I noted that feminist ethnography, despite its general attention to difference and complexity, functions within a cisnormative framwork that allows non-trans (cis) to be unexplained and seemingly stable. To illustrate this argument in practice, I looked at four examples drawn from my own ethnographic work in which, I argue, the presence of the trans scholar draws attention to the inconsistencies or vacuums behind epistemic habits and research practice.

In example one, I analyzed how the male-coded body, as "matter out of place" (Adjepong 2019: 42) in an assumedly cis female-only setting makes apparent the crude 'standpoint' assumptions still present in feminist empirical thought: a 'woman' as homogenously knowable and knowing.

In example two, I argued that the attention trans scholars have given to discussing the geographic, classed, ethnic and racialized multiplicities sometimes violently simplified under the 'transgender' umbrella, helps us direct the gaze towards the ways in which non-trans (cis) is assumedly to be and/or function in the same way in trans-national ethnographic work. I argued that scholars of cisgendered people, too, need to specify their definitions, as well as motivate what kind of cross-contextual comparisons between so-called 'cis' people can or cannot be readily made. In the third example, I showed how the practice of observation becomes severely questioned with the introduction of transgender sensibility. Further, I questioned the common ethnographic practice in which a researcher assigns a (usually binary) cis-assumed gender to everyone around them and builds grand theorizing on this assignation. These conclusions are then used to justify the correctness of the original gendered assumption. The fourth example, however, revealed that a possibility of a trans-informed, non-cisnormative ethnography does, indeed, exist. Gender is then assigned on very different grounds, or alternatively not assigned with any finality at all.

I have consistently argued that trans can function as methodological capital (Gallagher 2000). My argument draws on Adjepong's ideas of gender minority researcher as practicing a kind of "invading ethnography" (Adjepong 2019, 28) – as well as drawing on e.g. critical whiteness and upper-caste studies – where the (invisible) out-of-placeness of the scholar comes to challenge assumptions. In stressing this, I have expressed doubts regarding certain queer and trans conceptualizations of overt gender-fucking as liberatory research practice, giving further arguments for a tactical or simply opportunistic use of cis-passing/non-passing as it best benefits the trans researcher.

I have pointed out the severe marginalization of trans scholars, particularly trans scholars of color, and noted that any open description of transness – such as the one at hand – always means exposing oneself to a number of threats, inside and outside one's institutions. Moreover, drawing on Aren Aizura (2012), it's important to note that making 'meaningful' use of one's own marginalization can be seen as a typically neoliberal (or, in Aizura's words, "American") story of "conquering hardship through individual triumph" (Aizura 2021, 150). Thus, trans methodologies or being publicly trans cannot, in my view, be seen as a moral requirement for trans researchers, often already hyper-visible. To counter such a trans-specific requirement, I agree with for example non-trans transgender studies scholar Patria Elliot (2010), who argues for the importance of cis researchers scrutinizing themselves and their peers through trans methods, even if that comes with a risk of being accused of not being 'legitimate' knowers.

In summary, trans scholarship challenges feminist ethnography to both think and speak clearer in terms of *who* and *what* are really being researched when gender is discussed. It bring to the forefront the incongruences between different ways of thinking and talking about gender, and makes us pay incessant attention to not allowing for accidental or sloppy slippages between meanings. Further, trans ethnography also speaks back to both transgender theory and activism and asks us to think further about the uncomfortable tensions between gender as personally versus socially and practically knowable.

References

Adjepong, Anima. 2019. "Invading Ethnography: A Queer of Color Reflexive Practice". *Ethnography* 20:1, 27–46. DOI: 10.1177/1466138117741502

Aizura, Aren Z. 2012. "The Persistence of Transgender Travel Narratives". In *Transgender Migrations: The Bodies, Borders, and Politic of Transition*, edited by Trystan T. Cotten, 139–56. New York: Routledge.

Anand, Dibyesh. 2011. *Hindu Nationalism and the Politics of Fear.* New York: Palgrave Macmillan.

Baral, Stefan, Tonia Poteat, Susanne Strömdahl, Andrea L. Wirtz, Thomas E. Guadamuz, and Chris Beyrer. 2013. "Worldwide Burden of HIV in Transgender Women: A Systematic Review and Meta-Analysis". *Lancet Infectious Diseases* 13 (3): 214–22. http://dx.doi.org/10.1016/S1473-3099(12)70315-8

Bauer, Greta R., Rebecca Hammond, Robb Travers, Matthias Kaay, Karin M. Hohenadel, and Michelle Boyce. 2009. "'I don't think this is theoretical; this is our lives': How erasure impacts health care for transgender people". *J Assoc Nurses AIDS Care* 20 (5): 348–61.

Bey, Marquis. 2017. "The Trans*-ness of Blackness, the Blackness of Trans*-ness". *TSQ: Transgender Studies Quarterly* 4 (2): 275–95. DOI: 10.1016/j.jana.2009.07.004

Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble.* New York: Routledge.

Browne, Kath and Catherine J. Nash. 2010. "Introduction". In *Queer Methods and Methodologies*, edited by Kath Brown and Catherine J. Nash, 1–25. London: Routledge.

Chaudhry, V Varun. 2019. "Trans/Coalitional Love-Politics: Black Feminisms and the Radical Possibilities of Transgender Studies". *TSQ: Transgender Studies Quarterly* 6 (4): 521–38. https://doi.org/10.1215/23289252-7771681

Crawford, Lucas Cassidy. 2008. "Transgender without Organs? Mobilizing a Geo-affective Theory of Gender Modification". *Women's Studies Quarterly* 36 (3–4): 127–43. DOI:10.1353/wsq.0.0092

Davis, Dana-Aín and Christa Craven. 2016. *Feminist Ethnography.* Lanham: Rowman & Littlefield.

Devor, Aaron. 2006. "Seeking Gender (In)Difference". Conference paper presented at *Trans/Forming Knowledge: The Implications of Transgender Studies for Women's, Gender, and Sexuality Studies*, February 2006, University of Chicago.

Dickinson, Nathaniel. 2021. "Seizing the Means: Towards a Trans Epistemology". In *Transgender Marxism*, edited by Jules Joan Gleeson and Elle O'Rourke. London: Pluto Press.

Dutt, Yashica. 2019. *Coming Out as Dalit: A Memoir.* New Delhi: Aleph.

Ekins, Richard and Dave King. 2010. "The Emergence of New Transgendering Identities in the Age of the Internet". In *Transgender Identities: Towards a Social Analysis of Gender Diversity*, edited by Sally Hines and Tam Sanger, 25–42. New York: Routledge.

Elliot, Patricia. 2010. *Debates in Transgender, Queer and Feminist Theory.* Farnham: Ashgate.

Elliot, Patricia and Lawrence Lyons. 2017. "Transphobia as Symptom: Fear of the 'Unwoman'". *TSQ: Transgender Studies Quarterly* 4 (3–4): 358–83. DOI: 10.1215/23289252-418987

Gallagher, Charles A. 2000. "White like me? Methods, meaning, and manipulation in the field of white studies". In *Racing Research, Researching Race: Methodological Dilemmas in Critical Race Studies*, edited by France Winddance Twine and Jonathan Warren, 67–99. New York: New York University Press.

Gerdes, Kendall. 2014. "Performativity". *TSQ: Transgender Studies Quarterly* 1 (1–2): 148–50. https://doi.org/10.1215/23289252-2399866

Ghertner, Asher D. 2015. *Rule by Aesthetics: World-class City Making in Delhi.* Oxford: Oxford University Press.

Haksar, Nandita. 2016. *The Exodus is Not Over: Migrations from the Ruptured Homelands of Northeast India*. New Delhi: Speaking Tiger.

Halberstam, Judith. 1994. "F2M: The Making of Female Masculinity". In *The Lesbian Postmodern* edited by Laura Doan, 210–29. New York: Columbia University Press.

Haritaworn, Jin. 2012. "Colorful Bodies in the Multikulti Metropolis". In *Transgender Migrations: The Bodies, Borders, and Politic of Transition*, edited by Trystan T. Cotten, 11–31. New York: Routledge.

Haritaworn, Jin. 2017. "Shifting Positionalities: Empirical Reflections on a Queer/Trans of Colour Methodology". *Sociological Research Online* 13 (1): 161–73. DOI:10.5153/sro.1631

Henley, Jon. 2021. "1,000-year-old remains in Finland may be non-binary iron age leader". *The Guardian*, August 9, 2021. https://www.theguardian.com/world/2021/aug/09/1000-year-old-remains-in-finland-may-be-non-binary-viking-researchers-say.

Hirch, Marianne. 1989. *Mother/Daughter Plot: Narrative, Psychoanalysis, Feminism.* Bloomington: Indiana University Press.

Hubara, Koko. 2021. *Bechi*. Helsinki: Otava.

Johnson, Austin H. 2015. "Beyond Inclusion: Thinking Toward a Transfeminist Methodology". *Advances in Gender Research* 20: 21–41. DOI: 10.1108/S1529-212620150000020003

Johnson, Austin H. 2018. "Rejecting, reframing, and reintroducing: Trans people's strategic engagement with the medicalisation of gender dysphoria". *Sociology of Health & Illness* 41(3): 517–32. DOI: 10.1111/1467-9566.12829

Kessler, Susanne J. and Wendy McKenna. 2006 [1978]. "Towards a Theory of Gender". In *The Transgender Studies Reader*, edited by Susan Stryker and Stephen Whittle, 165–82. New York: Routledge.

Krell, Elías Consenza. 2017. "Is Transmisogyny Killing Trans Women of Color? Black Trans Feminisms and the Exigencies of White Femininity". *TSQ: Transgender Studies Quarterly*, 4 (2): 226–42. DOI: 10.1215/23289252-381503

Lane, Riki. 2009. "Trans as Bodily Becoming: Rethinking the Biological as Diversity, Not Dichotomy". *Hypatia* 24 (3): 136–57. DOI:10.1111/j.1527-2001.2009.01049.x

Liljeström, Marianne and Salla Peltonen. 2017. "On Feminist Epistemic Habits and Critique". *Feminist Encounters: A Journal of Critical Studies in Culture and Politics*, 1 (1): 1–5. DOI: 10.20897/femenc.201701

Living Smile Vidya and Gee Iman Semmalar. 2018. "Transphobia is a kind of Brahminism: A Conversation Between Living Smile Vidya and Gee Iman Semmalar". In *Gender, Caste and the Imagination of Equality*, edited by Anupama Rao. New Delhi: Women Unlimited.

Lundström, Catrin. 2010. "White Ethnography: (Un)comfortable Conveniences and Shared Privileges in Field-Work with Swedish Migrant Women". *NORA: Nordic journal of women's studies*, 18 (2): 70–87. DOI: 10.1080/08038741003755467

McDuie-Ra, Duncan. 2012. *Northeast Migrants in Delhi: Race, Refuge and Retail.* Amsterdam: Amsterdam University Press.

McKenzie, Mia. 2014. "The Myth of Shared Womanhood and How it Perpetuates Inequality". In *Black Girl Dangerous: On Race, Queerness, Class and Gender*, by Mia McKenzie. Philadelphia: BGD Press.

Mead, Margaret. 2001 [1935]. *Sex and Temperament in Three Primitive Societies.* New York: Harper Perennial.

Messner, Michael A. 2011. "The Privilege of Teaching About Privilege". *Sociological Perspectives* 54 (1): 3–14. DOI: 10.1525/sop.2011.54.1.3

Metcalfe, Xandra. 2021. "'Why Are We Like This?' The Primacy of Transsexuality". In *Transgender Marxism*, edited by Jules Joan Gleeson and Elle O'Rourke. London: Pluto Press.

Mohanty, Chandra Talpade. 2003. *Feminism Without Borders*. Durham: Duke University Press.

Muños, Jose Esteban. 2009. *Cruising Utopia: The Then and There of Queer Futurity.* New York: NYU Press.

Murdock, Maureen. 1990. *The Heroine's Journey: Woman's Quest for Wholeness*. Boulder: Shambala.

Namaste, Vivian. 2000. *Invisible lives: The erasure of transsexual and transgendered people*. Chicago: University of Chicago Press.

Namaste, Vivian. 2005. *Sex Change, Social Change: Reflections on Identity, Institutions and Imperialism*. Toronto: Women's Press.

Nash, Jennifer C. 2013. "Practicing Love: Black Feminism, Love-Politics, and Post-Intersectionality". *Meridians: Feminism, Race, Transnationalism* 11 (2): 1–24. https://doi.org/10.2979/meridians.11.2.1

Nicolazzo, Z. 2017. *Trans* in College*. Sterling: Stylus Publishing.

Nordmarken, Sonny. 2014. "Becoming Ever More Monstrous: Feeling Transgender In-Betweenness". *Qualitative Inquiry* 20 (1): 37–50. https://doi.org/10.1177/1077800413508531

Nordmarken, Sonny. 2019. "Queering Gendering: Trans Epistemologies and the Disruption and Production of Gender Accomplishment Practices". *Feminist Studies* 45 (1): 36–66. https://doi.org/10.15767/feministstudies.45.1.0036

Pearce, Ruth. 2020. "A Methodology for the Marginalised: Surviving Oppression and Traumatic Fieldwork in the Neoliberal Academy". *Sociology* 54 (4): 806–24. https://doi.org/10.1177/0038038520904918

Peretz, Tal. 2010. "No More Mr. Goodguy? Stepping Off the Pedestal of Male Privilege". *VoiceMale: Changing Men in Changing Times*, Winter 2010: 10–13.

Phadke, Shilpa, Sameera Khan, and Shilpa Ranade. 2011. *Why Loiter? Women and Risk on Mumbai Streets.* New Delhi: Penguin.

Pilot, Sara and Lora Prabhu, eds. 2012. *The Fear That Stalks: Gender-based Violence in Public Spaces.* New Delhi: Zubaan.

Rich, Adrienne. 1995 [1977]. *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution.* New York: Norton.

Salah, Trish. 2007. "Transfixed in Lesbian Paradise". *Atlantis* 31 (2): 24–29. https://journals.msvu.ca/index.php/atlantis/article/view/676/666

Sanger, Tam. 2010. "Beyond Gender and Sexuality Binaries in Sociological Theory". In *Transgender Identities: Towards a Social Analysis of Gender Diversity*, edited by Sally Hines and Tam Sanger, 259–77. New York: Routledge.

Serano, Julia. 2007. *Whipping Girl: A Transsexual Woman on Sexism and the Scapegoating of Femininiy.* New York: Seal Press.

Serano, Julia. 2013. *Excluded: Making Feminist and Queer Movements More Inclusive.* New York: Seal Press.

Simmonds, Felly Nkweto. 1997. “My body, myself: How does a black woman do sociology?”. In *Black British Feminism: A Reader*, edited by Heidi Safia Mirza, 226–240. London: Routledge

Skeggs, Beverley. 1994. “Situating the Production of Feminist Ethnography”. In *Researching Women’s Lives from a Feminist Perspective*, edited by Mary Maynard and June Purvis, 72–93. Basingstoke: Taylor & Francis.

Skeggs, Beverley. 1997. *Formations of Class and Gender*. London: SAGE.

Skeggs, Beverley. 2001. “Feminist Ethnography”. In *Handbook of Ethnography*, edited by Paul Atkinson et al., 426–43. London: Routledge.

Stacey, Judith. 1988. “Can there be a feminist ethnography?”. *Women’s Studies International Forum* 11 (1): 21–27. https://doi.org/10.1016/0277-5395(88)90004-0

Still, Clarinda. 2014. *Dalit Women: Honor and Patriarchy in South India.* London: Routledge.

Stryker, Susan. 1994. ”My Words to Victor Frankenstein above the Village of Chamounix: Performing Transgender Rage”. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 1 (3): 237–54. https://doi.org/10.1215/10642684-1-3-237

Stryker, Susan. 2004. “Transgender Studies: Queer Theory’s Evil Twin”. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 10 (2): 212–215. muse.jhu.edu/article/54599

Stryker, Susan. 2006. “(De)Subjugated Knowledges: An Introduction to Transgender Studies”. In *The Transgender Studies Reader*, edited by Susan Stryker and Stephen Whittle, 1–17. New York: Routledge.

Táíwò, Olúfémi O. 2020. ”Being-in-the-Room Privilege: Elite Capture and Epistemic Deference”. *The Philosopher* 108 (4): 61–70. https://www.thephilosopher1923.org/essay-taiwo

Thorne, Barrie. 1993. *Gender Play: Girls and Boys in School.* Buckingham: Open University Press.

Walker, Alice. 1983. *In Search of Our Mothers’ Gardens: Womanist Prose.* New York: Harcourt Inc.

Weseley, Jennifer K. 2012. *Being Female: The Continuum of Sexualization.* Boulder: Lynne Rienner Publishers.

Westbrook, Laurel. 2010. “Becoming Knowably Gendered: The Production of Transgender Possibilities and Constraints in the Mass and Alternative Press from 1990–2005 in the United States”. In *Transgender Identities: Towards a Social Analysis of Gender Diversity*, edited by Sally Hines and Tam Sanger, 43–63. New York: Routledge.

Westbrook, Laurel and Kristen Schilt. 2014. “Doing Gender, Determining Gender: Transgender People, Gender Panics, and the Maintenance of the Sex/Gender/Sexuality System”. *Gender and Society* 28 (1): 32–57. https://doi.org/10.1177/0891243213503203

Vidal-Ortiz, Salvador. 2014. “Whiteness”. *TSQ: Transgender Studies Quarterly* 1 (1–2): 264–66. https://doi.org/10.1215/23289252-2400217

Vincent, Benjamin William. 2018. “Studying trans: Recommendations for ethical recruitment and collaboration with transgender participants in academic research”. *Psychology & Sexuality* 9 (2): 102–16. https://doi.org/10.1080/19419899.2018.1434558

Vincent, Benjamin William, Sonja Erikainen and Ruth Pearce, eds. 2020. *TERF Wars: Feminism and the fight for transgender futures.* London: SAGE.

Wise, Time. 2008. *White Like Me: Reflections on Race from a Privileged Son.* Brooklyn: Soft Skull Press.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

LESBONORMATIIVISUUKSIEN RISTIPAINEESSA

Määrällistä ja laadullista analyysiä Suomi24-verkkokeskusteluista

Jarmo Harri Jantunen ja Tuula Juvonen

SQS
1–2/2021

17

Pervoskooppi
Artikkelit

ABSTRAKTI

Artikkelissamme identifioimme tilastollisella avainsana-analyysillä Suomi24-keskustelufoorumilla tuotettuja lesboerityisiä diskursseja, joissa – toisin kuin homodiskursseissa – keskitytään seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoleen ja ulkonäköön. Lesbodiskursseja tarkastelemme edelleen teoriavetoisen kriittisen lähiluvun avulla. Analyysi nostaa esiin keskusteluja, joissa heteronormatiivisuuden kautta määrittyvä lesbous voidaan kokea hyvinkin ristiriitaiseksi ja ahdistavaksi. Käyttämällä hyväksi lesbomatriisin ja lesbonormatiivisuuden käsitteitä osoitamme, kuinka sekä nais- että miesfeminiinistä lesboutta ja lesboparisuhteita koskevissa keskusteluissa nojataan yhtäältä normatiiviseen ajattelutapaan ja toisaalta haastetaan sitä.

Avainsanat: lesbous, lesbonormatiivisuus, keskustelufoorumit, korpusavusteinen diskurssintutkimus

ABSTRACT

Cross pressured by lesbonormativity: Quantitative and qualitative analysis of online conversations on the Suomi24 discussion forum

In our article, we use statistical keyword analysis to identify typical lesbian discourses at the Suomi24 discussion forum. Contrary to gay discourses, they focus on sexual orientation, gender and looks. These lesbian discourses are further analyzed by critical close reading. The analysis highlights conversations in which lesbianism can feel extremely conflicting and distressing when defined in heteronormative terms. Moreover, by using the concepts of lesbian matrix and lesbonormativity, we show how discussions concerning both feminine and masculine appearing lesbians as well as lesbian relationships rely on normative thinking, while also challenging it.

Keywords: lesbianism, lesbonormativity, discussion forums, corpus-assisted discourse studies

Johdanto

Oletus siitä, että kaikki ovat – tai että heidän tulisi olla – heteroseksuaaleja, on laajalle levinnyt. Luonnollistettuna hetero-oletus jää kuitenkin usein näkymättömäksi, ja sitä on vaikea tavoittaa ja osoittaa arjen ohimenevistä keskusteluista. Arkinen heteronormatiivisuus voidaan kuitenkin tehdä näkyväksi analysoimalla esimerkiksi verkkokeskusteluja, joita eivät ohjaa ammattitoimittajat vaan keskustelijat itse.

Suomi24-keskustelufoorumin verkkokeskusteluista on jo aiemmin analysoitu homo- ja heteroseksuaalisuusdiskursseja. Jarmo H. Jantunen (2018a, b) on tunnistanut, kuinka vuosina 2001–2016 verkkokeskustelujen heteroseksuaalisuutta koskevat diskurssit ylläpitivät sellaista kaksijakoista sukupuolikäsitystä, jossa heteroseksuaalisuutta voitiin rakentaa myös seksuaalisuuden ja seksuaalisen suuntautumisen diskursseina. Keskustelujen tunnediskurssit sekä ajattelun ja pohdinnan diskurssit osoittavat, kuinka heteroseksuaalisuuteen sitoudutaan affektiivisesti, ja keskustelijat käsittelevät usein sitä, miten oma täydellinen heteroseksuaalisuus ei olekaan aina itsestäänselvyys. Aitouden ja absoluuttisuuden diskurssit, samoin kuin tavallisuuden diskurssitkin, auttavat vakauttamaan heteroseksuaalisuuteen sisäänrakennettua epävarmuutta (Jantunen 2018b).

Jarmo Harri Jantunen ja Tuula Juvonen

Samaan aikaan Suomi24-palvelussa käytyjen verkkokeskustelujen homoseksuaalisuutta koskevat diskurssit ovat olleet varsin politisoituneita, liittyen muun muassa lainsäädäntöön, puoluepolitiikkaan ja vaaleihin (Jantunen 2018a, 12–13). Homoseksuaalisuuspuheessa on yhtäältä tunnistettavissa oikeuden ja suvaitsevaisuuden diskurssit, joihin myös uskontodiskurssit usein liittyvät. Lisäksi on tunnistettavissa diskursseja, joissa käsitellään sitä, millaisia homoseksuaalit ovat ja ketkä julkisuuden henkilöt mahdollisesti ovat homoseksuaaleja, tai millaisia ovat heidän homoseksuaalisuuteen liittyvät näkemyksensä. Erilaisista paikoista puolestaan keskustellaan silloin, kun pohditaan muun muassa maiden tai kaupunkien ilmapiiriä, lainsäädäntöä ja suvaitsevaisuutta sekä mahdollisuutta elää avoimesti homona tai parisuhteessa näissä paikoissa. Erityisen voimakkaasti keskustelua leimaavat myös vihapuheelle tyypilliset haukkumasanat, herjaaminen ja jopa väkivaltaan kannustaminen.

Tässä artikkelissa jatkamme Jantusen (2018a, b) aloittamaa Suomi24:n verkkokeskustelujen tarkastelua kysymällä, millaisilla jäsennyksillä verkkokeskusteluissa puhutaan lesboudesta. Vastaamme tutkimuskysymykseemme yhtäältä käymällä heteroseksuaalisen matriisin ja heteronormatiivisuuden käsitteen avulla teoreettista keskustelua lesbomatriisien ja lesbonormatiivisuuden mahdollisuudesta. Toisaalta kehitämme menetelmällisesti uudenlaista lähestymistapaa yhdistämällä määrällisen ja laadullisen tutkimusotteen käyttämällä analyysissamme korpusavusteista diskurssintutkimusta ja suurta tekstimassaa. Esittelemme ensin teoreettisen lähestymistapamme, sitten Suomi24-keskustelufoorumilta rajaamamme verkkokeskusteluaineistot sekä käyttämämme määrälliset ja laadulliset tutkimusmenetelmät. Analyysimme ensimmäisessä osassa vertailemme määrällisillä tutkimusmenetelmillä Suomi24-verkkokeskusteluista tehdyn *lesbo*-haun tuloksia aiemmin *homo*-ilmauksesta saatuihin havaintoihin identifioidaksemme lesboerityiset keskustelut. Seuraavaksi siirrymme lähilukemaan keskustelujen lesboerityisiä diskursseja ja niihin sisään rakentuneita normatiivisuuksia. Lopuksi pohdimme, mitä käytetyt diskurssit kertovat yhteiskunnan heteronormatiivisuudesta.

Heteronormatiivisuus

Kun queertutkimus 1990-luvun alussa käänsi kriittisen katseensa normeja rikkovaan seksuaalisuuteen, normeihin kiinnittyvät käsitteet nousivat queerteoreettisen keskustelun keskiöön. Kuten Sami Suhonen (2018, 58) on todennut, kaiken normeja koskevan keskustelun taustalla on normatiivinen etiikka, joka määrittelee oikeaa ja väärää. Kun tietyt asiat ja ilmiöt määritellään normaaleiksi ja siten hyväksyttäviksi, voidaan puhua myös normalisaatiosta. Usein keskeinen elementti normalisaatiota on luonnollistaminen eli prosessi, joka sulkee luonnottoman ja epänormaalin hyväksyttävyyden ja ymmärrettävyyden ulkopuolelle. Usein normalisaatioprosessia kannattelevat diskursiiviset, arjessa lähes huomaamattoman mikroagressiiviset toistoteot (McCann ja Monaghan 2020, 13). Normatiivisuus taas on asenne, joka olettaa, edellyttää ja arvottaa tiettyjä, luonnollistettuja seikkoja muita paremmiksi – kuten vaikkapa heteronormatiivisuus heteroseksuaalisuutta (Suhonen 2018, 59). Heteronormatiivisuudesta onkin tullut yksi queerteoreettisen keskustelun laajimmalle levinneistä käsitteistä.

Leena-Maija Rossi (2006, 19) on määritellyt heteronormatiivisuuden kriittiseksi käsitteelliseksi välineeksi, jolla voidaan kuvata sitä, kuinka ”diskursiivisesti ja erilaisin käytännöin institutionalisoitu heteroseksuaalisuus muodostaa sosiaalisten ja seksuaalisten suhteiden oletusarvoisen, luonnollistetun, ainoan hyväksytyn ja tavoiteltavan mallin”. Heteronormatiivisuuskäsitteen taustalta on tunnistettavissa yhdysvaltalaisen filosofin Judith Butlerin ajattelun vaikutus. Vaikka Butler ei itse käyttänyt heteronormatiivisuuden käsitettä niissä varhaisissa teoksissaan, joista sittemmin tuli queerteorian avainteksteja, hänen heteroseksuaalisen matriisin kritiikkinsä

auttaa ymmärtämään heteronormatiivisuuden käsitteen käyttöalaa (ks. Butler 1990/2006, 250, viite 6).

Butlerille heteroseksuaalinen matriisi on sellaisten normien kokoelma, joka jakaa sukupuolet biologiansa (*sex*) perusteella kahteen toisensa poissulkevaan ryhmään, naisiin ja miehiin. Siinä missä naisiin kiinnitetään sukupuolen ilmaisemisen tapana (*gender*) naisfeminiinisyys, miehiin liitetään miesmaskuliinisuus (Rossi 2006, 26). Lisäksi oletetaan, että näihin ryhmiin kuuluvat henkilöt tuntevat heteroseksuaalista halua (*desire*), feminiiniset naiset maskuliinisiin miehiin ja päin vastoin. Sen lisäksi että heteroseksuaalinen matriisi on ohjaava käytäntö, se luo myös ymmärrettävyyden ehdot sukupuolille ja halun suuntautumiselle – silloinkin, kun matriisin jatkuvuus perustuu vain toistotekoihin (Butler 1990/2006). Heteroseksuaalinen matriisi sulkee ulkopuolelleen ne, jotka eivät sovi sen muottiin. Heteroseksuaalisen matriisin mukaan määrittynyt kaksinapainen sukupuoli on aina cissukupuolinen: syntymässä määritetty sukupuoli ja sen ilmentämisen tavat eivät saa olla ristiriidassa keskenään. Samoin halun tulee suuntautua vain yhteen, ”vastakkaiseen”, sukupuoleen, eikä suinkaan ”samaan” sukupuoleen. Heteronormatiivisuus edellyttää näin ollen myös monoseksuaalisuutta ja jättää käsittämättömäksi useampaa kuin yhtä sukupuolta haluavat bi- tai panseksuaalit.

Tässä artikkelissa käytämme heteromatriisia käsitteenä, jonka avulla lähdemme tarkastelemaan poikkeamia oletetusta normista muodostamalla uusia teoreettisia käsitteitä. Näistä ensimmäinen on lesbomatriisi. Lesbomatriisi toistaa *sex–gender–desire*-jatkumolle rakentuvaa heteromatriisia toisin: siinä naisen sukupuoli (*sex*) ja siihen liitetty tapa esittää naisfeminiinisyyttä (*gender*) nojaavat toisiinsa kuten heteroseksuaalisessa matriisissakin, mutta naisfeminiinisen naisen halu kohdistuukin nyt heteroseksuaalisen matriisin kannalta ”väärin” eli toiseen naiseen. Mutta yhtä hyvin voisimme ajatella heteroseksuaalisen matriisin vastinpariksi toisenlaista lesbomatriisia, sellaista, jossa naisen sukupuoleen (*sex*) liittyy maskuliinisuuden ilmentäminen. Naismaskuliinisen naisen sukupuoli (*gender*) rakentuu ”väärin”, koska *sex* ja *gender* eivät asetukaan totutulle naiseuden ja naisfeminiinisyyden jatkumolle. Toisaalta (nais)maskuliinisen henkilön halu kohdistuu nyt ”oikein”, kun hän haluaa naista – olkoonkin, että maskuliininen henkilö on tässä itsekin nainen. Molemmat esitetyt lesbomatriisit ovat sekä heteroseksuaalisen matriisin mahdollistamia että sen ehdollistamia. Niiden avulla voimme entistä paremmin jäsentää lesboudesta käyttäviä verkkokeskusteluja.

Kulttuurintutkija Samuel A. Chambers (2007) on tarkastellut sitä, kuinka heteronormatiivisuuden käsite sekä nojaa Judith Butlerin esittämään heteroseksuaalisen matriisin kritiikkiin että auttaa ymmärtämään sitä, miten matriisia ylläpidetään. Heteronormatiivisuus kuvaa tilannetta, jossa heteroseksuaalisuus on yhteiskunnallinen normi, jonka noudattamista aina odotetaan, vaaditaan ja oletetaan. Se kirjautuu osaksi lakeja ja institutionaalisia käytäntöjä, ja sen noudattamisesta myös palkitaan etuoikeuksilla (Chambers 2007, 665). Vastaavasti normista poikkeava käyttäytyminen, suhteet ja käytännöt leimataan, marginalisoidaan ja pyyhitään näkymättömiin niin, että ne rajautuvat käsityskyvyn ulkopuolelle muuttuen käsittämättömiksi (mt. 666).

Heteronormatiivisuus luo aina tavoittamattoman ideaalin, joka on ongelmallinen sekä heteroille että erityisesti niille, joiden seksuaalisuutta heteroseksuaalinen matriisi lähtökohtaisesti hylkii, kuten lesboille, homoille ja biseksuaaleille, sekä niille, joiden sukupuoli ei taivu cisnormatiiviseen muottiin. Oleellista on kuitenkin huomata, että heteronormatiivisessa yhteiskunnassa kukaan ei voi väistää heteroseksuaalisuutta ja sen aiheuttamia jälkiä (Braidotti 2002, 46; sit. Peltonen 2012, 245). Kuten Chambers (2003, 26; sit. Chambers 2007, 666) kirjoittaa, ”[h]eteronormatiivisuus alleviivaa sitä, kuinka jokaista, oli hän sitten hetero tai queer, arvostellaan,

mitataan, tutkitaan ja arvioidaan heteronormin kautta. Se merkitsee sitä, että kaikkia ja kaikkea arvostellaan heteroperspektiivistä."[1] Tämä koskee myös lesboja, kuten analyysissämme osoitamme.

Siinä missä heteromatriisin käsite mahdollistaa lesbomatriisin olettamisen, heteronormatiivisuus puolestaan avaa mahdollisuuden lesbonormatiivisuuden pohtimiseen. Tässä artikkelissa viittaamme lesbonormatiivisuudella kontekstisidonnaisesti niihin oikeanlaiseen lesbouteen ohjaaviin normeihin, joita tarkastelemamme Suomi24-keskustelut tuottavat. Lesbonormatiivisuus ei siksi ole automaattisesti verrannollinen aiemman homonormatiivisuus-käsitteen kanssa. Homonormatiivisuutta on yhtäältä käytetty kriittisenä käsitteenä transtutkimuksessa huomauttamaan siitä, kuinka kirjainyhdistelmää *lhbt* käytettäessä homoseksuaalisuus säilyy edelleen kyseenalaistamattomana normina, joka hylkii transkokemusta (Stryker 2008, 145–46). Toisaalta sillä on queertutkimuksessa kritisoitu homojen halua parantaa omaa yhteiskunnallista asemaansa assimiloitumalla heteroseksuaalien mallintamaan kulutuskeskeiseen, yksityisyyttä ja kotoilua painottavaan elämäntapaan sen sijaan, että homot haastaisivat vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä (Duggan 2003). Käyttämämme lesbonormatiivisuuden käsite ei pyri olemaan myöskään symmetrinen yhteiskunnassa vallitsevan heteronormatiivisuuden kanssa, eikä se uhkaa tämän hegemonista asemaa. Sen sijaan lesbonormatiivisuuden voidaan ajatella normittavan sitä lesboyhteisöä (vrt. homonormatiivisuudesta lesboyhteisöissä Pattatucci Aragón 2006), joka rakentuu virtuaalisesti Suomi24-keskusteluissa. Artikkelissamme lesbonormit voivat olla – tai olla olematta – lesbojen itsensä tuottamia, mutta keskustelijan statuksesta riippumatta oleellisempaa on se, että lesboyhteisöä rakentaessaan ne kaiuttavat lesbomatriisin välittämänä heteromatriisia ja sen asettamia normatiivisia oletuksia.

1 Käännökset englannista Tuula Juvonen.

Tutkimusaineisto ja -menetelmät: lesboerityisten diskurssien tunnistaminen ja analysointi

Tarkastelemme lesbo- ja heteronormatiivisuutta sekä lesbouteen liittyviä diskursseja Suomi24-keskustelufoorumille lähetettyjen viestien avulla. Tämän Suomen suosituimman verkkokeskustelualustan keskiverto-osallistuja on kaupunkilainen, elämäänsä ja ihmissuhteisiinsa varsin tyytyväinen parisuhteessa elävä keski-ikäinen mies, eli aineisto on jossain määrin valikoitunut; lisäksi vain osa kansalaisista hyödyntää keskustelupalstoja mielipiteidensä esiintuomisessa ja jakaa keskusteluissa esitetyt mielipiteet (Ruckenstein 2017). Kuitenkin lesbo-teemoista keskustelevat kirjoittajat asemoivat itsensä niin laajasti ja monipuolisesti, että tutkimuksessa käytetty Suomi24-aineisto taipuu myös lesboutta koskevan keskustelun analysointiin.

Jaamme Bakerin ym. (2008, 273) ajatuksen, jonka mukaan kriittinen diskurssintutkimus ei ole sidoksissa vain yhteen tiettyyn menetelmään, vaan kielen avulla tuotettuja merkityksellistämisiä ja diskursseja voidaan tarkastella usealla tavalla. Tutkimuksessamme hyödynnämme laajaa sähköistä tekstiaineistoa eli korpusta, joten tutkimuksemme sijoittuu korpusavusteisen diskurssintutkimuksen (*corpus-assisted discourse studies, CADS*) kenttään. CADS:ssa hyödynnetään laajoja sähköisiä tekstimassoja ja määrällisiä menetelmiä diskurssien tunnistamiseksi. Näin se yhdistää määrälliset menetelmät muuten hyvin laadullisena pidettyyn diskurssintutkimukseen (CADS:sta tarkemmin Partington ym. 2013, 10–11; Jantunen 2018b). Laajojen tekstiaineistojen ja korpusmenetelmien käyttäminen queertutkimuksessa on yhä kasvava tendenssi: tutkimusta on tehty niin seksuaalisen moninaisuuden käsittelystä parlamentaarisessa lainsäädännössä (Baker 2004; Bachmann 2011) kuin verkkokeskusteluissakin (Jantunen 2018a, b) sekä queer-henkilöiden representaatioista sanomalehdissä (Baker 2005) ja seuranhakuilmoituksista (Milani 2013).

Erityisesti lesboja koskevaa korpusaineistoin tehtyä tutkimusta edustavat puolestaan Baileyn (2019) tutkimus verkkojulkaisun seksuaalineuvonnasta ja sen homonormatiivisuudesta sekä Morrishin ja Sauntsonin (2011) analyysi halun ja identiteetin representoinnista eroottisissa novelleissa.

Tutkimusaineistomme olemme koostaneet kaikkiaan yli 4,1 miljardia sanaa kattavasta keskustelufoorumin viestejä sisältävästä Suomi24-korpuksesta. Aineisto on sijoitettu kokonaisuudessaan Kielipankkiin (Aller Media Oy 2014; Lagus ym. 2016), josta olemme hakeneet aineistomme käyttäen Korp-käyttöliittymää ja hakusanaa *lesbo*. Hakumme tuotti yhteensä noin 49 300 tekstikappaletta, joissa mainitaan sana *lesbo* vähintään kerran. Jotta voisimme selvittää, millaisia diskursseja tässä 2,2 miljoonan sanan aineistossa lesboihin liitetään, vertasimme keräämäämme aineistoa aiemmin koottuun hetero-aineistoon. Jälkimmäinen aineisto koostuu niin ikään yhden hakusanan (eli *hetero*) avulla haetusta tekstimassasta. (Tutkimusasetelmasta ks. tarkemmin Jantunen 2018a.) Vertailemalla aineistoja keskenään voidaan löytää ne keskustelunaiheet, joita ei esiinny heteroista keskusteltaessa ja jotka siksi ovat niin sanotusti lesbospesifejä.

Analyysimme ensimmäisessä vaiheessa lesbo- ja hetero-aineistoja verrattiin toisiinsa avainsana-analyysin avulla. Avainsana-analyysi on tilastollinen menetelmä, joka paljastaa suuresta tutkittavasta aineistosta sellaiset ilmaukset eli avainsanat, jotka esiintyvät siinä odotettua useammin vertailuaineistoon nähden (Scott ja Tribble 2006, 55–88). Avainsanat kertovat muun muassa sen, mitä tekstien sisältöä kuvaavia ilmauksia esiintyy tiuhaan, ja siten sen, mistä teemoista nimenomaan lesboaineistossa keskustellaan. Koska miljoonia sanoja sisältävää aineistoa olisi mahdotonta analysoida lähiluvun avulla, tarjoutuu kvantitatiivinen avainsana-analyysi yhdeksi keinoksi keskustelujen keskeisen sisällön hahmottamiseksi.

Lukemattomasta määrästä avainsanoja valitsimme 500 tilastollisesti merkitsevintä mukaan analyysiimme. Kymmenen merkitsevimmän joukossa ovat mm. *nainen*, *feministi*, *Tarja*, *Halonen*, *bi*, *Stasi* ja *ry*. Näiden sanojen perusteella voimme jo arvella, että lesbouden yhteydessä puhutaan sukupuolesta (*nainen*), henkilöistä ja ehkä politiikastakin (*Tarja*, *Halonen*), seksuaalisesta suuntautumisesta (*bi*) sekä aatteista, ideologioista ja yhdistyksistä (*feministi*, *Stasi*, *ry*). Tähän tapaan ryhmittelimme analysoitavat avainsanat niiden perusmerkityksen mukaan merkitysluokkiin. Merkitysluokalla tarkoitamme sellaisten sanojen kenttää, jotka ovat merkitykseltään yhteenkuuluvia. Monitulkintaisten ilmausten yhteydessä on tarkistettu niiden merkitys tutkimusaineistossa (esim. *sisko* 'sisar' vai 'ystävä, nainen'). Merkitysluokat on rakennettu aineistolähtöisesti, eli luokat on nimetty ja koottu merkitysten mukaan sen sijaan että sanat olisi luokiteltu valmiiksi määriteltyihin luokkiin. Näin syntyneiden luokkien avulla pääsemme tarkastelemaan sitä, mistä tavallisimmin keskustellaan silloin kun keskustellaan lesboista. Tutkimuksessamme ajattelemme Partingtonin ja Marchin (2015) tavoin, että laajojen aineistojen ja tilastollisten menetelmien avulla voidaan selvittää yhteiskunnassa vallitsevia kulttuurisia ja poliittisia diskursseja – omassa tutkimuksessamme nimenomaan lesbouteen liittyviä diskursseja. Kun mittavia aineistoja tarkastellaan tilastollisilla ja kvantitatiivisilla lähestymistavoilla, aineisto itse nostaa menetelmän avulla tutkijan eteen potentiaalisesti mielenkiintoisia analyysipolkuja, jolloin tutkijan intuition ohjaava rooli vähenee aineiston analyysissa. On kuitenkin huomattava, että käyttämämme avainsanamenetelmä ei tee merkitysluokittelua automaattisesti, vaan se jää tutkijan tehtäväksi; tässä tutkijan on nojattava arki- ja kielitietoonsa.

Koska lähes 50 000 keskusteluviestin lähiluku olisi mahdotonta, valitsimme analyysimme toisen osan laadulliseen analyysiin rajatun otoksen sellaisista viesteistä, jotka sisältävät vähintään yhden avainsanan. Muodostimme satunnaisotannan siten, että otimme mukaan sellaiset viestit, joissa on virkkeenalkuinen *Olen…* Tämä valinnan avulla pääsemme kiinni tapauksiin, joissa kirjoittaja ilmoittaa olevansa lesbo (*Olen itse 30-kymppinen vapaa*

lesbo nainen) tai joissa lesboutta käsittelee henkilö, joka ei itse omaksu lesboidentiteettiä (*Olen hetero, mutta miespuoleiset lesbot ovat kiinnostuneita seurastani*). Lisäksi mukana on runsaasti esiintymiä, joissa kirjoittaja ei määrittele suuntautumistaan vaan ottaa esimerkiksi kantaa (*Olen sitä mieltä että homon ja lesbon vihkiminen avioliittoon pitäisi olla sallittua*). Koska tässä jälkimmäisessä analyysissä lähestymistapamme on puhtaasti laadullinen, emme ole tavoitelleet tilastollisesta otantaa. Kaikkiaan näitä lähilukuun valittuja esiintymiä on yhteensä noin 1 100 tapausta. Näistä esiintymistä tunnistamme erilaisia lesbodiskursseja, jotka voimme paikantaa viestin kirjoittajan ajattelun taustalla oleviin lesbomatriiseihin ja niiden tuottamiin erilaisiin lesbonormeihin.

Tutkimuksessa käsitämme diskurssit tunnistettaviksi ja muuttuviksi merkityksellistämisen tavoiksi, jotka nojaavat olemassa oleviin sosiaalisen toiminnan normeihin ja joiden avulla myös tuotetaan uusia normeja. Diskurssit siis rakentuvat sosiaalisissa käytänteissä ja myös muokkaavat niitä (ks. Pietikäinen ja Mäntynen 2015, 27, 29, 39; Jokinen ym. 1993, 27). Niinpä siihen, miten puhumme henkilöistä, asioista ja ilmiöistä, on kirjautunut sekä yksittäisen kielenkäyttäjän että yhteiskunnan ja instituutioiden normeja ja merkityksiä (Pietikäinen ja Mäntynen 2015, 18). Samoin se, miten kirjoittajat merkityksellistävät ja arvottavat itseään ja toisiaan esimerkiksi seksuaalisen ja sukupuolisen moninaisuuden näkökulmasta, on sidoksissa ympäröivään kulttuuriin ja yhteiskuntaan, jotka muokkaavat arvomaailmaamme. Näitä merkityksellistämisen tapoja ja niiden taustalla toimivia normeja koskevia tulkintoja voidaan edelleen arvioida sosiaalisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissaan.

Vaikka Suomi24-keskustelufoorumin viesteistä on toimitettu tutkijoiden käytettäväksi korpus, eli aineistoa voi käyttää ilman foorumin käyttäjien erillistä lupaa, on tutkijan oltava tietoinen myös tällaisen valmiin tutkimusaineiston eettisen käytön periaatteista. Vaikka kirjoittajien anonymiteettia suojaa verkossa nimimerkin käyttö eikä kirjoittajia voi suoraan nimimerkistä tunnistaa, on etenkin erityisryhmiä koskevassa tutkimuksessa huolehdittava yksilönsuojasta. Siksi emme julkaise kirjoittajien käyttämiä nimimerkkejä emmekä esimerkiksi kirjoitusaikaan tai -paikkaan liittyviä tietoja. Pyrimme myös kunnioittamaan kirjoittajien ajatuksia ja tavoitteita, emmekä arvota yksittäisten kirjoittajien kommentteja. (Suomi24-aineiston eettisistä kysymyksistä Lagus ym. 2016, 38–39.)

Lesboerityiset diskurssit avainsanojen valossa

Kun tutkimuksessamme lesbo-aineistosta nousevat avainsanat ryhmitellään merkitysluokkiin, havaitaan, että tiettyjen merkitysluokkien osuudet osoittautuvat selvästi muita suuremmiksi. Esimerkiksi *nainen*, *mies* ja *muunsukupuolinen* kuuluvat sukupuolta tarkoittavaan merkitysluokkaan. Kuviosta 1 näkyvät sekä aiemmassa tutkimuksessa (Jantunen 2018a) samankaltaisella homo–hetero-vertailuasetelmalla saatujen homo-aineiston avainsanojen että lesbouteen liittyvien avainsanojen suurimmat merkitysluokat avainsanamäärineen. Vertailussa on kuitenkin otettava huomioon se, että ilmaukset *homo* ja *lesbo* eivät ole yhteismitallisia: *Lesbo*-sanalla viitataan tyypillisesti tyttöön tai naiseen, jonka oletettu tai havaittu seksuaalinen tai emotionaalinen mielenkiinto kohdistuu toiseen naiseen (Lehtonen 2003, 149), mutta *homo* viittaa yhtä hyvin miehistä kiinnostuneeseen mieheen kuin ylipäätään samasta sukupuolesta kiinnostuneeseen henkilöön. Lisäksi *homo* on yleinen haukkumasana ja sillä voidaan viitata johonkin huonoon tai kelvottomaan ilman seksuaalisuuteen liittyvää merkitystä. (Suomen *homo-* ja englannin *gay*-sanan merkitysaloista ks. Lehtonen 2003: 145–149; Armstrong 1997; Pascoe 2005.)

Diskurssivihjeinä toimivat yleisimmät merkitysluokat ovat pitkälti samoja homoista ja lesboista keskusteltaessa, mutta luokkien osuuksissa on selviä

eroja. Tiettyihin paikkoihin (*muslimimaat, Suomi*) liittyvät diskurssit samoin kuin uskonnolliset (*kirkko, Raamattu*) ja poliittiset (*persut, äänestää*) diskurssit ovat tavallisia nimenomaan homoista keskusteltaessa. Myös affektiivisuus ja vihapuhe (*vittu, turpaan*) ovat erittäin tyypillistä nimenomaan *homo*-aineistossa. Lesboerityisinä diskursseina erottuvat puolestaan 1) kommunikaatio ja viihde (*päätomittaja, Salkkarit*), 2) seksuaalinen suuntautuminen (*heteronainen, bisse*), 3) ulkonäkö (*naisellinen, siilitukka*) ja 4) sukupuoli (*tyttö, transihminen*). Suomi24-aineistossa tämä tarkoittaa, että erityisesti näistä teemoista keskustellaan silloin, kun käsittelyssä on lesbous. Lisäksi nämä teemat erottavat lesboista puhumisen homomiehistä ja yleensä homoseksuaalisuudesta puhumisesta.

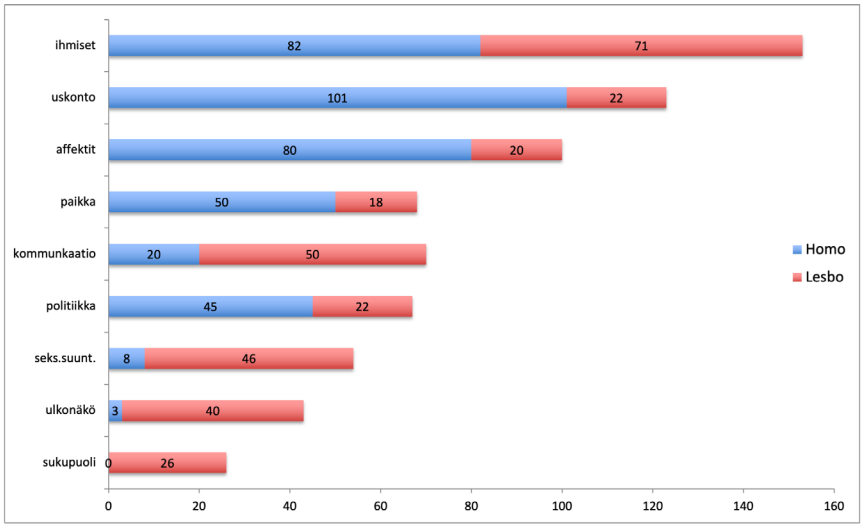

Kuvio 1. Avainsanojen määrät ja osuudet yleisimmissä merkitysluokissa homo- ja lesbo-aineistoissa.

Seuraava laadullinen tarkastelu pohjaa edellä mainittuihin lesboerityisiin diskursseihin. Keskitymme niistä kolmeen jälkimmäiseen, eli seksuaaliseen suuntautumiseen, ulkonäköön ja sukupuoleen. Vaikka onkin sinänsä kiinnostavaa, että lesboutta käsittelevissä viesteissä on enemmän kommunikaatioon liittyviä avainsanoja, ne kuvastavat kuitenkin ainakin osaksi foorumilla käytävää ns. metakeskustelua (*Älä jaksa, mitä edes roikut täällä palstalla? Tää on lesboille.*). Keskustelusta ja palstasta keskustelu ei ole relevanttia tämän artikkelin tavoitteiden kannalta, joten rajaamme tämän avainsanaryhmän analyysin ulkopuolelle.

Lähestymme lesbouteen liittyviä merkitysluokkia nimeämällä ne osin uudelleen heteroseksuaalisen matriisin mukaisesti seksuaalisen halun ja halun kohteen (seksuaalinen suuntautuminen), sukupuolen ilmaisun (ulkonäkö) ja sukupuolen käsitteillä. Suhtautuminen seksuaalisuuteen, sukupuoleen ja ulkonäköön muodostavat kuitenkin verkon, jossa yhtä on vaikea irrottaa toisesta: Ulkonäköseikoilla osoitetaan ja vahvistetaan tyypillisesti kuulumista johonkin ryhmään, mikä pätee myös lesboihin. Vaikka jako butcheihin (maskuliininen) ja femmeihin (feminiininen) onkin edelleen merkittävä tekijä identiteetin, seksuaalisen halun ja ryhmään kuulumisen näkökulmasta, on itseidentifioituminen muuttunut yhä monipuolisemmaksi samaa tahtia kuin ei-heteroseksuaalisuudesta on tullut länsimaisissa yhteiskunnissa hyväksyttävämpää (Huxley ym. 2013). Lisäksi esimerkiksi tyytymättömyyden asteen omaan ulkonäköön on oletettu riippuvan siitä, identifioiko nainen itsensä naismaskuliiniksi tai -feminiiniksi (Steele ym. 2019), lesboksi tai heteronaiseksi (Alvy 2013; tutkimustulosten ristiriitaisuuksista ks. Hanley ja McLaren 2015, 85–86) tai kuinka kiinteästi nainen tuntee olevansa lesboyhteisön jäsen (Hanley ja McLaren 2015). Seuraavassa siirrymme lähilukemaan lesboutta koskevia keskusteluja ja niihin liittyviä normatiivisuuksia.

Lesbous mahdottomana seksuaalisena suuntautumisena

> Olen syntynyt lesboksi, eikä liene mitään outoa siinä, että haluan kumppanikseni toisen lesbon, jonka kanssa tunnen olevani samalla aaltopituudella. Mitä ihmeen erikoista saati tuomittavaa siinä on?![2]

Kun heteronormatiivisuus olettaa seksuaalisen suuntautumisen jäsentyvän heteromatriisin mukaisesti, kaikki muu, lesbous mukaan lukien, ajetaan mahdottoman piiriin. Tämä koskee myös niitä aineistostamme erottuvia kirjoittajia, jotka asemoivat itsensä ”syntymälesboiksi”. Huolimatta siitä, että he ovat ”aina” tai jo varhaislapsuudesta ymmärtäneet kiinnostuksensa kohdistuvan naisiin, heteronormatiivisessa yhteiskunnassa tämä oivallus ei ollut ongelmaton. Ajatus omasta lesboudesta tuntui mahdottomalta, sillä se ei sopinut niihin odotuksiin, joihin kirjoittajat oli kasvatettu ja joihin he olivat kasvaneet.

> Olen itse lesbo ja tunteeni vastakkaista sukupuolta kohtaan heräsivät hyvin varhain. En ollut kuullutkaan lesboista 5-vuotiaana, mutta tiesin että pidin tytöistä enemmän kuin pojista, eikä sitä ikä ole muuttanut mihinkään. Heteronormatiivinen yhteiskunta hämmensi lapsena ja hautasin todelliset tunteeni. Helpotus oli valtava, kun vanhempana löysin tietoa homoseksuaalisuudesta. Yhteiskunnan tuoma paine heteroavioliittoon tosin on ollut läsnä koko elämäni. En ole vieläkään kyennyt kertomaan vanhemmilleni, koska tiedän aiheuttavani heille pettymyksen. Tuntuu kauhealta etten kelpaa vanhemmilleen sellaisena kuin olen.

Yllä olevan esimerkin kirjoittajalla ei nuorena ollut käsitteitä, joilla hän olisi voinut käsitellä tunteitaan, jotka poikkesivat siitä, mitä häneltä odotettiin (ks. Juvonen 2019). Vaikka nimenomaan tietoisuuden ja tiedon lisääntyminen vaihtoehtoisista seksuaalisuuksista on sittemmin tuonut helpotusta ja ymmärryksen omasta seksuaalisuudesta, se ei ole poistanut paineita täyttää yhteiskunnan ja vanhempien heteronormatiivisia vaateita.

Jotkut niistä naisista, jotka sittemmin määrittelivät itsensä syntymälesboiksi, päätyivät antamaan periksi yhteiskunnan paineille – ja samalla joutuivat ajattelemaan, että heissä on henkistä tai fyysistä vikaa, koska heteroseksuaalinen yhteiselämä ei heiltä luonnistunut:

> Olen ollut naimisissa v.89 asti. liitosta kaksi kouluikäistä lasta. Avioero vireillä, koska totesin olevani lesbo. Myöhäisherännäisyyteni johtunee ankarasta ja uskonnollisesta kotikasvatuksesta. Rakastuin mieheen, mutta seksi lakksi kiinostamasta ja luulin pitkään ett minulla vikaa ylä tai alapäässä. Lasten syntymän jälkeen aloin tuntea vetoa naisiin varsinkin toisen lapsen jälkeen joka voimistui. [...] Jälkiviisaana sanon olleeni syntymälesbo, mutta en tiedostanut sitä, koska kotona homous kiellettiin ja pidettiin sairautena.

Sen lisäksi, että heteronormatiivisuus varjosti kirjoittajien lapsuutta ja nuoruutta, se vaikuttaa yhä heidän tulevaisuudenodotuksiinsa. Media ja kulttuuriset kertomukset mallintavat herkeämättä heteronormatiivista elämänkulkua, mutta lesboelämää on niiden varassa vaikeampi kuvitella. Alla olevassa esimerkissä kirjoittaja kuvaa umpikujaa, johon hänen romanttinen ja seksuaalinen halunsa on hänet johtanut:

> Olen tiennyt olevani lesbo niin kauan kuin muistan, aivan lapsuudesta lähtien. Mitään kiinnostusta miehiin ei romanttisessa eikä varsinkaan seksuaalisessa mielessä ole. Haaveilen vain naisista ja ihastunkin suhteellisen helposti. MUTTA aina kun mietin unelmatulevaisuutta, tätä monen ihmisen perinteistä omakotitalo-kaksi-lasta-koira-unelmatyö - elämää (:D) niin en osaa kuvitella puolisokseni naista. Tosin en miestäkään, tietenkään.

2 Olemme toistaneet aineistoesimerkit sellaisinaan, mahdollisine kirjoitusvirheineen. Jos esimerkki sisältää poistoja, olemme merkinneet poiston näin: [...].

Ristiriita toiveiden ja mahdollisten tulevaisuuksien välillä jättää kirjoittajan välitilaan, jossa hän voi haaveilla naisista, mutta ei keksi, miten voisi toteuttaa haaveensa, sillä ne eivät tunnu asettuvan tarjottuun ydinperhemalliin. Kun lesbosuhteen mahdollisuudesta tulee heteronormatiivisessa kontekstissa näin käsittämätön, valmiiden mallien puuttuessa se asettuu jopa mielikuvituksen tuolle puolen. Tässä valossa ei olekaan yllättävää, että monet kirjoittajat päätyvät nimeämään itsensä ”myöhäisheränneiksi” (ks. Peake ja Santavuori 2019)[3]. Alla olevassa esimerkissä kirjoittajan kokemus pitkästä sinnittelystä kohti hetero-oletuksen mukaista elämää on tässä yhteydessä hyvin tavanomainen:

> Olen vasta nyt myöhemmällä iällä antanut itselle periksi ja todennut olevani lesbo. Kauan se tunne on pyörinyt taka alalla ja nyt sen annoin tulla ulos tajusin sen itsekkin. Olen siis lesbo ja ylpeänä sen toteankin.

Se, että kirjoittaja tuntee ylpeyttä uudesta itsemäärittelystään ei kuitenkaan ole mikään itsestäänselvyys. Lesbouden myöntäminen itselle voi olla myös merkittävän kriisin paikka, koska myöntäminen pakottaa naisen radikaaliin uudelleenorientoitumiseen, pois valmiilta heteronormatiiviselta reitiltä kohti tuntematonta (Ahmed 2006, 68–79). Oma lesbous voidaan kokea erittäin ahdistavana ja myös kieltää itseltä vedoten vaikkapa heteroseksuaalisuuden normiin, omaan elämäntilanteeseen tai siihen, että kiinnostus omaan sukupuoleen on vain ohimenevä vaihe. Lisäksi pelko turvallisuuden, omaisuuden tai lasten menettämisestä voi estää oman identiteetin julkituomisen. (Kitzinger ja Wilkinson 1995, 98–99, 101.) Tutussa heteroseksuaalisessa lähipiirissä lesbouteen voi olla hyvin vähän tukea tarjolla, eikä muiden lesbojen löytäminen ole kaikille tai kaikkialla aina helppoa. Oman lesbouden hyväksymistä ei välttämättä auta edes se, että on aiemmin hyväksynyt muiden henkilöiden homoseksuaalisuuden; suuntautumisen omakohtaisuus voi silti synnyttää kriisin pelkoineen ja yksinäisyyden tunteineen.

> Olen viime aikoina ajatellut paljon asiaa ja tullut siihen tulokseen, että olen onneton, koska en vieläkään oikein hyväksy sitä, että olen lesbo. Olen ollut avoimesti lesbo suunnilleen puolitoista vuotta, naisia en ole koskaan päässyt lähellekään enkä oikeastaan ole edes uskaltanut. En oikein tiedä missä on vika. En pidä homoseksuaalisuutta yleensö ottaen mitenkään negatiivisena asiana ja muiden homoseksuaalisuuden hyväksyn täysin. Kuitenkin omalla kohdallani se oli täysi romahdus.

Sekä edellinen että seuraava esimerkki kertovat siitä, että syntymälesbojen ja myöhäisheränneiden lisäksi lesboissa on myös ”vastahakoisia”. Jos naisen oma käsitys lesboudesta on ambivalentti tai kielteinen – kuten heteronormin mukaan sen pitäisikin olla – lesboutta ei ole helppo hyväksyä. Erityisen ongelmallista on, että naiset voivat omaksua ympäristöstään homofobisia asenteita jo paljon ennen orastavaa oivallusta omista naisiin suuntautuvista haluista. Omana joukkonaan aineistosta erottuvatkin tekstit, joissa kirjoittajat kertovat omaan mahdolliseen lesbouteensa liittyvistä peloista. He “eivät voi olla” lesboja, sillä lesbous romahduttaisi heidän maailmansa sellaisena kuin he sen tuntevat. Joskus itsensä määritteleminen biseksuaaliksi lesbon sijaan voi tuoda jonkinlaista helpotusta tilanteeseen.[4]

> Olen todella häkellyksessä näiden tunteideni kanssa koska minulle lesbous on todella pelottava käsite. Olen ollut aikaisemmin todella

3 Vaikka verkkokeskustelijat käyttävät muotoa ”myöhäisherännäiset”, käytämme tässä Peaken ja Santavuoren (2019) tavoin ”myöhäisheränneitä” välttääksemme konnotaatioita ja sekaannusta uskonnollisiin herätysliikkeisiin.

4 Koska tutkimusaineisto on kerätty *lesbo*-sanan ympäriltä, myös tämän artikkelin analyysistä syntyvä kuva biseksuaalisuudesta värittyy sen mukaisesti, eikä vastaa biseksuaalien omaa itsemäärittelyä. (Biseksuaalisten naisten omista kokemuksista ks. esim. Kangasvuo 2014; Lahti 2019.)

homofobinen ja ollut todella kriittinen lesboja kohtaan mutta on todella hämmentävää huomata että minä olen itse täysin samassa tilanteessa - vaikkakin olen bi. Tai miten sen nyt ikinä voi määritelläkkin.

Heteronormatiivista elämää tavoittelevan naisen kognitiivinen dissonanssi lesbouteen kurkottavien halujen kurimuksessa tekee niiden käsittelystä ymmärrettävästi hyvin vaikeaa. Alla olevassa esimerkissä omat seksuaaliset halut ja fantasiat näyttäytyvät erityisen ahdistavina:

> Olen jo nuoresta asti masturboinut lähes aina ajatellen lesboseksiä. Olen parisuhteessa miehen kanssa, mutta tunnen silti myös vetoa naisiin. Häpeän tätä kauheasti, koska koen lesbouden / bi-seksuaalisuuden tavallaan pahana asiana. Tuntuu kuin olisin ns. perinteinen kaappihomo. Julkisesti täysin hetero ja esitän vihaavani lesboja. Tätä asiaa on vaan niin hankala käsitellä. En koskaan halua, että kukaan tietää haluistani. Miten tästä voi päästä yli? Miten voin unohtaa tällaiset epäsopivat ajatukset ja olla täysin hetero? Haluaisin päästä eroon tästä vihan tunnesta, mitä tunnen itseäni kohtaan.

Kirjoittajan heteronormin mukaisessa mustavalkoisessa maailmankuvassa heteroseksuaalisuus on hyvää ja tavoiteltavaa, kun taas naisiin suuntautuva halu on ”paha” asia. Siksi se on häpeällisenä piilotettava muilta ja jätettävä pelkäksi yksityiseksi fantasiaksi, jotta heteronormatiivinen elämä voisi jatkua ennallaan. Samalla heteronormiin sopimaton naisten haluaminen kääntyy sekä itsevihaksi että näytösluontoiseksi homofobiaksi. Myös useat muut kirjoittajat kuvaavat omia, usein irrationaalisia pelkojaan siitä, että heistä tulee lesbo tai bi – siis jotain sellaista, jonka heteronormatiivinen yhteiskunta on sulkenut ulos ja määritellyt vääräksi ja poikkeavaksi ja jota hekään eivät siksi halua olla.

Kirjoittajien ajatukset siitä, kuinka vääränlaisuus, lesbous, tekee heistä onnettomia, resonoi vahvasti Sara Ahmedin havaintojen kanssa. Hän on kiinnittänyt huomiota siihen, että onnellisuus on kulttuurinen konstruktio, joka on aina sidoksissa normaaliuteen. Siksi normaaliudesta poikkeava ”pervo” on lähtökohtaisesti aina onneton. Lisäksi hän tuottaa väistämättömästi onnettomuutta myös kaikille niille, joiden onnellisuus on kiinni heidän normaaliudestaan, kuten vaikkapa vanhemmilleen (Ahmed 2010, 93). Näin nainen päätyy helposti kieltämään lesboutensa tai lykkäämään sen hyväksymisen välttääkseen ristiriitaa omien halujen ja senhetkisen elämäntilanteen vaatimusten välillä (Kitzinger ja Wilkinson 1995, 98). Ahmed kuitenkin rohkaisee lukijoitaan olemaan ”iloisesti pervoja” ja hyväksymään sen, että heidän oman onnensa edellytys on muiden onnettomuus silloin, kun nämä muut haluavat pitäytyä heteronormatiivisuuden rajoissa (mts. 119). Kuten kirjoittajien teksteistä näkyy, iloisen pervouden tavoittaminen heteronormatiivisessa yhteiskunnassa ei kuitenkaan ole helppoa.

Viestit, jotka käsittelevät lesboutta seksuaalisena suuntautumisena, herättävät kysymyksen siitä, millä ehdoilla heteromatriisia toistavassa hete-ronormatiivisessa yhteiskunnassa lesboilla olisi edes mahdollisuus olla onnellisia, ajatella ja toimia toisin. Heteronormin pakottavuus näkyy siinä, kuinka päättäväisesti naisten täytyy asettua normia vastaan vastaan välttyäkseen ajautumasta heteroseksuaalisuuteen tai vastahakoisiksi tai myöhäisheränneiksi lesboiksi. Erityisesti syntymälesbot voivat tukeutua heteronormia kyseenalaistavassa vastadiskurssissaan samoihin pysyvyyden, luonnollisuuden ja epäluonnollisuuden argumentteihin, joilla myös heteronormatiivisuutta rakennetaan (ks. Baker 2004), kääntämällä ne ympäri: *Olen tiennyt olevani lesbo niin kauan kuin muistan, se on minulle täysin luonnollista. Epäluonnollista olisi olla miehen kanssa!*

Heteronormatiivisesta ajattelumallista tuttua seksuaalisen suuntautumisen pysyvyyttä ja luonnollisuutta painottavaa argumentointia lainaamalla ja toisin toistamalla lesbot tuovat oman lausumansa ymmärrettävyyden piiriin ja antavat sille painoarvoa. He ovat ”aina” olleet lesboja, ja siksi lesbous on heille luonnollista – eikä suinkaan luonnotonta, kuten heteronormi antaisi

ymmärtää. Näin ajateltuna lesbot ovat yhtä luonnollisia kuin heterot, vain omalla tavallaan.

Sukupuoli ja lesbouden näkyväksi tekeminen

Heteronormatiivisuuteen liittyvä hetero-oletus ensisijaistaa heteroseksuaalisuutta niin, että lesbous jää arjessa pääsääntöisesti näkymättömäksi ja tunnistamattomaksi. Lesbojen epäkiitolliseksi tehtäväksi jää itsensä tekeminen tiettäväksi toisilleen heteronormatiivisuuden määrittelemin ehdoin, jotta he voisivat ylipäänsä tunnistaa toisensa ja solmia suhteita muihin naisia haluaviin naisiin. Pukeutumista ja ulkoista habitusta hyödyntävä sanaton viestintä onkin monitulkintaisuudessaan suhteellisen turvallinen tapa ilmaista halua, josta ei välttämättä tohdi puhua suoraan.

Heteronormatiivisessa yhteiskunnassa oletusarvona on heteroseksuaalisen matriisin mukainen naisellinen, heteroseksuaalinen naiseus. Chambers toteaa, että

> lesboihin ja homoihin kohdistuvan häirinnän ja pahoinpitelyn tyypillisten strategioiden keskiössä ei ole ”seksuaalinen suuntautuminen” seksuaalisen identiteetin kategoriana, vaan nimenomaan sukupuoli. Kuten hyvin tiedetään, sellaiset määreet kuin ’rekka’ tai ’homppeli’ kohdistuvat miellettyihin sukupuolen ’poikkeavuuksiin’, eivät abstrakteihin ajatuksiin ’seksuaalisesta suuntautumisesta’ (Chambers 2007, 670).

Yllä olevassa lainauksessa poikkeava sukupuoli täsmentyy erityisesti heteronormatiivisesta matriisista poikkeavaksi sukupuolen ilmaisuksi, lesbojen naismaskuliinisuudeksi tai homojen miesfeminiinisyydeksi. Heteromatriisin rikkominen tukeutumalla sellaiseen lesbomatriisiin, jossa sukupuoli ja sen ilmaiseminen ovat keskenään ristiriidassa, onkin yksi mahdollinen keino ilmaista itseään lesbona. Kuten merkitysluokkien jakaumat jo osoittivat, Suomi24-aineistossa käsitellään taajaan kysymystä lesbojen ulkonäöstä, usein keskittyen pohtimaan lesbojen maskuliinisuutta tai naisellisuutta.

Keskustelupalstan viesteissä stereotyyppinen lesbous asettuu heteroseksuaalisen naisfeminiinisyyden vastakohdaksi tavoilla, jotka rikkovat valtakulttuurissa vallitsevia oletuksia hyväksyttävällä tavalla naisellisesta naisesta. Tällaiset kuvat lesboista ovat helposti tunnistettavia keskustelijoille:

> Olen luullut lesbojen olevan suurimmaksi osaksi tanakoita mulipäitä, lävistettyjä, tatuoituja, useimmiten ylipainoisia rekkalesbojakin. Se, että joku lesboista on urheilullinen, vieläpä kilpaurheilijakin, on todella uutta!

Myös itsensä lesboksi identifioiva kirjoittaja tunnistaa stereotyyppiset käsitykset lesbonaisen ulkonäöstä, vaikka ei itse samaistu niihin:

> Olen 100% lesbo, syntymälesbo kuten [viestiketjun] aloittajakin. Pukeudun tyylikkäästi ja naisellisesti, omaan terveet elämäntavat, en ole koskaan polttanut, alkoholia menee hyvin vähän. Ja mieleltänikin ihan terve. Ehkä olen sittenkin bi koska lesbo ei vain voi olla tällainen... :O Myönnän, itsellänikin on jonkinlainen stereotypia lesbosta ja olen lesbona mielestäni todellinen poikkeus tästä.

Heteronormatiivisessa, ulkonäkökeskeisessä ja ableistisessa yhteiskunnassa lesbojen osa on olla rumia, lihavia, elintavoiltaan ja mielenterveydeltään kyseenalaisia. Siksi ei olekaan yllättävää, että valtakulttuurin arvoihin samaistuvat kirjoittajat haluavat ottaa etäisyyttä stereotyyppiseen lesbouteen ja paikantavat itsensä mieluusti poikkeuksellisiksi lesboiksi säilyttääkseen itsearvostuksensa ja itsekunnioituksensa.

Toisaalta merkittävä osa kirjoittajista haluaa myös korostaa tavallisuuttaan painottamalla omaa ”heteronnäköisyyttään” (ks. Bogetić 2013). Heteron-

näköisyydestä myös palkitaan heteronormatiivisissa arjen tilanteissa, sillä normista poikkeaminen voisi johtaa syrjivään kohteluun:

> Olen tavallinen nainen, jota sinä et ikinä tunnistaisi lesboksi ja kohtelisit minua niin kuin ketä tahansa. Täällä kuitenkin keskustelu lähti liikkeelle oletuksella, että olemme jotain aivan erityistä, jotain sangen omituista.

Tavallisuudella on kuitenkin myös hintansa. Heteronormatiivisessa oletusympäristössä heteronnäköisyys kyseenalaistaa lesbouden olemassaolon, koska se tekee lesbouden mahdollisuudesta näkymätöntä. Sujuvan arjen keskellä näkyvästi esiin tuotu lesbous näyttäytyisi omituisena ja hankalana rikkeenä:

> Olen itse lesbo, tosin niitä täysin heteronnäköisiä, joten minä joudun aina ikäviin tilanteisiin, joissa puolisostani puhutaan heteroolettamuksella. En ihan oikeasti jaksa korjata asiaa aina ja kaikkialla. Johan minut tulkittaisiin radikaali-anarkistiksi, jos joka paikkaan korjaisin, eikun se puoliso on nainen.

Osa lesboista haluaa kuitenkin hakeutua osaksi lesboyhteisöjä, joiden normit puolestaan olettavat yhteisön jäseniltä ”lesbonnäköisyyttä” todisteena ”oikeasta” lesboudesta. Osa kirjoittajista on näissä yhteyksissä törmännyt omakohtaisesti ajatukseen siitä, että naisellinen nainen ”ei voi olla” lesbo.

> Olen niin kyllästynyt lauseeseen joka kuullaan USEIN tyttöystäväni kanssa: oletteko oikeesti LESBOJA, en ois ikinä uskonut, kumpikin niin naisellisia tms. Hieman huvittaa ja/tai vitutttaa aina tuossa vaiheessa.

Naisellinen lesbo, femme, joka nojaa lesbomatriisiin rikkomalla heteromatriisia halullaan, mutta ei sukupuolen ilmaisullaan, on lesboyhteisössä käsittämätön kummastelun kohde, sillä hän rikkoo sellaista oletusarvoista lesbonormatiivisuutta, joka olettaa sukupuolikoherenssin haastamista lesbouden merkkinä. Naisellisille lesboille oman identiteetin toistuva kyseenalaistaminen ja kokemukset ulossulkemisesta oman yhteisön sisällä ovat turhauttavia, ikäviä ja raivostuttavia. Näistä tilanteista selviämiseen vaaditaan asennetta:

> olen femme, joskus naisellisempi kuin heterokaverini ja kyllä mullekin on hehkussa[5] sanottu, et mitä sä lesbopaarissa teet kun oon laittanut huulipunaa wc:n peilin edessä. mä oon vaan hymyillyt sille rekalle (ja niille muillekin) että varmaan ihan samaa kuin sinäkin :) mä oon myös kuullu noita kysymyksiä, et ootsä muka oikeesti lesbo?? ja vastauksen jälkeen että no mikset sä sit yhtään näytä siltä? mua lähinnä imartelee ja huvittaa. ja jostain syystä saan paljon huomiota miehiltä ja bi-naisilta, mutten lesboilta. mä oon kyllä ajatellut olla silti ihan ylpeästi oma itseni ja samaa toivottaisin muillekin. mitä sillä on väliä mitä jengi susta kelaa, pääasia et itse tiedät kuka ja mikä olet, ja olet sitä vieläpä rinta rottingilla :D

Naisellinen lesbo joutuu puolustamaan olemassaolonsa oikeutusta lesbobaarissa verbaalisella nokkeluudella ja kovettamalla nahkansa. Silti hänen naisfeminiinisen lesboutensa aitoutta epäillään toistuvasti omiensa parissa.

Vastaavasti Suomi24-foorumilla kummastellaan taajaan niitä naismaskuliinisia lesboja, jotka rikkovat heteromatriisia sukupuolen ilmaisullaan mutta eivät halullaan. Heidän tapansa toistaa lesbomatriisia herättää hämmennystä niissä kirjoittajissa, joiden mielestä naisista kiinnostuneiden naisten tulisi ilmaista sukupuoltaan keskenään samalla tavalla, naisfeminiinisesti.

> Olen miettinyt, miksi ilmeisen monet lesbot pukeutuvat miesmäisesti. Ihmettelen sitä nimenomaan siksi, että jos ajatellaan, että lesbot pitävät naisista, miksi he eivät sitten myös itse pukeudu naisellisesti?

5 Hehku oli helsinkiläinen lesboravintola.

Tässä kirjoittaja rakentaa edellä kuvatulle lesbonormatiivisuudelle toisenlaista vaihtoehtoa, sellaista, joka edellyttää sukupuolikoherenssia: vasta naisellisuus tekee naisen ja naisesta naisia rakastavan lesbon. Sukupuolikoherenttia hetero- ja lesbomatriisia haastavat naismaskuliiniset naiset (ja heidän kumppaninsa) rikkovat toisen kirjoittajan maailmankuvaa:

> Olen itsekin ihmetellyt ja kummastellut tätä samaa asiaa miksi useimmat lesbot tuntevat mieltymystä miehekkäisiin naisiin ja tuntevat tarvetta pukeutua kuten miehet ja kävellä, kuten miehet, elehtiä kuten miehet. [...] Muuten siinä on jotakin nurinkurista, jos Ihan maalaisjärjellä ajattee.

Kirjoittaja ihmettelee sellaista vaihtoehtoista lesbomatriisia, jossa nainen voisi olla naismaskuliininen ja silti nainen. Jos aiemmissa lainauksissa naisfeminiiniset femmet joutuvat toistuvasti vakuuttamaan muut lesbot omasta lesboudestaan, nyt naismaskuliinisten butchien, tai kotoisammin rekkojen, naiseus ja samalla heidän olemassaolonsa naisia rakastavina naisina asetetaan kyseenalaiseksi.

Koska heteroseksuaalisen matriisin mukaista on olettaa ei-naisellisuuden merkitsevän ei-heteroseksuaalisuutta, oma ironiansa on siinä, että myös ei-naiselliset heteronaiset joutuvat toistuvasti kohtaamaan tilanteita, joissa heidät oletetaan lesboiksi. Useampi heteroksi itsensä asemoiva naiskirjoittaja kertoo siitä, kuinka heitä on erehdytty luulemaan lesboiksi, koska heidän naisellisuutensa ei vastaa konventionaalisia odotuksia.

> Olen jonkun mielestä miesmäinen, lesbon oloinen nainen Olen silti hetero mutten ole koskaan tuntenut tarvetta koristautua ja pelata naisellisuudella. Haluan vain olla ennenkaikkea ihminen.

On ilmeistä, että heteroseksuaaliseen matriisiin nojaava heteronormatiivisuus rajaa kaikkien naisten toimintatilaa ja tekee ihmisyyttä rakentaessaan lesbonnäköisyydestä normatiivisen rajan, jota heteronaisen ei pidä ylittää. Toisaalta heteronormatiivinen oletus siitä, että kaikki miesten kanssa naimisissa olevat naiset ja äidit ovat väistämättä heteroita, on sekin ongelmallinen:

> Olen kotoisin Pohjanmaalta. Siellä tämä maskuliininen nainen on lesbo teoria ei sitten pidä paikkaansa. Maaseutu vilisee maskuliinisia emäntiä, hurjan butchin oloisia miesmäisiä köriläitä, jotka ovat suurperheiden äitejä....

Chambers (2007, 672) muistuttaa meitä siitä, että ”[h]eteronormatiivisuudella on valta kaapata kumouksellisen sukupuolen yritelmät sopeuttamalla ne heteroseksuaaliseen normiin”. Vaikka on täysin mahdollista, että ”köriläisäiditkin” ovat heteroita, pohjanmaalaisen kirjoittajan heteronormatiivinen lukutapa pyyhkii samalla pois sen mahdollisuuden, että naimisissa oleva äiti voisi olla lesbo, vaikka lukuisat myöhäisheränneiden lesbojen kirjoitukset samalla foorumilla todistavat toista.

Suomi24-sivuston lesbon sukupuolen esittämistä koskevien keskustelujen keskeiseksi kysymykseksi kääntyi siis se, miten ongelmalliseksi heteromatriisi tekee lesbouden. Jos nainen ei millään tavalla riko heteromatriisia, häntä ei voida tunnistaa lesboksi lainkaan. Jos hän taas nojaa sellaiseen lesbomatriisiin, joka myötäilee naisfeminiinisyyttä, hänen lesbohalunsa aitous kyseenalaistetaan. Jos hän taas nojaa lesbomatriisiin, joka mahdollistaa naismaskuliinisuuden, hänen naiseutensa aitous – ja sen myötä hänen asemansa naisia haluavana naisena – asettuu epäilyksenalaiseksi. Samalla molemmat lesbomatriisit luovat myös omat normatiiviset oletuksensa, jotka rajaavat ”oikean” lesbon liikkumatilaa.

Lesbon halun kohteen hyväksyttävä sukupuoli

Butler (1990/2006, 68) on painottanut sitä, että sukupuolen oikein toistaminen on väistämätöntä ja välttämätöntä siksi, että henkilö tulee ylipäänsä ymmärrettäväksi henkilöksi kanssaihmisilleen. Samaan tapaan Suomi24-keskustelujen valossa vaikuttaa siltä, että myös pariskunnan osapuolten on merkittävä sukupuoltaan oikein, jotta he yhdessä tulisivat ymmärretyksi pariskunnaksi. Heteroseksuaalisen matriisin mukaisessa parisuhteessa on oltava läsnä naisfeminiininen nainen ja miesmaskuliininen mies – vain silloin (hetero)halu rakentuu normin mukaisesti oikein. Tämä tekee lesbosuhteista haasteellisia:

> Olen huomannut, että moni hetero (ainakin mun omassa lähipiirissä) luulee, että lesbo- tai homoparissa on AINA jommankumman oltava se mies ja toisen se nainen. On ilmeisesti vaikea käsittää heterona tässä heterovaltaisessa yhteiskunnassa, että kaksi naista voi pitää toisistaan ihan sellaisenaan ilman että toinen heistä teeskentelee tai kuvittelee olevansa mies.

Useissa otantaamme kuuluvissa viesteissä lesboksi asemoituva kirjoittaja vastustaa painokkaasti tällaista heteronormatiivista oletusta ja kertoo siitä, että hänen halunsa kohde on nimenomaan naisellinen nainen:

> Olen itsekin femme lesbo enkä halua ulkonäköäni ryhtyä muuttamaan. [...] Naiselliset lesbot on makuuni myös eniten.

Tilanteessa, jossa naisellinen nainen haluaa naisellista naista, lesbous näyttäytyy irtiottona heteronormista, jossa naisellisen naisen tulisi haluta maskuliinista miestä. Nojaaminen sellaiseen lesbomatriisiin, joka edellyttää naisfeminiinisyyttä, tekee naismaskuliinisesta naisesta kuitenkin kummajaisen, käsittämättömän halun kohteen. Tällaiseen naiseuteen jotkut kirjoittajat haluavat ottaa selvää etäisyyttä sekä omalla naisellisella olemuksellaan että tietoisella kumppaninvalinnallaan:

> Olen sitä mieltä että nainen joka on poikamaisen naisen kanssa, ei ole puhdas lesbo. Olen naisellinen lesbo ja en voisi olla poikamaisen naisen kanssa. Hän muistuttaa liikaa miestä, niin kuin kaikki tuntemani poikamaiset lesbot. Olen myös seurannut tällaisia parisuhteita. Niissä selvästi roolit jakautuvat perinteiseen miehen ja naisen rooliin. Vaikka kummatkin ovat naisia! Selvästi moni lesbo hakee naisesta miehen korviketta. Minä haen puhdasta naista, joka tuntee olevansa nainen. Näyttää naiselta. Hänellä on naisen ääni ja hän on kaikin puolin naisellinen. Näille naisille jotka haluavat olla poikamaisen naisen kanssa, heille pitäisi antaa jokin muu nimitys kuin lesbo. Ja edenkin näille naisille jotka ovat sekoittaneet oman sukupuolensa. Ajatelkaapas nyt ihan järjellä, näin se vaan menee …

Tässä viestissä ainoaksi ymmärrettäväksi ja hyväksyttäväksi lesboudeksi asetetaan sellainen, jossa parisuhteen molemmat osapuolet ovat naisellisia naisia. Naisellisuus esitetään myös naisen haluttavuuden edellytyksenä. Kirjoittajan lesbonormatiivisessa katsannossa sekä naismaskuliininen nainen että häntä haluava nainen määrittyvät oudoiksi ja käsittämättömiksi, järjenvastaisiksi ei-lesboiksi, joiden seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuoli poikkeavat ”oikeasta” lesboudesta. Hänelle tällainen lesbosuhde näyttäytyy vain heteroseksuaalisen suhteen korvikkeena. Se normatiivinen järki, johon kirjoittaja vetoaa, nojaa sellaiseen lesbomatriisiin, jossa lesbon sukupuoli voidaan ymmärtää vain naisfeminiiniseksi.

Otantamme Suomi24-foorumin keskusteluista vihjaa siihen, että siellä vallitsevassa keskustelukulttuurissa on erityisen poikkeuksellista, jos kirjoittaja itse kertoo haluavansa maskuliinista naista. Kun sekä maskuliininen nainen että häntä haluava nainen määritellään kummajaiseksi, tällainen halu täytyy lähes piilottaa viestiin:

> Olen huomannut, että naisellisena lesbona täytyy itse olla päättäväinen ja jopa aggressiivinen. [...] Joskus harvoin joku ihana poika-

mainenkin lesbo (sori taas nää luokittelut, mutta ei voi mitään) on uskaltanut juttusille silmäpelin ym. jälkeen, mutta tätä tapahtuu ani harvoin. Itse täytyy siis tehdä aloite aika usein.

Yksi kirjoittajista kuitenkin tuo omat mieltymyksensä esiin hyvin selvästi ja itsetietoisesti:

> Olen itse naisellinen lesbo; korkkareita, mekkoja, tyyliä ja naisellisuutta. Noh oikeastaan pukeudun kuten useimmat heterotkin. Ja minä pidän vain miehekkäistä lesbonaisista. En tarkoita mitään 18-vuotiailta muodikkailta hipster pojilta näyttäviä miehekkäitä lesboja vaan oikeasti miehekkäitä. Sellaisia, joilla saattaa olla lihasta ja mielellään ainakin kokoa. Pukeutumistyyli sopii olla vaikka ihan tavan farkkua ja neuletta, flanellipaitaa, tyypillistä 30-50-vuotiaan keskiluokkaisen miehen pukeutumista, joka ei liiemmin välitä siitä mille näyttää. Voisi kai sanoa, että minun makuuni ovat vain oikeat rekkamieslesbot :).

Molemmissa yllä olevissa viesteissä lesbohalu rakentuu tavalla, jossa molemmat heteromatriisia horjuttavat lesbomatriisit ovat läsnä ja hyväksyttyjä: sekä kirjoittajan ideaalikumppanin naismaskuliinisuuden että hänen oman naisfeminiinisyytensä sallivat lesbomatriisit. Maskuliininen ja feminiininen lesbo muodostavat yhdessä butch–femme-parin, jollaiset ovat eittämättä näkyvästi läsnä lesbokulttuurissa – ja samalla omalla tavallaan ymmärrettäviä ja helposti tunnistettavissa myös heteroille. Kuitenkin on ilmeistä, että samaan tapaan kuin joidenkin heteroiden voi olla vaikea omasta normatiivisuudestaan käsin ymmärtää sellaista parisuhdetta, jossa on ”vain” kaksi naista, joidenkin lesbojen voi olla vaikea käsittää sellaista lesbosuhdetta, jossa on kaksi naista, joista molemmat eivät kuitenkaan ole naisellisia.

Suomi24-keskusteluissa lesbosuhteessa olevien naisten sukupuolittaminen joko naisfeminiinisiksi tai naismaskuliinisiksi on kuin väistämätön refleksi. Siksi sellaiset viestit, joissa sukupuolittamista aktiivisesti vastustetaan, ovat harvinaisia. Yksi itsensä poikamaiseksi lesboksi määrittelevä kirjoittaja kuitenkin yllättää astumalla syrjään halunsa kohteena olevan naisen sukupuolittamisesta:

> Olen itse poikamainen lesbo. Pukeudun poikamaisesti itse sitä varten koska minusta löysät vaatteet ovat rentoja ja mukavia. Pidän naisista jotka osaavat näyttää luonnollisilta. Luonnollista ei minusta ole se että on hirveä kenkäplankki naamassa vaan se, että näyttää miltä näyttää.

Voisiko siis lesbomatriisia toistaa toisin? Voiko kumppanin sukupuolen ilmaisusta olla piittaamatta? Tällainen ratkaisu jää aineistossamme vielä vähemmistöön, sillä tarjolla olevat lesbomatriisit mahdollistavat halun ilmaisulle vain sellaisia vaihtoehtoja, joissa ymmärrettävyyden ehdot edellyttävät parisuhteen osapuolten selvää sukupuolittamista: joko molempien kumppanien on ilmennettävä sukupuolen ilmaisullaan naisfeminiinisyyttään, jotta heidät voisi ymmärtää naisia rakastaviksi naisiksi, tai sitten kumppanien on tuotava lesbohalunsa näkyväksi toistamalla (nais)feminiinisyyden ja (nais)maskuliinisuuden yhdistävää parisuhdenormia.

Lesbouden toisin toistamisen rajat

Lesboutta on voitu joissain yhteyksissä juhlia kumouksellisena seksuaalisena suuntautumisena suhteessa heteroseksuaalisuuteen. Otantaan valikoituneita Suomi24-kirjoituksia lukiessa voisi myös väittää, että niissä ilmenevä lesbous on normatiivista tavalla, joka on pääsääntöisesti hyvin tarkka oman kumouksellisuutensa rajoista eikä ole kiinnostunut niiden ylittämisestä. Niistä löytyy myös lesbon sukupuolen ilmaisun ja halun rajoja viistäviä kirjoituksia.

Jarmo Harri Jantunen ja Tuula Juvonen

Transmaskuliinisuus rajautuu lesbouden rajoille silloin, kun lesbokirjoittaja ei itse samaistu naisiin, vaan näkee itsensä mieluummin fantastisena miehenä:

> Olen miehekäs lesbo ja haluaisin olla oikeasti heteromies ja käytän mielellään sträppäriä[6] sängyssä, koska haluan leikkiä ajatuksella, että olisin se heteromies ja naiseni olisi se heteronainen. Haluan ottaa naisen ja haluan dominoida, tunnen saavani valtaa naiseen olemalla heteromies. Pyrin pukeutumaan ja käyttäytymään kuin heteromies. Olen pienestä pitäen haaveillut olevani heteromies, mutta en tunne itseäni myöskän transmieheksi. Jotenkin minulle itselleni on vaikea myöntää olevani transmies, vaikka haaveilen usein olevani nimenomaan heteromies enkä lesbonainen. Minusta vain heteromiehillä on helpompaa kuin lesboilla. Käytän miesten pukuja, solmioita, boksereita ja miesten partavettä, koska haluaisin olla salaa heteromies. Pidän miehekkäistä vaatteista ja pyrin ostamaan vaatteeni aina miesten osastolta. Pyrin aina olemaan suhteessa se heteromies ja naiseni on se heteronainen. Ajelen autolla ja availen ovia naisille, haluanhan olla se mies suhteessa. Olen myös se maksumies, makselen ruoat ja juomat naiselleni sekä ostelen timantit, olenhan minä se mies suhteessa. Vastineeksi saan sitten loistavaa seksiä.

Kuten Caroline Osella (2020, 17) huomauttaa, normatiivisen sukupuolen statuksen tavoitteluun kuuluu tiukasti ja painotetusti ”täydellinen sukupuolittuminen ja sosiaalinen kunniallisuus”. Koska esimerkin lesbokirjoittaja tavoittelee näitä nimenomaan heteromiehenä, hän ei myöskään näe yhteiskunnan heteronormatiivisia valtarakenteita ongelmana. Paremminkin niihin asettautuminen tarjoaa hänelle monella tapaa kiinnostavia mahdollisuuksia. Itsensä huolitelluksi ja sulavasti käyttäytyväksi heteromieheksi kuvitteleminen tuottaa hänelle merkittävää sukupuolieuforiaa ja vallan tunnetta, palkitsevaa seksuaalista mielihyvää unohtamatta (ks. myös Tacit 2020, 71–72). Tälle kirjoittajalle itsensä määritteleminen transmieheksi tuntuu kuitenkin liian isolta askeleelta – näin ollen lesbous tarjoaa hänelle jonkinlaisen väliaseman, huolimatta siitä, että naismaskuliinisuuden ja lesbohalun rajoja venytetäänkin tässä äärimmilleen, kun mieheydestä haaveilevan kirjoittajan halun kohteena on toisen lesbon sijaan heteronainen.

Toisaalta ne kirjoittajat, jotka asemoivat ja nimeävät itsensä transsukupuolisiksi, eivät ymmärrettävästi ole lainkaan kiinnostuneita lesbomatriisiin asettautumisesta, sillä he eivät, toisin kuin lesbot, identifioidu naisiksi.

> Olen bi-ftm[7], ja olen seurustellut vain kerran. Tilanne oli tosin siitä kiusallinen että tyttö oli tietoinen sukupuoliristiriidastani, mutta hän oli lesbo, joten ilmeisesti kuitenkin näki minut tyttönä. : / Se olikin aika lyhyt juttu.

Kun kirjoittaja näkee itse itsensä miehenä, suhde lesboon eli naisia rakastavaan naiseen kyseenalaistaa hänen miesidentiteettinsä. Samaan tapaan kuin cissukupuolisille heteroille ja homoseksuaaleille myös transsukupuolisille henkilöille seurustelukumppanilta seksuaalisen kanssakäymisen kautta saatu hyväksyntä ja vahvistus omalle sukupuolelle on tärkeää (Osella 2020, 17; Tacit 2020, 72). Tässä lainauksessa kumppanin lesboudesta tulee toinen, se, mihin kirjoittajan on otettava etäisyyttä varjellakseen omaa identiteettiään.

Yksi kirjoittajista on puolestaan transvestiitti, joka samaistuu mielikuvissaan vahvasti naisiin pukeutumalla ja elämällä kuin nainen. Toisin kuin edellinen kirjoittaja, hän näkee itsensä myös lesbona, sillä hän rakastuu naisena toisiin naisiin. Kirjoittaja on kuitenkin epävarma siitä, kuinka muut suhtautuvat hänen lesbouteensa:

6 *Strap-on dildo*, lantiovaljaisiin kiinnitettävä, kumppanin penetraation mahdollistava seksilelu.

7 Biseksuaalinen transmies (female-to-male).

> Olen 29 vuotias transsu[8], mies ruumiiltani mutta nainen mieleltäni käytän joka päivä myös naisten vaatteita ja elänkin kuin naiset, mutta rakastun myös naisiin miehet eivät kiinnosta, olenko siis lesbo? omasta mielestäni olen koska kuvittelen olevani koko ajan nainen. onko muita tälläisiä?

Tämä kirjoittaja käyttää Suomi24-foorumia keinona tavoittaa muita kaltaisiaan ymmärtääkseen omaa itseään paremmin kulttuurissa, joka tekee hänenkaltaisistaan heteronormin haastajista näkymättömiä. Samalla hän etsii tunnustetuksi tulemista naisia haluavana naisena. Mutta riittääkö naisellinen itseilmaisu ja naisiin kohdistuva halu tekemään miesfeminiinisestä henkilöstä lesbon? Ainakaan heteroseksuaalinen matriisi ei taivu tunnistamaan syntymässä mieheksi määritellyn henkilön naisellista ilmaisua, johon yhdistyy naisiin suuntautuva halu, eivätkä siihen helposti taivu myöskään heteroseksuaalista matriisia heijastavat lesbomatriisitkaan.

Hetero- ja lesbomatriisien jäykkyys ja niiden tuottamien normatiivisuuksien ulossulkevuus tulee näkyväksi yllä olevien kirjoittajien viesteissä – samalla kun lesbouden ja heterouden sekä lesbouden ja transsukupuolisuuden välille rakentuu oletettu vastakkaisuus ja välttämättömyys valita näistä vain toinen (ks. McDonald 2006, 209). Eri tavoin ilmenevä transsukupuolisuus hakee kirjoituksissa itselleen omaa paikkaansa sekä haastaa aiempia sukupuolen ja halun konfiguraatioita. Samalla voidaan huomata, kuinka heteronormatiivisuutta toistava transmaskuliinisuus näyttäytyy lainatussa kirjoituksessa voimauttavana positiona, kun taas transfeminiinisyydestä rakentuu hauras positio. Se herättää laajemman kysymyksen heteronormatiivisuuteen sisäänrakennetuista valtasuhteista ja siitä, keitä normi suosii ja keiden kustannuksella.

8 Transsu on halventava nimitys transvestiitista, miehestä, joka eläytyy naiseksi pukeutumalla naistapaisiin vaatteisiin. Joskus transvestiitin ja transnaisen välinen ero on liukuva, ja myös heillä itseidentifikaatio saattaa muuttua elämän aikana.

Johtopäätökset

Suomi24-korpusta aineistona hyödyntänyt artikkelimme verkkokeskustelun lesbodiskursseista kurottaa menetelmällisesti kahteen suuntaan. Artikkelimme ehdottaa, että lähestyttäessä suuria aineistoja määrällisellä otteella avainsana-analyysillä on mahdollista tunnistaa keskustelujen keskeisiä teemoja. Teemojen sisällä esiintyvien diskurssien ymmärtäminen edellyttää kuitenkin laadullista tutkimusotetta, joka mahdollistaa kielellisten ambivalenssien ja merkityskamppailujen analyysin teemojen sisällä. Siksi lähestyimme osa-aineistoamme teoriavetoista lähilukua hyödyntäen.

Teoreettisiksi lähtökohdiksemme otimme heteromatriisin ja heteronormatiivisuuden käsitteet, joiden avulla muodostimme avuksemme kahteen suuntaan avautuvan lesbomatriisin käsitteen. Hetero- ja lesbomatriiseja hyödyntäen tarkastelimme lähemmin lesbouteen liittyvää keskustelua ja erityisesti keskustelussa näkyviä lesbonormatiivisuuksia. Analyysimme keskeiseksi havainnoksi nousee tiivistettynä lesboutta rajaavien normien ristiriitaisuus. Yhtäältä ongelmallista on lesbouden suhde heteromatriisiin ja heteronormatiiviseen käyttäytymiseen, toisaalta lesbonaisen ulkonäköä määrittävä naisfeminiinisyys tai naismaskuliinisuus voidaan kokea jopa tavoiteltavana tai häiritsevänä ominaisuutena hyväksyttävyyden, aitouden, näkyvyyden ja halun näkökulmasta.

Heteronormatiivinen todellisuus on yhteisesti jaettu niin, että sen tunnistavat yhtä hyvin niin heterot kuin lesbotkin. Analyysimme kannalta ei ollut välttämätöntä tietää kirjoittajien todellista seksuaalista suuntautumista, koska tarkastelemme sitä, miten yhteiskunnassa vallitsevan heteronormatiivisuuden jäljet näkyvät kirjoittajien lesboutta tematisoivissa teksteissä. Analyysimme osoittaakin, miten vallitseva heteromatriisiin nojaava heteronormatiivinen sukupuoli- ja seksuaalisuuskäsitys muovaa läpitunkevasti käsityksiä myös lesboudesta. Vaikka lesbomatriisit, joiden avulla voi sekä

haastaa heteromatriisia että purkaa analyyttisesti lesbonormatiivisuuksien rakentumista, toistavat heteromatriisia toisin, eivät nekään lopullisesti irtoa siitä.

Sen lisäksi, että heteronormatiivinen todellisuus on jaettu, se on myös jakautunut. Yhtäällä ovat he, jotka onnistuvat mahtumaan heteronormiin sekä sukupuolensa ilmaisun että halunsa ansiosta, ja toisaalla he, joita normi hylkii. Sama koskee myös erilaisia lesbomatriiseja. Aineistossamme esiintyy niin lesboihin ja lesbouteen kielteisesti suhtautuvaa puhetta kuin lesbojen olemassaoloa, sukupuolen ilmaisua ja halua puolustavaa puhetta. Kielteinen puhe kaiuttaa yhtäältä heteronormatiivisia oletuksia hyvästä heteroseksuaalisuudesta ja pahasta lesboudesta. Mutta myös lesboiksi asemoituvat kirjoittajat suhtautuvat paikoin toisiinsa kielteisesti, omista lesbonormatiivisista lähtökohdistaan käsin. Lesbonormatiivisilla kommenteillaan keskustelijat luovat keskustelupalstalla eksklusiivista ja ulossulkevaa lesboyhteisöllisyyttä, jossa on tilaa vain ”oikeanlaisille” lesboille (ks. Pattatucci Aragón 2006, 2–3, 9). Vaikka normien määrittely palvelee kirjoittajien tarvetta legitimoida omaa paikkaansa lesboyhteisössä, se tapahtuu kuitenkin ongelmallisesti muiden läsnäolijoiden kustannuksella, kuten vaikkapa vaientamalla niitä naismaskuliinisia lesboja, jotka ovat kiinnostuneita naismaskuliinisista naisista. Kirjoitusten taustalla vaikuttavien lesbomatriisien ja niiden synnyttämien normatiivisuuksien mekanismien tunnistaminen voinee tarjota virikkeitä ja mahdollisuuden myös omien ajatusmuotojen reflektointiin ja siten mahdollisuuden toimia toisin.

Artikkelissamme haastamme keskusteluja ohjaavat hetero- ja lesbonormit näyttämällä, miten ja millä seurauksin ne toimivat. Ehkä verkkokeskustelujen taustalla vaikuttavien lesbomatriisien ja niiden synnyttämien normatiivisuuksien mekanismien tunnistaminen tarjoaa virikkeitä ja mahdollisuuden myös omien ajatustapojen reflektointiin ja siten mahdollisuuden toimia toisin.

Analysoimissamme viesteissä huomiomme kiinnittyi myös siihen, että niissä painottui kirjoittajien tarve hakea lesboudelleen yhtymäkohtia normaaliuteen. Tämä ei sinänsä ole yllättävää ottaen huomioon, että yhteiskunnassa vallitseva heteronormatiivisuus itsessään nojaa ajatukseen omasta normaaliudestaan tai siihen, että normaalius on sisäänrakennettu ajatukseen onnellisuudesta. Toisaalta myös koko 2000-lukua – jolta ajalta Suomi24-aineisto on – ovat leimanneet lesbo- ja homoyhteisön poliittiset vaatimukset, joilla on tavoiteltu normaaliutta (McCann ja Monaghan 2019, 115). Esimerkiksi yhdenvertaisuutta tukevissa mielenosoituksissa ja Pride-marsseilla näkyy toistuvasti homoseksuaalisen halun heteroseksuaalisuuden kaltaista normaaliutta alleviivaavia ”rakkaus on rakkautta” -kylttejä. Samaan aikaan homoseksuaalisen halun normalisoinnin kanssa verkkokirjoituksissa toistuu se, että myös lesbon sukupuolen ilmaisemisen tapojen odotetaan lähestyvän normaalia naisellisuutta, heteronnäköisyyttä.

Erojen ja vaihtoehtojen latistaminen edellyttämällä itseltä ja muilta normaaliutta on ongelmallista silloin, kun muista mahdollisuuksista tehdään joko näkymättömiä tai epänormaaleja. Seuraava tutkimuksellinen haaste onkin näiden muiden vaihtoehtojen tunnistaminen ja näkyväksi tekeminen. Tämä herättää kysymyksen siitä, olisiko korpusavusteista diskurssianalyysiä mahdollista kehittää edelleen niin, että sen avulla voitaisiin tarttua myös tällaiseen tutkimustehtävään.

Lähteet

Ahmed, Sara. 2006. *Queer Phenomenology: Orientations, Objects, Others*. Durham: Duke University Press.

Ahmed, Sara. 2010. *The Promise of Happiness.* Durham: Duke University Press.

Aller Media Oy 2014. *Suomi 24 -korpus* (2016H2) [tekstikorpus]. Kielipankki. http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2017021506

Alvy, Lisa M. 2013. “Do lesbian women have a better body image? Comparisons with heterosexual women and model of lesbian-spesific factors.” *Body image* 10:4, 524–534. doi.org/10.1016/j.bodyim.2013.06.002

Armstrong, James D. 1997. “Homophobic Slang as Coercive Discourse among College Students.” Teoksessa *Queerly Phrased: Language, Gender, and Sexuality*, toimittaneet Anna Livia ja Kira Hall, 325–334. New York: Oxford University Press.

Bachmann, Ingo. 2011. “Civil partnership – ”gay marriage in all but name”: A corpus-driven analysis of discourses of same-sex relationships in the UK parliament.” *Corpora* 6, 77–105. doi.org/10.3366/cor.2011.0005

Bailey, Aimee. 2019. “‘Girl-on-girlculture’. Constructing normative identities in a corpusof sex advice for queer women.” *Journal of Language and Sexuality* 8:2, 195–220. doi.org/10.1075/jls.18013.bai

Baker, Paul. 2005. *Public discourses of gay men*. Lontoo: Routledge.

Baker, Paul. 2004. “‘Unnatural acts’: Discourses of homosexuality within the House of Lords debates on gay male law reform.” *Journal of Sociolinguistics* 8: 1, 88–106. doi.org/10.1111/j.1467-9841.2004.00252.x

Baker, Paul, Costas Gabrielatos, Majid Khosravinik, Mihal Krzyzanowski, Tony McEnery ja Ruth Wodak 2008. “A useful methodological synergy? Combining critical discourse analysis and corpus linguistics to examine discourses of refugees and asylum seekers in the UK press.” *Discourse & Society*, 19:3, 273–306. https://doi.org/10.1177/0957926508088962

Bogetić, Ksenija. 2013. “Normal straight gays: Lexical collocations and ideologies of masculinity in personal ads of Serbian gay teenagers.” *Gender and Language* 7: 3, 333–367. DOI: 10.1558/genl.v7i3.333

Braidotti, Rosi. 2002. *Metamorphoses: Towards a Materialist Theory of Becoming*. Cambridge: Polity Press.

Butler, Judith. 1990/2006. *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous* (suom. Tuija Pulkkinen ja Leena-Maija Rossi). Helsinki: Gaudeamus.

Chambers, Samuel A. 2003. “Telepistemology of the Closet; Or, the Queer Politics of *Six Feet Under*”. *Journal of American Culture* 26:1, 24–41.

Chambers, Samuel A. 2007. “‘An Incalculable Effect’: Subversions of Heteronormativity.” *Political Studies* 55, 656–679. DOI: 10.1111/j.1467-9248.2007.00654.x

Duggan, Lisa. 2003. *The Twilight of Equality? Neoliberalism, Cultural Politics, and the Attack on Democracy.* New York: Beacon Press.

Hanley, Sarah ja Suzanne McLaren 2015. “Sense of Belonging to Layers of Lesbian Community Weakens the Link Between Body Image Dissatisfaction and Depressive Symptoms.” *Psychology of women quarterly* 39:1, 85–94. https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1177/0361684314522420

Huxley, Caroline, Victoria Clarke ja Emma Halliwell. 2013. “Resisting and Conforming to the ‘Lesbian Look’: The Importance of Appearance Norms for Lesbian and Bisexual Women.” *Journal of Community & Applied Social Psychology* 24:3, 205–219. https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1002/casp.2161

Jantunen, Jarmo H. 2018a. ”Homot ja heterot Suomi24:ssä: analyysi digitaalisista diskursseista”. *Puhe ja kieli* 38:1, 3–22. https://doi.org/10.23997/pk.65488

Jantunen, Jarmo H. 2018b. ”Korpusavusteinen diskurssintutkimus (CADS): analyysiesimerkki homouden ja heterouden digitaalisista diskursseista.” *AFinLA-e* 11, 20–44. https://doi.org/10.30660/afinla.69259

Jokinen, Arja, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen. 1993. *Diskurssianalyysin aakkoset.* Tampere: Vastapaino.

Juvonen, Tuula. 2019. ”Nimeämisen mahti. Sukupuolta ja seksuaalisuutta kuvaavien termien suhteisuudesta”. *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen Seuran Lehti* 13:1–2, 1–22. https://doi.org/10.23980/sqs.89126

Kangasvuo, Jenny. 2014. *Suomalainen biseksuaalisuus. Käsitteen ja kokemuksen kulttuuriset ehdot*. Oulu: Oulun yliopisto.

Kitzinger, Celia ja Sue Wilkinson. 1995. “Transitions From Heterosexuality to Lesbianism: The Discursive Production of Lesbian Identities.” *Developmental Psychology* 31:1, 95–104. https://doi.org/10.1037/0012-1649.31.1.95

Lagus, Krista, Mika Pantzar, Minna Ruckenstein ja Marjoriikka Ylisiurua. 2016. *Suomi24. Muodonantoa aineistolle*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Lahti, Annukka. 2019. *Bisexuality in relationships: a queer psychosocial approach.* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Lehtonen, Jukka. 2003. *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset.* Helsinki: Yliopistopaino.

McCann, Hannah ja Whitney Monaghan. 2019. *Queer Theory Now. From foundations to futures*. Lontoo: Red Globe Press.

McDonald, Myfanwy. 2006. An *Other* Space. *Journal of Lesbian Studies* 10:1–2, 201–214. DOI: 10.1300/J155v10n01_10

Milani, Tommaso M. 2013. “Are ‘queers’ really ‘queer’? Language, identity and same-sex desire in a South African online community.” *Discourse & Society* 24:5, 615–633. https://doi.org/10.1177/0957926513486168

Morrish, Liz ja Helen Sauntson. 2011. “Discourse and Identity in a Corpus of Lesbian Erotica.” *Journal of Lesbian Studies* 15:1, 122–139, DOI: 10.1080/10894160.2010.490519

Osella, Caroline. 2020. “‘Tell Me, What Made You Think You Were Normal?’ How Practice Will Always Outrun Theory and Why We All Need to Get Out More.” Teoksessa *The Everyday Makings of Heteronormativity Cross-Cultural Explorations of Sex, Gender, and Sexuality,* toimittaneet Sertac Sehlikoglu ja Frank G. Karioris, 13–26. Lontoo: Rowman & Littlefield.

Partington, Alan, Alison Duguid ja Charlotte Taylor. 2013. *Patterns and meanings in discourse. Theory and practice in corpus-assisted discourse studies (CADS).* Amsterdam: John Benjamins.

Partington, Alan ja Anna Marchi. 2015. Using corpora in discourse analysis. Teoksessa *The Cambridge handbook of English corpus linguistics,* toimittaneet Douglas Biber ja Randi Reppen, 216–234. Cambridge: Cambridge University Press.

Pascoe, Cheri J. 2005. “’Dude, you’re a fag’: Adoles-cent masculinity and the fag discourse.” *Sexualities* 8:3, 329–346.

Pattstucci Aragón, Angela. 2006. Introduction: Challenging Lesbian Normativity. *Journal of Lesbian Studies* 10:1–2, 1–15.

Peake, Rose-Marie ja Outi Santavuori. 2019. *Entiset heterot. Kuinka löysin itseni sateenkaaren alta.* Jyväskylä: Athena.

Peltonen, Salla. 2012. ”Käsitteiden politiikka. Mistä puhumme, kun puhumme sukupuolierosta?” Teoksessa *Erot ja etiikka feministisessä tutkimuksessa,* toimittaneet Kirsti Lempiäinen, Taru Leppänen ja Susanna Paasonen, 235–255. Turku: Utukirjat.

Pietikäinen, Sari ja Anne Mäntynen 2015. *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

Rossi, Leena-Maija. 2006. “Heteronormatiivisuus. Käsitteen elämää ja kummastelua.” *Kulttuurintutkimus* 23:3, 19–28.

Ruckenstein, Minna. 2017. Suomi24-käyttäjäkyselyn tuloksia. Citizen Mindscapes hankkeen verkkosivusto. Haettu 29.6.2021 osoitteesta https://blogs.helsinki.fi/citizenmindscapes/2017/08/21/suomi24-kayttajakyselyn-tuloksia/

Scott, Mike ja Christopher Tribble. 2006. *Textual patterns: Key words and corpus analysis in language education*. Amsterdam: John Benjamins.

Steele, Sarah M., Lisa Belvy, Cindy B. Veldhuis, Kelly Martin, Robyn Nisi ja Tonda L. Hughes. 2019. “Femininity, masculinity, and body image in a community-based sample of lesbian and bisexual women.” *Women & Health*, 59:8, 829–844, DOI: 10.1080/03630242.2019.1567645

Stryker, Susan. 2008. “Transgender History, Homonormativity, and Disciplinarity.” *Radical History Review* 100, 145–157.

Suhonen, Sami. 2018. “Normikriittisyyden ongelmallisuudesta.” Teoksessa *Feministisen pedagogiikan ABC. Opas ohjaajille ja opettajille*, toimittaneet Anu Laukkanen, Sari Miettinen, Aino-Maija Elonheimo, Hanna Ojala ja Tuija Saresma, 57–61. Tampere: Vastapaino

Tacit, Sam. 2020. *Joyful Bodies, Joyful Minds: Gender Euphoria Among Transgender Adults Living in Canada*. Master Thesis. Memorial University of Newfoundland. https://research.library.mun.ca/14905/1/thesis.pdf.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

”JOTTA MEIDÄT MUISTETTAISIIN SELLAISINA KUIN ELIMME”
Queerit äänet ja muistitietoarkistojen hiljaisuudet

Riikka Taavetti

ABSTRAKTI
Artikkeli käsittelee queer-elämän ja erityisesti homoseksuaalisuuden tai samansukupuolisen halun muistoja ympäröiviä hiljaisuuksia suomalaisissa muistitietoarkistoissa. Artikkeli käyttää esimerkkinä Sateenkaarinuorena nyt ja ennen -kirjoituskeruuta (2014) ja sijoittaa sen suomalaisen muistitietotutkimuksen kehyksiin. Artikkeli analysoi hiljaisuutta neljällä eri tasolla: kirjoitusten kuvaamana hiljaisuutena, puuttuvien kertomusten hiljaisuutena, muistitietokeruiden hiljaisuuksina sekä arkistojen käytäntöjen hiljaisuuksina. Artikkeli osoittaa, miten muistitietokokoelmia analysoimalla voi tutkia sekä queer-elämän muistoja että näistä muistoista kertomisen mahdollisuuksia eri aikoina.
Avainsanat: muistitieto, queer, homoseksuaalisuus, hiljaisuus

ABSTRACT
Silencies and Queer Voices in Finnish Oral History and Life Writing Archives

This article addresses the silences around the memories of queer lives and, in particular, same-sex desires in Finnish oral history and life writing collections. By analyzing the collection campaign Rainbow youth present and past (2014) in the context of Finnish oral history research, the article examines four levels of silence – silences that the writings describe, silences of the missing reminiscences, silences in the collection campaigns, and silences in the archival practices. The article demonstrates how the reminiscence writing and oral history collections can be utilized to analyze both the memories of queer lives and the opportunities open at different times to address these memories.
Keywords: oral history, life writing, queer, homosexuality, silence

Vuonna 2014 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto (nykyisin SKS:n arkistojen perinteen ja nykykulttuurin kokoelma) keräsi kirjoituksia, joissa kuvattiin elämää sateenkaarinuorena, eli seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvana nuorena, ennen ja nyt. Keruu toteutettiin yhteistyössä Nuorisotutkimusseuran ja Setan Hyvinvoiva sateenkaarinuori -tutkimushankkeen kanssa, jossa tuolloin työskentelin tutkijana (keruusta tarkemmin Taavetti 2015, 11–13). Aivan vanhimmat keruuseen osallistuneet eivät kirjoittaneet itse eletystä sateenkaarinuoruudesta, mutta kirjoittajista vanhin, joka kirjoitti omista kokemuksistaan, oli vuonna 1940 syntynyt nainen. Hän aloitti kirjoituksensa seuraavasti:

> 57 vuotta sitten aloitin päiväkirjan kirjoittamisen 17-vuotiaana sen vuoksi, että olisi edes joku, jolle purkaa sitä suurta ja pakahduttavaa tunnetta, kun ihminen rakastuu ensimmäistä kertaa. Nyt olen 74-vuotias. Vaikka en tiennyt silloin edes nimeä sille rakkaudelle, joka kohdistui omaan sukupuoleeni, tajusin kuitenkin, ettei tästä voi puhua kenellekään. Enkä ole puhunut. (SKS, Sateenkaarinuori, 328–329.)

Vaikka kirjoituskeruu tavoitti enimmäkseen nuoria ja nuoria aikuisia, se avasi myös tälle naiselle mahdollisuuden ylittää hiljaisuus, joka oli ympäröinyt hänen nuoruudessaan ja vielä aikuisuudenkin aikana samaa

sukupuolta olevien välistä rakkautta. Kirjoittaja kuvasikin myöhemmin tekstissään koskettavasti hiljaisuutta ja sen seurauksia – sitä, miten osa elämästä oli tuntunut jääneen elämättä.

Tässä artikkelissa[1] pohdin muistitietoarkistojen hiljaisuuden ja äänen kysymyksiä queer-elämien ja aivan erityisesti homoseksuaalisuuden tai samansukupuolisen halun osalta. Kysyn, millaiset hiljaisuudet ovat ympäröineet queer-elämiä suomalaisissa muistitietoarkistoissa ja miten hiljaisuuksista huolimatta arkistojen aineistoissa voivat kuulua yllättävätkin äänet. Tarkastelen hiljaisuutta neljällä eri tasolla. Ensiksi pohdin, miten aineistoissa kuvataan edellä lainatun esimerkin tavoin queer-elämää ympäröinyttä hiljaisuutta. Toiseksi erittelen, millaisista aiheista muistitietoaineistoissa on vaiettu ja miten tätä hiljaisuutta on pyritty tutkimuksissa tavoittamaan. Kolmanneksi käsittelen muistitietokeruiden hiljaisuuksia. Viimeiseksi tarkastelen arkistojen ja kokoelmien hiljaisuutta eli sitä, miten queer-elämät kuuluvat ja jäävät vaietuiksi aineistojen kuvailussa ja muissa arkistojen käytännöissä.

Artikkeliani motivoi halu pohtia queer-elämää koskevien muistitietokeruiden erityispiirteitä sekä näiden piirteiden vaikutuksia erityisesti silloin, kun keruiden avulla koottua muistitietoa käytetään queer-historian tutkimuksessa. Queer-elämät ovat olleet yhteiskunnissa monin tavoin marginalisoituja, vaiettuja ja piilotettuja, mutta nyttemmin monia niitä ympäröineitä hiljaisuuksia on purettu. Minua kiinnostaa, miten muistietoa tutkimalla voisi pystyä tavoittamaan tämän muutoksen vaikutuksia: millä tavalla nyt on mahdollista tavoittaa aiempia hiljaisuuksia ja miten voi puhua siitä, mistä on aiemmin vaiettu? Käytän artikkelini esimerkkinä Sateenkaarinuorena nyt ja ennen -keruuta, sillä sen avulla voin osin omia tutkijavalintojani reflektoimalla osoittaa, miten nämä eritasoiset hiljaisuudet rakentuvat ja tarkastella niiden välisiä yhteyksiä. Käsittelemäni keruu toteutettiin keväällä 2014 ja sen kirjoituskutsua jaettiin Setan tiedotuskanavissa sekä muilla seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille suunnatuilla verkkokanavilla. Lisäksi sitä mainostettiin Facebookissa ja kontaktipalvelu Qruiserissa. (Taavetti 2015, 11–13 – keruukutsu on julkaistu saman julkaisun liitteenä.) Keruu sai yhteensä 142 vastausta, joista suurin osa lähetettiin keruun verkkosivun kautta, mikä vaikutti myös siihen, että osa kirjoituksista oli hyvin lyhyitä. Kokonaisuudessaan keruun laajuus on 403 sivua ja lisäksi keruuseen lähetettiin yksi omakustannekirja. (Taavetti 2016a, 86–88.)

Sateenkaarinuorena nyt ja ennen -keruun eri tasojen, niin keruuvastauksien kuin keruun kutsun ja sen tulosten saatavuuden, analysoinnin ohella käsittelen artikkelisissani esimerkkejä aiemmista muistitietokeruista sekä muistitietotutkimusta laajemmin. Sijoitan näiden kontekstointien avulla tutkimani keruun tutkimuksellisiin kehyksiin ja osaksi niitä muutoksia, joita muistitiedon keruussa on viime vuosikymmenten aikana tapahtunut, kun keskustelu seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta on yhteiskunnassa monipuolistunut. Ennen siirtymistä muistitietokokoelmien eri tasoisiin hiljaisuuksiin aloitan artikkelini käsittelemällä muita keskeisiä käsitteitäni eli queeria, arkistoa ja muistitietoa.

Queer, arkistot ja muistitieto

Artikkelini kytkeytyy queer-historiantutkimukselliseen keskusteluun siitä, miten tutkimuksen avulla on mahdollista ymmärtää menneisyyden mahdollisuuksia elää seksuaalisuutta ja sukupuolta rajaaviin normeihin sopeutumatonta tai näitä normeja haastavaa elämää. Tällöin tutkimuksen kohteena voivat olla esimerkiksi samansukupuolisen halun ja rakkauden

1 Tämän artikkelin kirjoittaminen alkoi tutkijoiden ja taiteilijoiden *Archives Transformed* -yhteistyöresidenssissä Boulderissa, Coloradossa, toukokuussa 2019. Kiitän residenssin työpariani dramaturgi Emil Santtu Uuttua artikkelia innoittaneista keskusteluista. Kiitän myös *SQS*-lehden päätoimittaja Tuula Juvosta sekä kahta lehden valitsemaa vertaisarvioijaa käsikirjoituksen huolellisesta lukemisesta ja tekstiäni parantaneista kommenteista.

kokemukset tai sukupuolinormien rikkomisen ja venyttämisen historiat. Queer on omassa tutkimuksessani näkökulma menneisyyteen, yhdistelmä sitä, mitä Laura Doan (2013) on kutsunut queeriksi olemiseksi (*queerness-as-being*) ja queeriksi menetelmäksi (*queerness-as-method*). Doanin analyysia soveltaen ajattelen, että queer-historiallisessa tutkimuksessa molemmat puolet ovat aina läsnä. Queer olemisena viittaa menneisyyden ihmisten ominaisuuteen, jonka ymmärrämme nykyisten seksuaalisuutta ja sukupuolta koskevien käsitystemme kautta, kun taas queer menetelmänä kuvaa tutkijan sitoutumista etsimään sellaista, mikä on vierasta nykyisille käsityksillemme. Kuten Doan muistuttaa, menneisyyden vieraus koskee sekä seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen liittyviä identiteettipohjaisia käsityksiä että yleensäkin ymmärrystä seksuaalisuudesta ja sukupuolesta sellaisina kaikille tunnistettavina kategorioina, jollaisia ne nykyisin ovat. Käsite queer auttaa nykyaikaisuutensa ja suomenkielisessä tekstissä myös vieraskielisyytensä vuoksi pitämään mielessä, että se on nykyhetkessä toimivan tutkijan käsite, jonka avulla on tarkoitus jäsentää menneisyyden jälkiä ja tehdä tutkimuskohdetta ymmärrettävämmäksi. Yleensä queer ei ole ollut tutkimuksen käsittelemille ihmisille itsemäärittelyllinen termi.

Artikkelini toinen keskeinen käsite on arkisto, jota on käytetty ainakin 1990-luvulta alkaen kulttuurintutkimuksessa laajasti, jopa siinä määrin, että on puhuttu kulttuurintutkimuksellisesta arkistokäänteestä. Käänteellä on viitattu siihen, miten myös sellaisten tieteenalojen tutkijat, jotka eivät ole aiemmin käyttäneet arkistolähteitä, ovat kiinnostuneet arkistojen mahdollisuuksista ja niiden merkityksestä tiedon tuotannon mekanismeina (esim. Stoler 2002; Baronian 2014). Näissä keskusteluissa arkisto on yhtäältä toiminut metaforana yhteiskunnallisille tiedonhallinnan muodoille ja toisaalta laajentunut tarkoittamaan hyvin monenlaisia kokoelmia ja tiedon keruun tai tallentamisen tapoja. Esimerkiksi sukupuolentutkija Jack Halberstam (2005, 23–24) käyttää arkiston käsitettä analysoidessaan transsukupuolisen Brandon Teenan murhaa ympäröineen julkisuuden tapoja ymmärtää, mikä sukupuoli on. Tämänkaltaisessa arkisto-käsitteen laajemmassa käytössä yhteys konkreettisiin arkistoihin, eli usein institutionaalisesti ylläpidettyihin järjestelmällisiin asiakirjakokoelmiin, on ohentunut ja siksi osa arkistokäänteen keskustelusta on etääntynyt varsin kauaksi tosiasiallisten arkistojen ajattelemisesta (Eichhorn 2013, 5).

Arkiston käsitteen laajentaminen on ollut tapa avartaa ymmärrystä siitä, mikä kaikki voi olla tutkimukselle arvokasta lähdeaineistoa. Halberstam (1998, 9–13) on kutsunut sitä, miten tutkija haalii käyttöönsä kaikkea satunnaiseltakin tuntuvaa löytääkseen edes sirpaleita queer-elämän jäljistä, haaskalla käymisen metodologiaksi (*scavenger methodology*). Tällainen asenne on Halberstamin mukaan tarpeen, koska queer-elämät ovat tulleet usein tutkimuksissa ohitetuiksi, eivätkä tavanomaiset tieteenaloihin sitoutuneet menetelmät välttämättä riitä niiden jättämien vähäisten ja fragmentaaristen jälkien tavoittamiseen. Halberstam ei tarkemmin selitä, miksi juuri haaskalla käyminen olisi toimiva metafora tälle hänen queeriksi kuvaamalleen menetelmälliselle asenteelle. Vertauksen voisi yhdistää ainakin siihen, miten queer-tutkija ottaa analyysinsa kohteeksi ja uudelleenkäytettäväksi myös sellaista materiaalia, joka vähäisen määränsä, arvostuksensa tai yhteismitattomuutensa vuoksi ei sovellu kovin helposti vakiintuneiden tieteenalojen hyväksymäksi aineistoksi. Esimerkiksi Varpu Alasuutari (2020, 60–64) on omassa tutkimuksessaan kuvannut Halberstamin haaskalla käymisen käsitteen avulla tapaansa haalia tutkimukseensa kaikkea erilaista queer-ihmisten ja kuoleman välisiin kosketuksiin liittyvää aineistoa. Alasuutarin mukaan koottujen aineistojen avulla on mahdollista kontekstualisoida ja syventää elämäkerrallisen aineiston tuottamia tulkintoja. Vaikka Alasuutari pohtii, miten tällaisen materiaalin käyttäminen saattaa vähentää tutkimuksen yhtenäisyyttä, voi ajatella myös, että on queer-tutkimuksellisesti perusteltua käyttää hajanaista ja epäkonventionaalisesti koottua aineistoa, joka horjuttaa ja häiritsee tutkijan tulkintoja.

Keskustelu siitä, miten queer-tutkimusta varten on tarpeen tulkita uudelleen arkiston käsitettä, on toisinaan tuottanut viranomaisarkistoista kuvan, ettei niistä löytyisi queer-elämän jälkiä lainkaan. Kuten historioitsija ja sukupuolentutkija Sara Edenheim (2013, 40) huomauttaa, seksuaalisuutta ja sukupuolta rajaavien normien kanssa hankauksiin joutuneiden ihmisten elämistä on saattanut jäädä jopa poikkeuksellisen paljon jälkiä, koska yhteiskunnat sanktioivat erilaisia normien rikkomisia. Esimerkiksi Suomessa homoseksuaalisuuden kriminalisointi ja oikeustapaukset, joissa on käsitelty ”haureutta toisen samaa sukupuolta olevan kanssa”, kuten aikalaiskuvaus oikeudenkäytössä kuului, ovat jättäneet arkistolähteitä (esimerkkinä oikeudenkäyntilähteitä käyttävistä tutkimuksista Hagman 2016 ja Sorainen 2005, oikeudellisten lähteiden käytöstä queer-tutkimuksessa ks. myös Sorainen 2011).

Samoin sukupuolirajojen horjuttamisiin liittyvä lääketieteellinen sääntely on jättänyt jälkiä arkistoihin. Esimerkiksi sukupuolenkorjaukseen hakeutuneista ihmisistä löytyy arkistoista joskus hyvinkin yksityiskohtaista elämänkerrallista aineistoa (tanskalaislähteistä Holm 2017). Myös samansukupuolista halua on käsitelty diagnosoitavana poikkeavuutena, mistä löytyy jonkin verran dokumentteja sairaaloiden ja klinikoiden arkistoista (Parhi 2018). Näiden asiakirjojen avulla on mahdollista tavoittaa jäänteitä siitä, miten nykyisin homoseksuaalisuutena, biseksuaalisuutena, transsukupuolisuutena tai intersukupuolisuutena pidettävistä ilmiöistä on aikanaan puhuttu, mutta hetkittäin välähdyksiä myös siitä, miten normien puristuksiin joutuneet ihmiset ovat itse ymmärtäneet itsensä. Nämä välähdykset ovat tosin aina suodattuneet kontrollikoneistojen läpi, mikä tarkoittaa, että ihmiset ovat joutuneet selittämään itseään järjestelmän ymmärtämillä tavoilla ja sen käsitteitä käyttäen. Tämä on ollut välttämätöntä, jotta he ovat voineet saavuttaa itsensä kannalta edes siedettävän lopputuloksen, eli esimerkiksi sen, ettei heitä ei tuomittaisi rikoksesta tai että he saisivat tarvitsemansa lääketieteellisen avun.

Kuten nämä esimerkit osoittavat, viranomaisarkistot eivät aina vaikene queer-elämistä, vaan joskus niiden ympärille on syntynyt huomattavakin määrä ääntä. Lisäksi queer-ihmiset ja -yhteisöt ovat itse keränneet tietoa ja asiakirjoja sekä perustaneet omia arkistojaan. Toisin kuin viranomaisarkistojen kohdalla, jotka ovat dokumentoineet queer-elämää kohteiden tahdosta riippumatta, queer-arkistojen kokoamista on motivoinut ihmisten oma halu menneisyytensä tallentamiseen ja muistetuksi tulemiseen. Nämä arkistot ovat monissa maissa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen liikkeiden ja järjestöjen ylläpitämiä (esim. Yhdysvalloista Wakimoto, Bruce ja Patridge 2013 sekä Kanadasta Cooper 2016), mutta Suomessa keruuvastuu kuuluu Työväen Arkistolle. Se on Suomen vanhin kansanliikearkisto ja toimii nykyisin laaja-alaisena sosiaalihistorian arkistona valtionapua saavien arkistojen välisen työnjaon mukaisesti. Työväen Arkisto on kerännyt vuodesta 2002 alkaen kokoelmiinsa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen järjestötoiminnan asiakirjoja, mutta myös henkilöarkistoja, kuten päiväkirjoja ja kirjeitä (ks. tarkemmin Taavetti 2016b). Myös muissa Pohjoismaissa valtiollisesti rahoitetut arkistot ovat kantaneen vastuuta queer-arkistojen keruusta ja esimerkiksi Norjassa *Skeivt Arkiv* toimii Bergenin yliopiston kirjaston yhteydessä (Hellesund 2016).

Näiden arkistojen ohella jälkiä erityisesti queer-elämään kuuluneista arkisista kokemuksista voi löytää muistitietoarkistoista. Suomalaiset muistitietoarkistot, vanhimpana niistä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistot, mutta myös esimerkiksi Työväen Arkiston yhteydessä vuodesta 1960 alkaen toiminut Työväen Muistitietotoimikunta, ovat keskittyneet aiemmin perinteen ja myöhemmin perinteen ohella hyvin moninaisten omaelämäkerrallisten kirjoitusten ja kirjoitetun muistitiedon kokoamiseen (esim. Kivilaakso, Pesonen ja Taavetti tulossa). Suomessa tämä työ alkoi 1800-luvulla osana nationalistista liikehdintää, jolloin alettiin kerätä alkuperäiseksi ja katoamisvaarassa olleeksi koettua suomalaista perinnettä (esim. Mikkola, Olsson ja Stark 2019). Vähitellen arkistojen mielenkiinto

alkoi kohdistua kansanperinteen lisäksi ja jopa ensisijaisesti henkilökohtaiseen muistelukerrontaan ja elämäntarinoihin (Pöysä ja Timonen 2004).

Kuten Edenheim (2013, 42) analysoi, kansanperinteen ja muistitiedon arkistot ovat eräänlaisia ”tunteiden arkistoja” – termi, jolla Ann Cvetkovich (2003) on kuvannut queer-elämälle omistettuja arkistoja, jotka säilyttävät menneisyyden traumoja ja menetyksiä sekä suojelevat niitä tuhoutumiselta. Vaikka perinnearkistot eivät ole palvelleet menneisyyden hallinnollisia tarpeita samaan tapaan kuin viranomaisarkistot, niiden historia ei tietenkään ole ideologioista vapaa: SKS:n perinnearkistoilla on ollut merkittävä nationalistinen, eli kansakuntaa rakentava ja määrittävä tehtävä (esim. Anttonen 2005). Työväen Muistitietotoimikunta taas voidaan nähdä taustaltaan eräänlaisena vasta-arkistona, jonka tavoitteena oli aluksi tallentaa etenkin sisällissodan punaisen puolen muistoja (esim. Peltonen 1996). Samalla voidaan ajatella, että se pyrkii täydentämään ja laajentamaan käsitystä siitä, mitä on suomalaisuus ja suomalainen perinne. Samalla kun Työväen Arkisto on laajentanut tehtäväänsä yleiseksi sosiaalihistorian arkistoksi, Työväen Muistitietotoimikunta on laajentanut omaa kenttäänsä kattamaan myös esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen muistitiedon tallentamisen.

Näiden muistitietoarkistojen työ on ollut keskeistä suomalaisen muistitietotutkimuksen kentän kehitykselle. Muistitietotutkimus liittyy kansainvälisesti *oral history* -tutkimukseen, mutta suomalaisen ja jossain määrin laajemminkin baltialais-pohjoismaisen muistitietotutkimuksen tekee erityislaatuiseksi kirjoitettujen aineistojen käyttö, yhteistyö näitä aineistoja kokoavien arkistojen kanssa sekä yhteys kulttuurisen muistin tutkimukseen (esim. Heimo 2016). *Oral history* -keskustelun juuret ovat osin *history from below* -suuntauksen ja erilaisissa vähemmistöjen historioiden liikkeissä. Sen keskeinen aineistonkeruun menetelmä on ollut muistitietohaastattelujen tekeminen. (Esim. Abrams 2010.) Tästä syystä *oral history* -tutkimuksissa on usein haluttu antaa ääni tai tuoda esiin historiassa unohdettujen tai vaiennettujen ääniä. Tätä näkökulmaa on tosin myös kritisoitu: ääntä ei tutkimuksessa anneta suoraan menneisyyden toimijoille, vaan äänet syntyvät tutkimusprosessissa yhtäältä tutkijoiden ja aineistojen, toisaalta menneisyyksien ja nykyisyyksien vuoropuhelussa. Ajatusta äänen antamisesta voi pitää myös kolonialisoivana: aivan kuin nykyisyydessä toimivan tutkijan olisi mahdollista toimia menneisyydessä eläneiden ihmisten äänen neutraalina välittäjänä ja tietää heidän tunteensa ja kokemuksensa. Muistitietotutkimus korostaakin muistelun välittyneisyyttä sekä kiinnittää huomion muistamiseen prosessina, joka tuottaa menneisyyttä, ei toista sitä sellaisenaan (muistitietotutkimuksen erilaisista painotuksista ks. esim. Fingerroos ja Haanpää 2006; Savolainen ja Taavetti tulossa).

Kerronnan rajaavat ja mahdollistavat hiljaisuudet

Koska muistitietotutkimuksessa ääni on ollut keskeinen sekä konkreettisesti – esimerkiksi nauhoitetun haastattelupuheen muodossa – että vertauskuvallisemmin, tutkimuksissa on analysoitu paljon myös äänen puuttumista ja erilaisia hiljaisuuksia. *Oral history* -tutkija Alexander Freund (2013) pohtii artikkelissaan hiljaisuuden metodologisia ja eettisiä ulottuvuuksia erityisesti muistitietohaastattelun kontekstissa. Freund listaa, miten hiljaisuus haastattelussa voi merkitä ainakin unohtamista, epämukavuutta, (itse)sensuuria, kohteliaisuutta, pohdintaa, salaisuuksia, sopeutumista tai sitä, että jotakin ei ole tarpeen sanoa. Haastattelutilanteessa hiljaisuus voi olla tutkijalle hankalaa ja pelottavaakin, mutta toisaalta se voi olla myös työkalu, jota tutkija voi käyttää ilmaistakseen toivovansa kuulevansa lisää tai patistaakseen kertojaa jatkamaan. Freund (2013, 233) analysoi myös, miten hiljaisuus voi olla kertojan vastarinnan keino. Niinpä sen lisäksi, että hiljaisuutta on tulkittu muistitietotutkimuksessa vaikenemisen tai vaientamisen näkökulmista, on myös kritisoitu ajatusta siitä, että hiljaisuus olisi aina negatiivista ja jotain, josta tulisi päästä eroon (Seljamaa ja Siim 2016).

Hiljaisuutta voikin tarkastella sosiaalisesti rakentuneena pikemmin kuin yksinkertaisesti äänten poissaolona. Kuten historioitsijat Luisa Passerini (2003) ja Jay Winter (2010) ovat kuvanneet, näin katsottuna hiljaisuus ei merkitse unohdusta eikä puhuminen muistamista, vaan molemmat ovat osa samaa prosessia. Hiljaisuus voi tarjota mahdollisuuksia ja suojaa niin eletyssä elämässä kuin sen myöhemmässä muistamisessakin. Esimerkiksi queer-elämille hiljaisuus on voinut avata tilaa, jota ääneen lausuminen olisi kaventanut. Sosiologi Francesca Stella (2015, 143) on kuvannut, miten neuvostoaikainen hiljaisuus naisten välisten suhteiden ympärillä teki mahdolliseksi naisten yhteiselämän, koska ajatus lesboudesta ei yksinkertaisesti ollut yhteiskunnassa esillä. Stellan mukaan Neuvostoliiton hajoamisen jälkeinen keskustelu homoseksuaalisuudesta ja myös lesboudesta on tuonut naisten väliset suhteet näkyviksi ja tehnyt sittemmin vaikeaksi elämät, jotka aiempi hiljaisuus oli mahdollistanut.

Tarjoamistaan mahdollisuuksista huolimatta yhteiskunnallinen hiljaisuus voi tietenkin myös rajoittaa. Artikkelin alussa siteeraamani kirjoittaja kuvasi 1950-luvulle sijoittuvan nuoruutensa aikaista hiljaisuutta homoseksuaalisuuden ympärillä seuraavasti: ”Tässä nuoruuteni maailmassa homoseksuaalisuus oli jotain sellaista, jota ei ollut olemassakaan. Vaisto vain sanoi, että tuntemuksistaan ei voinut puhua kenellekään. Nuorena en tiennyt ilmiölle edes nimeä.” (SKS, Sateenkaarinuori, 328–329.) Kirjoittaja analysoi omia tunteitaan ja niiden poissulkemista erilaisten hiljaisuuksien kautta. Muistellessaan ensimmäistä rakkauden kokemustaan hän kertoi katsoneensa lumoutuneena toista tyttöä koulun porraskäytävässä. Ja kuvatessaan rakastumistaan pari vuotta myöhemmin hän kertoi, miten sanojen puuttumisesta huolimatta rakkauden kohde teki häneen läpi elämän jatkuneen vaikutuksen: ”Tuttavuus tähän ihmiseen ei koskaan edennyt kouluajan ohimennen kadulla lausuttua hei-heitä pidemmälle, mutta vieläkin, kun hän joskus odottamatta ilmestyy kadulla näkökenttääni, sähköisku käy lävitseni.” (SKS, Sateenkaarinuori, 328–329.)

Tämän kirjoittajan nuoruuden yhteiskunnasta, 1950-luvun Suomesta, ei kuitenkaan puuttunut homoseksuaalisuutta koskevia ääniä. Vuosikymmenen alussa Suomessa tuomittiin enemmän miehiä homoseksuaalisista teoista kuin koskaan sitä aiemmin tai myöhemmin (Mustola 2007; Hagman 2016). Samoin 1950-luvulla alkupuolella lehdistössä puitiin Itä-Suomessa käsiteltyä monimutkaista oikeustapausta naisten välisestä ”haureudesta” (Sorainen 2005). Etenkin vuosikymmenen loppupuolella, jolloin kirjoittaja oli lukioikäinen, lehdistö teki homouteen liittyviä paljastuksia (Juvonen 2002, 83–116). Tällainen erityisesti miesten homoseksuaalisuutta ja ”samansukupuolista haureutta” koskeva puhe rikollisuuden, sairauden ja skandaalien kehyksissä ei kuitenkaan taipunut kovin helposti tukemaan nuoren naisen ymmärrystä omista tunteistaan. Toisin sanoen sitä, mitä tämä kirjoittaja tunsi, todellakin ympäröi tuolloisessa yhteiskunnassa hiljaisuus. Kirjoittajan kokema hiljaisuus ei rajoittunut nuoruuden aikaan. Hän kuvasi, miten mahdottomuus puhua omista tunteistaan, tai edes samansukupuolisesta rakkaudesta yleensä, oli estänyt häntä solmimasta seksuaalisia suhteita myös myöhemmin elämässä: hänen mukaansa ”toiseuden myötä tytön ja naisen elämästä ja ihmisyydestä tuli typistetty versio.” (SKS, Sateenkaarinuori, 328–329.) Opettajana työskennellyt kirjoittaja kuvasi myös, miten hänen työurallaan kouluissa homoseksuaalisuutta ei ollut lainkaan olemassa. Tämän kirjoittajan elämäntarina onkin esimerkki siitä, miten muistitietokirjoituksissa voidaan käsitellä jonkin aiheen ympärillä vallinnutta hiljaisuutta. Samalla kertomuksen löytyminen muistitietoaineistosta kertoo siitä, että hiljaisuus on voitu nyt rikkoa ja arkistolle on mahdollista kuvata aiemmin vaiettua aihetta ja kertoa myös sitä ympäröineestä hiljaisuudesta.

Sateenkaarinuorena nyt ja ennen -keruun nuorimpiin kuuluvan vastaajan kertomus resonoi kiinnostavasti tämän vanhimman vastaajan tekstin kanssa. Vuonna 1996 syntyneen kirjoittajan muistelussa näkyy, miten edes se, että kirjoittaja kertoo itse ylittäneensä hiljaisuuden kynnyksen, ei

vielä tarkoita, että kokemukset saisivat tulla koulussa kuulluiksi. Kirjoittaja kuvaa omaa vaiennetuksi tulemisen kokemustaan lyhyellä dialogilla, joka sijoittuu luokkatilaan, jossa odotetaan tunnin alkamista. Muut oppilaat olivat puhuneet viikonlopun sekoiluistaan ja seksikokemuksistaan, mutta opettaja puuttui keskusteluun vasta, kun esille uhkaa nousta muu kuin heteroseksuaalisuus:

> ”Hei, oliks sul ketään jätkää?” vieressäni istuva kysyy, pyöritän päätäni hymyillen.
> ”Mä tykkään tytöistä,” muistutan, naurahdan.
> ”Aa niin joo, onks sulla -”
> ”Tälläsiä henkilökohtasia juttuja ei kannata tarvitse puhua tunnilla,” opettaja ilmoittaa, ja laittaa lehtensä syrjään.
> (SKS, Sateenkaarinuori, 237–238.)

Tämä kirjoitus koostuu kokonaisuudessaan vastaavista katkelmista, jotka kaikki sijoittuvat kouluun ja joissa homoseksuaalisuus tulee joko ohitetuksi tai, kuten yllä, aktiivisesti vaiennetuksi. Jos vuonna 1940 syntynyt kirjoittaja kuvasi, miten homoseksuaalisuus oli hänen opettajauransa ajan vaiettu aihe, tämän nuoren kertomus kuvaa, miten hiljaisuus ja aktiivinen vaientaminen koulumaailmassa jatkui yhteiskunnan muuttumisesta huolimatta (seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden näkymättömyydestä suomalaisissa kouluissa Lehtonen 2014b). Toisin kuin esimerkiksi Eviatar Zerubabelin (2010, 37) kuvaamassa kaapittamisessa, jossa hiljaisuutta pitää yllä se, että homot ovat puhumatta ja heterot kuulematta, koululuokassa opettajalla on oppilaita enemmän valtaa määrätä, mistä saa puhua. Tällöin opettajan halu olla kuulematta voi säilyttää hiljaisuuden silloinkin, kun oppilas sitkeästi rikkoo sen kerta toisensa jälkeen.

Puuttuvien muistojen hiljaisuus

Muistitietoarkistoissa vallitsee myös hiljaisuuksia, jotka näkyvät ainoastaan jonkin aihepiirin poissaolona. Jan Löfström (1999) on omassa homoseksuaalisuutta suomalaisessa agraarikulttuurin perinneaineistoissa analysoivassa tutkimuksessaan tehnyt eron yhtäältä arkistojen tai kerääjien sensuurin ja perinteen kertojien vaikenemisen sekä toisaalta aidon hiljaisuuden välille. Aidolla hiljaisuudella Löfström tarkoittaa sitä, että samansukupuolisen halun aihe ei yksinkertaisesti vaikuttanut olevan suomalaisessa maaseutuyhteisössä kulttuurisesti merkityksellinen, jolloin siitä ei ollut sanottavaa eikä siitä näin tultu kertoneeksi perinteen tallentajille (myös Löfström 2015). Kuten sukupuolentutkija Tuula Juvonen (2021, 68) on suomalaista queer-historiantutkimusta kartoittavassa artikkelissaan huomauttanut, esimerkiksi maaseudulla elinolot olivat pitkään sellaiset, että toisten samaa sukupuolta olevien ihmisten fyysinen läheisyys oli varsin arkista. Näissä olosuhteissa jälkeläisiä tuottamaton ja siten esimerkiksi perhesuhteiden ja perinnönjaon kannalta merkityksetön samansukupuolinen seksuaalisuus ei ollut välttämättä huomionarvoista.

Joissain tapauksissa muistitiedon vaikenemista voi pyrkiä tavoittamaan tarkastelemalla aikalaislähteitä. Kuten historioitsija Heidi Kurvinen (tulossa) on omassa tutkimuksessaan analysoinut, aikalaisaineisto voi paljastaa aiheen, josta on tuolloin keskusteltu, vaikka sitä ei muistitiedossa mainita. Tällaisen havainnon avulla tutkija voi pohtia, miksi muistitiedossa vallitsee hiljaisuus aikanaan keskeisestä teemasta. Sen sijaan jonkin teeman kulttuurisen poissaolon, eli Löfströmin termein aidon hiljaisuuden, osoittaminen tutkimuksessa on pulmallista. Mitä jälkiä voisi edes jäädä siitä, että jotakin ei ole pidetty mainitsemisen arvoisena? Vaikeneminen ja sensuuri jättävät yleensä edes jonkinlaisia merkkejä toiminnastaan, kun jostakin asiasta puhumista on pyritty rajaamaan ja estämään kielloilla (myös Passerini 2003). Löfströmin (1999; 2015) analyysin mukaan ei vaikuta uskottavalta,

että juuri homoseksuaalisuutta koskevaa kerrontaa olisi joko kerääjien tai kertojien puolelta sensuroitu, sillä suomalaisissa kansanperinteen kokoelmissa on runsaasti myös kielletystä tai halveksitusta seksuaalisuudesta kertovaa seksiperinnettä. Löfström selittääkin homoseksuaalisuutta ympäröinyttä aitoa hiljaisuutta agraarikulttuurin sukupuolijärjestyksellä, jossa sukupuolten välinen ero ei ollut Suomessa sillä tavalla hierarkkinen, että homoseksuaalisuuteen liitetty sukupuolirajan rikkominen olisi muodostunut keskeiseksi pilkan ja toiseuttamisen aiheeksi.

Muistitiedon hiljaisuuksia tuottaa myös se, mitä kertojilta jätetään kysymättä. Vaikka muistitietokirjoittaminen on prosessina omaehtoinen ja yksityinen verrattuna esimerkiksi tutkijan tai perinteen kerääjän kysymysten ohjaamaan haastatteluun, kirjoitetun muistelun keruukutsun muotoilut vaikuttavat siihen, mistä vastauksissa kerrotaan (keruukutsujen analyysistä esim. Suominen 2011; Olsson 2016). Toisaalta keruuseen osallistuvan kirjoittajan on mahdollista ohittaa kirjoituskutsussa esitetyt kysymykset ja käyttää tilaisuus kertoakseen jostain sellaisesta, mitä kutsun laatinut ei osannut lainkaan ennakoida. Tästä syystä muistitietokirjoitukset sisältävät aina myös alkuperäisen aiheeseen kuulumatonta muistelua, joka voi olla tutkijan näkökulmasta riippuen joko häiritsevää hälyä tai mielenkiintoista vastarintaa ja keruukutsun toisin tulkintaa. Muistitietohaastattelussa haastattelijan on mahdollista palauttaa keskustelu takaisin alkuperäiseen aiheeseen ja esittää täydentäviä kysymyksiä, mutta kirjoittajaa ohjaavat hänen omat ajatuksensa ja hänen kirjoituskutsusta tekemänsä tulkinnat (Pöysä 2006). Tästä syystä, vaikka myös muistitietokeruuta voi tarkastella dialogina, vuoropuhelu tutkijan tai keruun järjestävän arkiston kanssa tapahtuu ennen kirjoittamista kutsussa ja kirjoittamisen jälkeen vastauksen tulkinnassa, ei kirjoittamisen aikana (Olsson 2016).

Joskus omaelämänkerrallisesta muistelukirjoituksesta on mahdollista löytää jälkiä vaikenemisesta ja siitä, että kertoja on päättänyt jättää jotakin kertomuksensa ulkopuolelle. Kirjoituksista voi etsiä katkoksia ja kohtia, joissa jokin teema olisi saattanut tulla esiin sekä pohtia, miksi sitä ei ole käsitelty. Samoin, kuten kansatieteilijä Pia Olsson (2016, 178–179) on analysoinut, tekstissä käytetyt persoonamuodot tai muut tyylilliset valinnat sekä niiden välinen vaihtelu saattavat kertoa tutkijalle, miten kirjoittaja on suhtautunut käsittelemiinsä asioihin, millaisia tunteita niihin liittyy ja mistä hän esimerkiksi ei halua kertoa omakohtaisesti. Toisaalta oman elämän muistelu kirjallisessa muodossa vaatii aina valintojen tekemistä, eikä jonkin teeman poissaolosta voi vielä päätellä, että kirjoittaja olisi kokenut teemaan tarttumisen erityisen vaikeaksi – kuten ei voi suoraan siitäkään, että kertoja haastattelussa vaikenee jostain teemasta (Freund 2013). Kirjoittaja on voinut haluta käsitellä esimerkiksi vain yhtä tiettyä kokemusta. Joskus yksittäiseen hetkeen keskittyvät kertomukset saattavat vaikuttaa vaillinaisilta ja tarjota vain niukasti tietoa sellaiselle tutkijalle, joka on kiinnostunut yksityiskohtaisista ja keskenään vertailtavista kokemusten kuvauksista.

Lyhyeen kuvaukseen yksittäisestä kokemuksesta saattaa kuitenkin tiivistyä jotain kirjoittajan kannalta hyvin oleellista. Esimerkiksi erään Sateenkaarinuorena nyt ja ennen -keruuseen osallistuneen kirjoittajan, joka ei ilmoittanut kirjoituksensa yhteydessä ikäänsä, vastaus koostui ainoastaan lyhyestä kuvauksesta aamuhetkestä, jolloin hän istui yksin kesäisellä rannalla. Kirjoituksessaan hän kuvaa erilaisia aistimuksia – tuulen tuntua hiuksissa, aurinkoa vasten kuvastuvia ”ihonmyötäisiä” varjoja sekä ”kaukaa sanottavia ääniä, joiden sanat tai edes merkitys eivät erottuneet kaislikon salaiselta kuiskailulta”. Kirjoittaja päättää kuvauksensa seuraavasti:

> Olin utelias, enkä voinut enää halujani piilottaa sanantarkasti muuratun seinän sisälle. Kuin äänet olisivat pyytäneet minua repimään viimeisetkin vaatteet päältäni. Vain pelokas mieli piti minut erossa kiihkeiltä ajatuksilta ja kuumilta kosketuksilta. Sinä kesäkuisena

aamuna tunsin jotakin, mitä ennen olin piilotellut. Lihanhimo, suudelmat ja karhea sänki vasten minun ajeltua poskeani, raapien rintaani aina asti, jota vain minun käteni olivat saaneet koskettaa. Sinä kesäkuisena aamuna minä tulin ulos itsenäni. (SKS Sateenkaarinuori, 199.)

Tässä katkelmassa rannalla kuuluvat äänet rikkovat kirjoittajan haluja ympäröineen hiljaisuuden, jota hän kuvaa tekstissään sanoista muurattuna seinänä. Tämän vertauksen voi tulkita viittaavan kokemukseen siitä, miten kirjoittajalle tarjolla olleet tavat nimetä oma seksuaalisuutensa ovat tuntuneet vierailta ja siksi ne olivat sulkeneet kirjoittajan omat tunteet hiljaisuuden piiriin. Tekstin päättävä lause liittää kirjoittajan seksuaalisen halun kokemuksen kaapista tulemiseen, vahvaan kulttuuriseen malliin siitä, miten queer-elämästä on tullut tavaksi kertoa (Boyd 2008; Plummer 1995). Samalla kirjoituksessa korostuu kuvatun tilanteen yksityisyys: kirjoittaja ei mainitse lausuvansa tapahtumahetkellä ääneen mitään, vaan kyse on jonkin omaa itseä koskevan hiljaisesta tunnistamisesta.

Muistitietokeruiden äänet ja vaikenemiset

Koska muut historiantutkimuksen usein hyödyntämät aineistot tarjoavat rajallisesti lähteitä queer-elämien tutkimukselle, queer-historian näkökulmasta erilaiset muistitietolähteet ovat ensiarvoisen tärkeitä, ja niitä on usein mahdoton ohittaa ainakaan lähihistorian tutkimuksessa (*oral history* -lähteiden keskeisyydestä queer-historian tutkimukselle esim. Boyd 2008; Murphy, Pierce ja Ruiz 2016). Kuitenkin queer-teoreettisten identiteettien pysyvyyttä kyseenalaistavien lähtökohtien osalta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille suunnatut muistitietokeruut ovat tietyllä tavalla ristiriitaisia. Keruukutsujen on välttämättä kuvattava jollain tavalla joukkoa, jolle keruu on tarkoitettu ja nämä kuvaukset muodostuvat helposti luetteloiksi nimetyistä identiteeteistä. Queer-teoria taas korostaa identiteettien häilyvyyttä ja lähtökohtaista rakentuneisuutta. Tämä näkökulma otettiin huomioon korostamalla itsemäärittelyn ajallisuutta viimeisimmässä suomalaisessa queer-elämiin kohdistuneessa keruussa, eli Työväen Muistitietotoimikunnan ja Tuula Juvosen vuonna 2018 toteuttamassa Unohtumattomat hetket -keruussa. Keruun kutsussa kysyttiin, miten vastaaja määrittelee itsensä nykyisin ja näin tarjottiin mahdollisuus sille, että määrittely voi muuttua elämän aikana (Juvonen 2019, 3). Muuntuvuuden nostaminen esiin sekä vapaan vastauskentän tarjoaminen valmiiden vaihtoehtojen listan sijaan ovat tapoja, joilla muistitietokeruissa voidaan neuvotella tunnistettavuuden ja avoimuuden välillä sekä välttää vastaajien vaientamista. Nimeämisen muuttumisen ja valittujen nimitysten väistämättömän vajavaisuuden tarkastelu onkin yksi kiinnostava näkökulma siihen, miten queer-elämiä koskevat muistitietokeruut ovat lyhyessä ajassa 2000-luvulla muuttuneet (suomalaisista queer-muistitietokeruista ks. myös Juvonen ja Taavetti tulossa).

Suomessa ensimmäinen keruu, jolla pyrittiin tavoittamaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten elämänkokemuksia, oli vuonna 2005 toteutettu Näkymättömästä näkyväksi -muistitietokeruu, jonka järjesti Työväen Muistitietotoimikunta.[2] Tuula Juvosen laatiman kirjoituskutsun mukaan keruu oli ”tarkoitettu kaiken ikäisille lesboille, homoille, bi- ja transihmisille. Myös heidän läheisensä, sekä laajemmin muut ihmiset, joilla on omakohtaisia kokemuksia ja muistoja lesboista, homoista, bi- ja transihmisistä voivat lähettää vastauksiaan”. Keruun lähtökohtana oli siis neljä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöasemiin liittyvää identiteettipohjaista määrettä ja keruu oli avoin myös näiden

2 Tätä ennen oli jo kerätty uutta hääperinnettä, kun nais- ja miesparien suhteiden virallistaminen tuli mahdolliseksi vuonna 2002. Tällöin keruun kohteena oli kuitenkin leimallisesti perinteet sekä häihin ja parisuhteen virallistamiseen liittyvät tilanteet, eivät laajemmat elämänkokemusten kuvaukset. SKS:n arkistot uusivat keruun vuonna 2017 otsikolla 2010-luvun häät, kun avioliittolaki avautui sallimaan samaa sukupuolta olevien parien liitot.

ihmisten läheisille tai muille, jotka halusivat kertoa kohtaamisistaan ja muistoistaan. Tätä muotoilua on kiinnostavaa verrata vuoden 2014 Sateenkaarinuorena nyt ja ennen -keruun kirjoituskutsun määritelmiin. Tämä kutsu avattiin seuraavilla kysymyksillä: ”Millaista on elää nuorena lesbona, homona, biseksuaalina, transihmisenä, transvestiittina, sukupuolettomana, intersukupuolisena, queer-nuorena, aseksuaalina tai muuten seksuaalisuuden ja sukupuolen normeja haastavana? Entä millaista se oli ennen?” Aiempi neljän identiteettimääreen lista oli siis kasvanut yhdeksän termin pituiseksi ja lisäksi vastaajiksi kutsuttiin niitä, jotka olivat kokeneet haastavansa normeja. Keruun suunnittelussa oli tavoitteena koota kirjoituskutsuun mahdollisimman monia sellaisia sanoja, joista vastaajat voisivat tunnistaa itsensä sekä toisaalta tarjota kuulluksi tulemisen tila myös vastaajille, jotka eivät koe minkään mainitun termin kuvaavan itseään, mutta joiden kokemuksiin kutsu kuitenkin jollain tapaa resonoi.

Termivalikoiman kaksinkertaistuminen vajaassa vuosikymmenessä kertoo siitä, miten nopeassa muutoksessa tavat kuvata seksuaalisuutta ja sukupuolta ovat viime aikoina olleet (nimeämisen moninaistumisesta Juvonen 2019; Lehtonen 2014a). Samalla Sateenkaarinuorena nyt ja ennen -keruun pidentynyt lista oli ilmeisillä tavoilla jo julkaisuvaiheessaan ajastaan jäljessä. Kutsussa ei esimerkiksi mainittu lainkaan muunsukupuolisuutta, joka on nopeasti yleistynyt etenkin nuorten keskuudessa, kun se on aktiivisella työllä tuotu uudeksi tavaksi määritellä sukupuoli (Juvonen 2019, 13–15). Keruun saamissa vastauksissa kutsun muotoiluja myös vastustettiin. Esimerkiksi kirjoittaja, jonka vapaaehtoinen lapsettomuus asetti hänet vastahankaan suhteessa vallitseviin sukupuolta koskeviin käsityksiin, koki, että hänenkaltaisensa ihmiset oli unohdettu keruukutsua suunniteltaessa. Samoin, vaikka keruu oli nimenomaisesti tarkoitettu keräämään kirjoituksia omista kokemuksista, siihen osallistui myös muutamia kirjoittajia, jotka kertoivat tuntemistaan homoista tai lesboista sekä vastaajia, jotka kirjoittivat muista aiheista. Osallistuminen kirjoituksella, joka ei vastaa tai suorastaan vastustaa kirjoituskutsua on yksi esimerkki siitä, miten keruissa näkyy vastaajien tarve kertoa ja rikkoa hiljaisuuksia myös tavoilla, joita kutsua suunnitellut ei ole osannut ajatella.

Myös niiden kirjoittajien teksteissä, jotka sinänsä kokivat kutsussa mainitut määreet omakseen, välittyi, miten sopivien nimitysten omaksuminen on voinut olla varsin monimutkaista. Esimerkiksi vuonna 1968 syntynyt kirjoittaja kuvasi yksityiskohtaisesti ensimmäisiä muistikuviaan homoseksuaalisesta halusta 13-vuotiaana. Hän kuitenkin kertoi pitäneensä tunteensa pitkään itsellään ja kuvasi, miten vastenmielisiltä käytössä olleet samansukupuolista halua kuvaavat termit tuntuivat: ”Seksuaalisuus pysyi hyvin omassa tiedossani. Päiväkirjamerkinnöissä vilahtaa 1980-luvun puolivälin jälkeen tyyliin ’taidan olla hintti - hyi helvetti...’” (SKS, Sateenkaarinuori, 300–301). Tälle kirjoittajalle 1980-luvun vähäinen julkinen keskustelu homoseksuaalisuudesta ei tarjonnut samastuttavia kohteita ja ainoat tarjolla olevat sanat, joilla omaa seksuaalisuuttaan olisi voinut kuvata muille ymmärrettävillä tavoilla, olivat negatiivisesti latautuneita. Vastauksensa päättävässä kappaleessa kirjoittaja toteaa, että ”en siis ollut mikään sateenkaarinuori” (SKS, Sateenkaarinuori, 301). Näin kirjoittaja asetti itsensä kirjoituskeruun kehyksen ulkopuolelle, vaikka hän samalla otti omakseen keruun tarjoaman tilaisuuden kertoa kokemuksistaan.

Koska muistitietokirjoitukset määrittyvät osin keruukutsun muotoilujen seurauksena, kutsuja voi tarkastella muistelukerronnan kehyksinä. Muistitietotutkija Ulla Savolainen (2017) on käyttänyt omassa tutkimuksessaan Erving Goffmanilta peräisin olevaa kehyksen käsitettä analysoidessaan, miksi toisista asioista puhutaan, kun taas toisista vaietaan (ks. myös van Vree 2013). Savolaisen mukaan kehykset ovat paitsi rajaavia, myös tuottavia, sillä niitä resurssina käyttäen kokemukset voivat tulla kerrottaviksi. Muistitietokeruun kehyksessä kirjoittajat saattavat esimerkiksi välttää teksteissään aiheita, jotka tuntuvat liian arkipäiväisiltä ja liian vähämer-

kityksellisiltä. Lisäksi erityisesti vähemmistöihin kuuluville ihmisille suunnatuissa keruissa painottuvat usein kysymykset, jotka saattavat saada tavallisen ja onnellisen arkipäivän tuntumaan liian mitättömältä kerrottavaksi. Nämä kokemukset eivät siis sovi muistelun kehykseen eli kirjoittajan oletukseen siitä, mitä häneltä halutaan kuulla. Toisaalta, kuten Pia Olsson (2016, 160) on huomauttanut, myös sellaiset ilmaukset, joita kutsun laatija pitää neutraaleina, saattavat olla vastaajille eri tavoin värittyneitä ja siksi ne voivat kutsua kirjoittajaa käsittelemään joitain aiheita ja vaikenemaan toisista.

Sateenkaarinuorena nyt ja ennen -keruun kirjoittamista ohjaavissa kysymyksissä pyrittiin välttämään keskittyminen ongelmiin ja syrjintään, mutta tästä huolimatta niissä käsiteltiin esimerkiksi yksinäisyyttä ja kysyttiin vastaajien kokemuksia heidän kohtaamastaan suhtautumisesta koulussa ja harrastuksissa. Vastaavia kysymyksiä muiden asenteista esitetään harvoin enemmistöille suunnatussa keruussa. Keruun saamissa vastauksissa kokemukset syrjinnästä, yksin jäämisestä tai näkymättömyydestä liittyivät myös queer-elämiä ympäröineeseen hiljaisuuteen, kuten esimerkiksi vuonna 1976 syntyneen kirjoittajan tekstissä:

> Pari vuotta myöhemmin yläasteella ihastuin luokkakaveriini, ihanaan kiharatukkaiseen tyttöön, mutta minulla ei ollut asialle sanaa. Koulun seksuaalivalistuksessa seksuaalivähemmistöjä ei mainittu sanallakaan, eikä tv:ssä tai lehdissä puhuttu asiasta paljoakaan. Hoksasin olevani biseksuaali vasta joskus 18-vuotiaana, kun lueskelin Suosikin lääkärinpalstaa ja Freddie Mercurya koskevia juttuja. En kuitenkaan tiennyt kuka olisi samanlainen, enkä todellakaan uskaltanut kertoa kenellekään. Nautin vain hiljaa luokkakaverini seurasta. (SKS, Sateenkaarinuori, 159–160.)

Tästä 1980- ja 1990-luvun vaihteeseen sijoittuvasta muistosta näkyy, millainen hiljaisuus tuolloin vallitsi vielä esimerkiksi koulun opetuksessa. Samoin kirjoitus peilaa vanhempien kirjoittajien kokemuksia siitä, että omille tunteille ei ollut sanoja (puuttuvien nimitysten merkityksestä myös Juvonen 2019, 6–8). Populaarikulttuurissa hiljaisuus oli tuohon aikaan kuitenkin jo hieman rakoillut. Kirjoittajan mainitsema, vuonna 1991 aidsiin menehtynyt Queen-yhtyeen laulaja Freddie Mercury, oli esillä myös suomalaisessa julkisuudessa ja samoihin aikoihin suomalaiskeskustelussa alkoi vähitellen esiintyä laajemminkin homoseksuaalisuuteen liittyviä teemoja (Juvonen 2015, 49–52).

Arkistojen kahisevat hiljaisuudet

Suomessa arkistot ovat siis keränneet queer-elämää koskevaa muistitietoa 2000-luvulla jo muutamia kertoja. Keruille on ollut tyypillistä, että niihin on osallistunut muutamia kymmeniä vastaajia (Juvonen ja Taavetti tulossa). Sateenkaarinuorena nyt ja ennen -keruu oli tähän mennessä toteutetuista queer-muistitiedon keruista vastaajamäärältään suurin, mutta koska enemmistö keruuseen vastanneista oli nuoria tai nuoria aikuisia, sen käyttömahdollisuudet varsinaisesti queer-historiallisen tutkimuksen tekemiseen ovat varsin rajoitettuja. Muistitietoarkistojen hyödyllisyys queer-tutkijoille tai -historiantutkijoille ei kuitenkaan rajoitu vain queer-elämään keskittyneisiin keruisiin. Koska kirjoituskeruut antavat aina vastaajille mahdollisuuden tulkita kutsua haluamallaan tavalla, yllättävistäkin kokoelmista voi löytää queer-historiallisesti kiinnostavaa materiaalia. Tällöin keskeiseksi kysymykseksi nousee, miten nämä aineistot ovat löydettävissä. Sitä, jos esimerkiksi arkistojen käyttämät kuvailut eivät mainitse aineistoista löytyviä queer-elämän jälkiä tai queer-elämää kuvaavat keruut eivät löydy käytettävissä olevien hakumenetelmien avulla, voi pitää eräänlaisena arkistojen hiljaisuutena (vastaavista aineistojen löytämisen kysymyksistä kielellisten vähemmistöjen osalta Mikkola 2021).

SKS:n arkistojen perinteen ja nykykulttuurin kokoelman aineisto on asiasanoitettu ja kirjoitusten sisällön kuvailuihin on mahdollista tehdä myös sanahakuja, mikä mahdollistaa periaatteessa eri keruiden tuloksiin kuuluvien queer-tutkimuksellisesti kiinnostavien aineistojen löytämisen. Kuvailujen osuvuus on tosin riippuvaista siitä, miten huolellisesti kuvailut on ollut mahdollista kulloinkin tehdä ja millaisia teemoja on minäkin aikana pidetty kuvailun kannalta keskeisinä. Queer-historian kannalta on ratkaisevaa lisäksi kuvailijan tai asiasanoittajan osaaminen ja halu tunnistaa queer-elämän jälkiä sekä lukea aineistoja tarvittaessa myös vastakarvaan. Tätä taitoa voisi kutsua ”queerkompetenssiksi” (Juvonen 2021, 75) tai queerin aiemmin käytettyä suomennosta hyödyntäen ”pervokompetenssiksi” (Hekanaho, Juvonen, Savolainen ja Vänskä 2008, 62–63). Toisaalta on tulkintaa vaativa kysymys, minkä kaiken ymmärrämme queer-elämän jäljiksi. Sellaisia queer-historiallisesti mielenkiitoisia muistitietokirjoituksia, joissa queer-elämää kuvataan vain hienovaraisin vihjein tai sanomatta jättämisin, ei olisi välttämättä edes mahdollista merkitä asiasanojen avulla ilman, että niihin samalla tulisi kiinnitetyksi tulkintaa, eli nykyisiä tapojamme ymmärtää seksuaalisuus ja sukupuoli.

Arkistojen tekemissä aineistojen kuvailuissa näkyvät myös ajalliset kerrostumat ja terminologian muutokset siinä, miten queer-elämään liittyvistä teemoista on eri aikoina puhuttu. Esimerkiksi perinteen ja nykykulttuurin kokoelman käyttämästä Kansanrunousarkiston asiasanastosta homoseksuaalisuuteen liittyvät maininnat löytyvät sukupuolivähemmistöt-asiasanan avulla, vaikka nykykäytössä sana ei viittaa enää seksuaaliseen suuntautumiseen. Asiasana on luokiteltu asiasanaston hierarkiassa alaotsikon ”150 Aikuisuus” ja pääotsikon ”100 Elämänkulku” alle (Laaksonen ja Saarinen, toim. 2004, 110). Toisaalta kaikkia queer-elämää koskevia kertomuksia ei ole merkitty tällä asiasanalla, vaan niitä voi löytyä esimerkiksi sukupuolisuhteet-asiasanan avulla tai vapaalla sanahaulla, joka etsii sanoja kaikista aineiston kuvailutiedoista, kuten esimerkiksi kirjoittajan tekstilleen antamasta otsikosta tai arkistossa lisätyistä sisältökuvauksista.

Aineistojen saatavuuden kannalta kiinnostava kysymys on myös se, miten erilaiset tavat hakea aineistoa ovat tutkijoiden käytettävissä. Esimerkiksi SKS:n arkistojen yksittäisten kirjoitusten kuvailutietoihin kohdistuvaa asiasana- ja vapaasanahakua voi käyttää arkiston tiloissa sijaitsevilla asiakaspäätteillä. Internetin kautta kenen tahansa tutkittavissa ovat vain kuvaukset arkistojen toteuttamista keruista.[3] Arkiston verkkosivuilta löytyviä keruiden kuvauksia ei ole asiasanoitettu ja niissä käytetyt termit vaihtelevat siten, että kaikkien queer-elämää käsittelevien keruiden löytäminen on vaikeaa. Myös arkistossa käytettävillä asiakaspäätteillä on vaihtelua siinä, millaisten hakutermien avulla eri aineistoja voi löytää. Esimerkiksi Sateenkaarinuorena nyt ja ennen -keruuta ei ole merkitty sukupuolivähemmistöt-asiasanalla ja siihen kuuluvien kirjoitusten sisältökuvailut on niiden yksityisluontoisen sisällön vuoksi rajoitettu näkyviin vain työntekijöille. Toisaalta keruu itsessään löytyy esimerkiksi vapaasanahauilla ”homo*”, ”lesbo*”, ”trans*” tai muilla keruukutsuissa käytetyillä ja keruun kuvailuun sisällytetyillä sanoilla.

Viime vuosina SKS on tehnyt yhteistyötä Tietoarkiston kanssa, joka kerää ja saattaa tutkijoiden käytettäväksi erilaisia tutkimusaineistoja. Myös Sateenkaarinuorena nyt ja ennen -keruun ne sähköisesti palautetut kirjoitukset, joiden kirjoittaja antoi tähän luvan, on tallennettu Tietoarkistoon. Tietoarkiston järjestelmästä aineisto löytyy seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvillä asiasanoilla, mutta myös esimerkiksi hakemalla elämäkertoja, ihmissuhteita, syrjintää tai järjestötoimintaa käsitteleviä aineistoja (FSD3020 Sateenkaarinuorena nyt ja ennen 2014). Tällöin keruu saattaa osua myös sellaisen tutkijan hakuun, joka ei ole tekemässä

3 Tämä kuvaa tilannetta toukokuussa 2021. Arkistojen yhteinen AHAA-tietokantahanke on muuttamassa tilannetta ja jatkossa aineistojen kuvailut ovat haettavissa Finna-palvelun kautta. Juha Nirkon sähköposti tekijälle 19.5.2021. Kiitän arkistotutkija Juha Nirkkoa hänen antamistaan tiedoista ja opastuksesta SKS:n arkistossa.

suoranaisesti queer-elämää käsittelevää tutkimusta, jolloin se voi monipuolistaa hänen aineistoaan. Tietoarkistosta aineistot ovat saatavilla tutkittavaksi – aineistokohtaisten käyttörajoitustensa mukaisesti – verkon kautta toisin kuin aineistot SKS:n arkistossa, jonne tutkijan on mentävä paikan päälle tutustumaan aineistoihin. Toisaalta Tietoarkiston aineisto on de-identifioitu siten, että kirjoituksista on poistettu tunnisteellista tietoa, kun taas SKS:n arkistoissa aineisto on säilytetty koskemattomana. Jos tutkija on kiinnostunut esimerkiksi tiettyyn paikkakuntaan liittyvistä kirjoituksista, aineiston muokkaaminen on voinut hävittää tutkimuksen kannalta kriittisen tärkeät yksityiskohdat. Riippuu siis kunkin tutkimuksen painotuksista, minkä arkiston kautta sopivaa aineistoa on tarkoituksenmukaista lähteä etsimään. Tietämys siitä, miten ja mistä queer-elämää koskevaa muistitietoaineistoa on löydettävissä, kulkee enimmäkseen hiljaisena tietona aiheesta kiinnostuneiden tutkijoiden välillä.

Queer-aineistojen keräämistä ja paikallistamista arkistoista vaikeuttaa osaltaan käsitys tarpeesta salata seksuaalisuuden ja sukupuolen normeja rikkoneen elämän kuvauksia. Tuula Juvonen (2002, 49–51) on kirjoittanut osuvasti ”homoseksuaalisuuden ongelmallisesta arkaluontoisuudesta” ja siitä, miten ajatus automaattisesta salassapidettävyydestä saattaa vakavasti haitata tutkimuksen tekemistä. Seksuaalisuutta koskevat tiedot on määritelty jo tietosuojalainsäädännössä arkaluontoiseksi ja yksityisyyden suojan tarkentuminen on entisestään kiristänyt aiempia käytäntöjä. Lisäksi, kuten Juvonen kirjoittaa, esimerkiksi homous ja lesbous määrittyvät helposti heteroseksuaalisuutta useammin seksuaalisiksi asemiksi ja samalla heteroutta arkaluontoisemmiksi. Tällaisen ajattelutavan seurauksena Jan Löfströmin vuonna 1993 toteuttamaa homoseksuaalisuuskeruuta on käytetty esimerkkinä pohdinnassa siitä, kuinka pitkälle henkilökohtaisen elämän piiriin keruiden aiheet voivat mennä (Pöysä ja Timonen 2004, 242), vaikka Löfströmin keruun keskittyi suullisen perinteen tallentamiseen ja sen puitteissa omista kokemuksista kertominen oli hyvin vaikeaa. Kuten Juvonen (2014, 141) kirjoittaa, nykyisin julkisuudessa käytävän keskustelun perusteella ei vaikuta enää siltä, että homoseksuaalisuus olisi varsinaisesti itsessään arkaluontoinen aihe. Hän korostaakin tutkijan ja tutkimukseen osallistuvien yhteistyön merkitystä sekä osallistujien valtaa päättää itse, mikä heidän kertomassaan on arkaluontoista tai salassa pidettävää.

Queereja ääniä ja hiljaisuuksia muistitiedossa

Aloitin tämän artikkelin otteella vuonna 2014 muistitietokeruuseen osallistuneen kirjoittajan tekstistä. Tälle kirjoittajalle Sateenkaarinuorena nyt ja ennen -keruu oli mahdollistanut kertomisen tunteista, joista oli siihen mennessä kuullut vain päiväkirja. Osallistuminen nimettömänä muistitietokeruuseen tuotti paradoksaalisen tilanteen, jossa kirjoittaja pystyi samanaikaisesti sekä kertomaan tarinansa että, kuten hän itse kirjoitti, viemään salaisuutensa mukanaan hautaan. Hiljaisuus salaisuuden ympärillä muuttui tekstiksi, joka on nyt tutkijoiden luettavissa. Yksi syy, miksi kirjoitetun muistitiedon kokoelmat ovat hedelmällinen aineisto queer-historian tutkimukselle liittyykin siihen, että niihin osallistuminen on ollut mahdollista kirjoittajan omista lähtökohdista käsin. Silloinkin, kun kokemuksistaan ei ole voinut kertoa omalla nimellään esimerkiksi haastatteluja keräävälle tutkijalle, niistä on ehkä voinut kirjoittaa nimettömyyden mahdollistavassa keruussa. Ja silloinkin, kun arkistot ja tutkijat eivät ole osanneet suoraan kysyä queer-elämästä, keruissa on voinut kertoa tunteista, joita ympäröinyt hiljaisuus. Keruiden vastaajat ovat kuvanneet omia kokemuksiaan queer-elämien hiljaisuuksista ja nämä kuvaukset ovat osaltaan rikkoneet arkistoissa vallinneita hiljaisuuksia.

Keskeinen osa muistitietoarkistojen hiljaisuuksien analyysia koostuu sen jäljittämisestä, miten hiljaisuudet ovat ylipäänsä muotoutuneet ja miten niin tutkimusasetelmat kuin arkistojen käytännötkin ovat sulkeneet ulko-

puolelleen seksuaalisuutensa tai sukupuolensa vuoksi toiseutettuja. Analysoimalla keruukutsuja, joiden avulla muistitietokirjoituksia on koottu, sekä arkistojen järjestämiseen ja aineistojen kuvailuun liittyvää politiikkaa on mahdollista pohtia, mistä arkistot ovat kulloinkin vaienneet. Lisäksi arkistoista on mahdollista jäljittää poissaoloa yhdenlaisena hiljaisuutena, eli pohtia, millaisia aineistoja arkistoissa voisi olla, mutta ei ole. Suomessa tällaisia voisivat olla esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen järjestöjen aktivistien muistitietohaastattelut. Edes Setan, nykyisin Suomen suurimman ja tunnetuimman seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ihmisoikeusjärjestön, toiminnassa mukana olleiden muistitietoa ei ole järjestelmällisesti kerätty. Vielä heikompi tilanne on pienempien tai jo toimintansa lopettaneiden järjestöjen osalta. Arkistojen hiljaisuus järjestötoiminnasta tuottaa puolestaan tutkimuksen hiljaisuuksia, eikä suomalaista queer-järjestötoimintaa ole toistaiseksi kattavasti ja syvällisesti tutkittu.

Eritasoisten hiljaisuuksien kehien havaitseminen niin muistitietoaineistoissa, arkistoissa kuin tutkimuksissakin auttaa huomaamaan, miten uusien näkökulmien avulla samoista aineistoista voi löytyä aiemmin kuulumattomiin jääneitä ääniä. Lisäksi nämä havainnot muistuttavat yhtäältä, miten hiljaisuuksien murtaminen vaatii aktiivista ja queer-elämistä tietoista keruutyötä ja toisaalta, miten kukin muistitietokeruu kuvastaa omaa aikaansa ja niitä kysymyksiä, jotka silloin on ollut mahdollista ja mielekästä esittää. Keruissa kysytyt kysymykset ovat puolestaan ohjanneet sitä, mistä on ollut mahdollista kertoa. Arkistoissa kulloinkin vallinneet käsitykset siitä, mikä aineistossa on keskeisintä ja mikä esimerkiksi arkaluontoista, ovat taas vaikuttaneet siihen, miten keruuvastausten sisältöä on kuvattu ja miten vastaukset ovat tutkijoiden löydettävissä. Dialogisuutensa ja monikerroksellisen ajallisuutensa vuoksi muistitietoarkistot ovatkin mutkikas, mutta samalla antoisa lähdeaineisto queer-historian tutkimukselle. Ne tarjoavat näkökulmia aikaan, jota kirjoituksissa kuvataan, mutta samalla ne paljastavat, miten muutos kuvatun ajan ja kertomisen ajan välillä on mahdollistanut joistain aiemmin vaietuista aiheista kertomisen.

Keruita tarkkaan lukemalla ja ottamalla huomioon koko muistitiedon tutkimisen kontekstin – niin keruukutsut ja niiden levityksen, keruiden arkistoinnin kuin itse keruun tuloksetkin eli varsinaisen muistitiedon – voi päästä käsiksi siihen monimutkaiseen prosessiin, jossa yksityinen oman elämän ja omien kokemusten muistelu kietoutuu osaksi julkista muistamista. Muistamisen dialogisuus sekä muisteltavan ja muistelun ajan vaikutus ovat keskeisiä kysymyksiä muistitietotutkimuksessa laajemmin, eikä niiden analyysi ole osa vain queer-muistitiedon tutkimusta. Kuitenkin nopeasti tapahtunut muutos queer-elämien julkisessa näkyvyydessä sekä esimerkiksi seksuaalisuuden ja sukupuolen nimeämiseen käytettävien termien kehitys tekee näistä kysymyksistä queer-muistitiedon kohdalla erityisen keskeisiä. Siksi queer-muistitieto on havainnollinen esimerkki yleisemminkin muistitiedon ajallisesta monikerroksisuudesta ja sen piirissä tehdyistä analyyseista hyötyä muistitietotutkimukselle ja muistitietoa hyödyntävälle historiantutkimukselle laajemmin. Lisäksi queer-muistitietotutkimukset tarjoavat nykykeskustelulle näkökulmia siihen, miten nykyiset seksuaalisuutta ja sukupuolta koskevat käsitykset ovat kehittyneet ja miten tuoreita monet nykyisin ehkä itsestään selviltäkin tuntuvat tavat ymmärtää seksuaalisuus ja sukupuoli oikeastaan ovat.

Queer-elämiä ympäröivien hiljaisuuksien tutkiminen nostaa esiin muistitietotutkimuksen keskeisen eettisen jännitteen yksilöllisten äänien esille pääsemisen ja yksityisyyden suojan välillä. Yksityisyyteen liittyvät kysymykset ovat tutkimuseettisesti tärkeitä ja arkistoilla on merkittävä vastuu siinä, ettei niiden kokoamia aineistoja käytetä kirjoittajia tai heidän kuvaamiaan ihmisiä vahingoittavalla tavalla. Tässä vastuussa on kuitenkin toinen yhtä merkittävä puoli: menneisyyden ihmisten oikeus tulla kuulluiksi kokonaisina ja heidän omia kertomuksiaan kunnioittaen. Juuri ihmisten kokemusten

aiemmin vaiettujen puolten kuulemiseen queer-muistitiedon keruilla on pyritty. Esimerkiksi Juvosen laatiman Näkymättömästä näkyväksi -keruun tavoitteeksi kuvattiin kirjoituskutsussa sellaisen aineiston tuottaminen, jonka avulla seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimus olisi jatkossa mahdollista. Kutsussa näkyi huoli siitä, että avoimesti esimerkiksi homona tai lesbona eletty elämä saattaisi joutua ”luotettavien” lähteiden puuttuessa piilotetuksi. Siksi keruukutsussa esitettiin toive kerätä tulevalle tutkimukselle lähdeaineistoa, ”[j]otta meidät muistettaisiin sellaisina kuin elimme”. Arkistojen muistitietokeruisiin osallistuvat ihmiset ovat tehneet kirjoittaessaan valinnan, että he haluavat tulla muistetuiksi ja heidän tarinansa tallennetuksi kuultavaksi tulevaisuudessa. Muistitietoarkistojen ja muistitietotutkijoiden tehtävä on kuulla näitä ääniä.

Lähteet

Arkistolähteet

FSD3020 Sateenkaarinuorena nyt ja ennen 2014. *Tietoarkisto.* https://services.fsd.tuni.fi/catalogue/FSD3020?tab=description&study_language=fi (Haettu 24.5.2021.)

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, perinteen ja nykykulttuurin kokoelma. Sateenkaarinuorena nyt ja ennen -keruu 2014 (SKS, Sateenkaarinuori).

Kirjallisuus

Abrams, Lynn. 2010. *Oral History Theory*. London, New York: Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203849033

Alasuutari, Varpu. 2020. *Death at the End of the Rainbow: Rethinking Queer Kinship, Rituals of Remembrance and the Finnish Culture of Death*. Turku: University of Turku.

Anttonen, Pertti. 2005. *Tradition through Modernity: Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. https://doi.org/10.21435/sff.15

Baronian, Marie-Aude. 2014. ”Archive, Memory, and Loss: Constructing Images in the Armenian Diaspora”. Teoksessa *Transnational Memory: Circulation, Articulation, Scales*, toimittaneet Chiara De Cesari ja Ann Rigney, 79–97. Berliini: De Gruyter. https://doi.org/10.1515/9783110359107.79

Boyd, Nan Alamilla. 2008. ”Who Is the Subject? Queer Theory Meets Oral History”. *Journal of the History of Sexuality* 17 (2):177–189. https://doi.org/10.1353/sex.0.0009

Cooper, Danielle. 2016. ”House proud: An ethnography of the BC Gay and Lesbian Archives”. *Archival Science* 16 (3):261–288. https://doi.org/10.1007/s10502-015-9250-8

Cvetkovich, Ann. 2003. *An Archive of Feelings: Trauma, Sexuality, and Lesbian Public Cultures.* Durham: Duke University Press. https://doi.org/10.1215/9780822384434

Doan, Laura. 2013. *Disturbing Practices: History, Sexuality, and Women's Experience of Modern War*. Chicago: The University of Chicago Press. https://doi.org/10.7208/chicago/9780226001753.001.0001

Eichhorn, Kate. 2013. *The Archival Turn in Feminism: Outrage in Order*. Philadelphia: Temple University Press.

Fingerroos, Outi ja Riina Haanpää. 2006. ”Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä”. Teoksessa *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*, toimittaneet Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen, 25–48. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Freund, Alexander. 2013. ”Toward an Ethics of Silence? Negotiating Off-the-Record Events and Identity in Oral History”. Teoksessa *Oral History Off the Record: Toward an Ethnography of Practice*, toimittaneet Anna Sheftel ja Stacey Zembrzycki, 223–238. New York: Palgrave. https://doi.org/10.1057/9781137339652_13

Hagman, Sandra. 2016. *Seitsemän kummaa veljestä: Kertomuksia suomalaisen homoseksuaalisuuden historiasta*. Helsinki: Gaudeamus.

Halberstam, Jack. 2005. *In a Queer Time and Place: Transgender Bodies, Subcultural Lives*. New York: New York University Press.

Halberstam, Jack. 1998. *Female Masculinity*. Durham: Duke University Press. https://doi.org/10.1515/9780822378112

Heimo, Anne. 2016. ”Nordic-Baltic Oral History on the Move”. *Oral History* 44 (2):37–58.

Hekanaho, Pia Livia, Tuula Juvonen, Matti Savolainen ja Annamari Vänskä. 2008. ”Pervot arkistot ja kaapit: Tutkimusaineistojen toisinajattelemisesta”. *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti* 3 (2):58–68. https://journal.fi/sqs/article/view/53623

Hellesund, Tone. 2016. ”Skeivt Arkiv: The Establishment of a Queer Historical Archive in Norway 2012–2015”. *lambda nordica* (3–4):111–134.

Holm, Marie-Louise. 2017. *Fleshing out the Self: Reimagining Intersexed and Trans Embodied Lives Through (Auto)Biographical Accounts of the Past*. Linköping: Linköping University Electronic Press. https://doi.org/10.3384/diss.diva-137432

Juvonen, Tuula. 2002. *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia*. Tampere: Vastapaino.

Juvonen, Tuula. 2014. ”For Your Eyes Only? Kriittisiä pohdintoja tietosuojasta”. Teoksessa *Ihmistieteellisten tutkimusaineistojen jatkokäyttö ja tietosuoja*, toimittaneet Antti Ketola ja Raimo Lahti, 140–145. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Juvonen, Tuula. 2015. *Kaapista kaapin päälle: Homoseksuaaliset ihmiset ja heidän oikeutensa edustuksellisessa politiikassa*. Tampere: Vastapaino.

Juvonen, Tuula. 2019. ”Nimeämisen mahti: Sukupuolta ja seksuaalisuutta kuvaavien termien suhteisuudesta”. *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti* 13 (1–2):1–21. DOI: https://doi.org/10.23980/sqs.89126

Juvonen, Tuula. 2021. ”Historiantutkimusta toisin katsoen”. *Historiallinen Aikakauskirja* 119 (1):66–76.

Juvonen, Tuula ja Riikka Taavetti. Tulossa. ”Queernäkökulmia muistitietotutkimukseen”. Teoksessa *Muistitietotutkimuksen kentät: Teoriat, käytännöt ja muutos*, toimittaneet Ulla Savolainen ja Riikka Taavetti.

Kivilaakso, Katri, Pete Pesonen ja Riikka Taavetti. Tulossa. ”Muistitiedon keruut, kerääjät ja osallisuus”. Teoksessa *Muistitietotutkimuksen kentät: Teoriat, käytännöt ja muutos*, toimittaneet Ulla Savolainen ja Riikka Taavetti.

Kurvinen, Heidi. Tulossa. ”Aikalaistekstiaineiston ja muistitiedon ristiinlukemisesta: Naisjournalismikeskustelu 1980-luvun lopun Suomessa”. Teoksessa *Muistitietotutkimuksen kentät: Teoriat, käytännöt ja muutos*, toimittaneet Ulla Savolainen ja Riikka Taavetti.

Laaksonen, Pekka ja Jukka Saarinen, toim. 2004. *Arkiston avain: Kansanrunousarkiston kortistot, hakemistot, luettelot ja lyhenteet.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lehtonen, Jukka. 2014a. ”Muistot ja ajallisuus: Setan nuorten toiminta muutoksessa”. *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti* 8 (1–2):44–57. https://journal.fi/sqs/article/view/49716

Lehtonen, Jukka. 2014b. ”Sukupuolittuneita valintoja? Ei-heteroseksuaaliset ja transnuoret koulutuksessa”. *Sukupuolentutkimus – Genusforskning* 27 (4): 67–71.

Löfström, Jan. 1999. *Sukupuoliero agraarikulttuurissa: ”Se nyt vaan on semmonen”*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Löfström, Jan. 2015. ”Miten päätellä, onko hiljaisuus vaikenemista? ’Homoseksuaalisuus’ agraarikulttuurin perinneaineistoissa”. Teoksessa *Salattu, hävetty, vaiettu: Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*, toimittaneet Antti Häkkinen ja Mikko Salasuo, 121–135. Tampere: Vastapaino.

Mikkola, Kati. 2021. ”Vähemmistöjen roolit muuttuvassa arkistopolitiikassa: Perinnekokoelmien etnisiä ja kielellisiä rajanvetoja Suomessa ja Virossa”. Teoksessa *Arkistot ja kulttuuriperintö*, toimittaneet Outi Hupaniittu ja Ulla-Maija Peltonen, 155–198. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Mikkola, Kati, Pia Olsson ja Eija Stark. 2019. ”Minority Cultures and the Making of Cultural Heritage Archives in Finland”. *Ethnologia Europaea* 49 (1):58–73. https://doi.org/10.16995/ee.818

Mustola, Kati. 2007. ”Finland 1889–1999: A Turbulent Past”. Teoksessa *Criminally Queer: Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia 1842–1999*, toimittaneet Jens Rydström ja Kati Mustola, 215–256. Amsterdam: Aksant Academic.

Olsson, Pia. 2016. ”Kyselyaineistojen dialogisuus”. Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut: Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteenä*, toimittaneet Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala ja Anna-Maria Åström, 155–184. Helsinki: Suomen kansatieteilijöiden yhdistys Ethnos ry.

Parhi, Katariina. 2018. ”Diagnoosi: Homosexualitas 320.6: Homoseksuaalisuuden tulkinnasta ja hoidosta Helsingin psykiatrian klinikalla 1954–1968”. *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti* 12 (1–2):58–63. DOI: https://doi.org/10.23980/sqs.70787

Passerini, Luisa. 2003. ”Memories between silence and oblivion”. Teoksessa *Contested pasts: The politics of memory*, toimittaneet Katharine Hodgkin ja Susannah Radstone, 238–254. Lontoo, New York: Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203391471_chapter_13

Peltonen, Ulla-Maija. 1996. *Punakapinan muistot: Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Plummer, Ken. 1995. *Telling sexual stories: Power, change and social worlds*. London: Routledge.

Pöysä, Jyrki. 2006. ”Kilpakirjoitukset muistitietotutkimuksessa”. Teoksessa *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*, toimittaneet Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen, 145–171. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pöysä, Jyrki ja Senni Timonen. 2004. ”Kuinka ahkerat muurahaiset saivat kasvot? Henkilökohtaisen tiedon paikka arkiston keruuohjeissa”. Teoksessa *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*, toimittanut Tuulikki Kurki, 218–254. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Savolainen, Ulla. 2017. ”Tellability, frame and silence: The emergence of internment memory”. *Narrative Inquiry* 27 (1):24–46. https://doi.org/10.1075/ni.27.1.02sav

Savolainen, Ulla ja Riikka Taavetti. Tulossa. ”Muistitietotutkimus: Paikantumisia, eettisiä kysymyksiä ja tulevia suuntia”. Teoksessa *Muistitietotutkimuksen kentät: Teoriat, käytännöt ja muutos*, toimittaneet Ulla Savolainen ja Riikka Taavetti.

Seljamaa, Elo-Hanna ja Pihla Maria Siim. 2016. ”Where Silence Takes Us, if We Listen to It”. *Ethnologia Europaea* 46 (2):5–13. https://doi.org/10.16995/ee.1184

Sorainen, Antu. 2005. *Rikollisia sattumalta? Naisten keskinäistä haureutta koskevat oikeudenkäynnit 1950-luvun Itä-Suomessa.* Helsinki: Helsingin yliopisto.

Sorainen, Antu. 2011. ”Oikeudelliset dokumentit seksuaalisuuden tutkimuksessa”. Teoksessa *Tekstien rajoilla: Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*, toimittaneet Sami Lakomäki, Pauliina Latvala ja Kirsi Laurén, 31–53. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Stoler, Ann Laura. 2002. “Colonial archives and the arts of governance”. *Archival Science* 2 (1):87–109. https://doi.org/10.1007/BF02435632

Suominen, Jaakko. 2011. ”Mediasta kysymässä. Radiota, televisiota, puhelinta ja tietokonetta käsittelevät keruukutsut aineistona”. Teoksessa *Tekstien rajoilla: Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*, toimittaneet Sami Lakomäki, Pauliina Latvala ja Kirsi Laurén, 233–258. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Taavetti, Riikka. 2015. *”Olis siistiä, jos ei tarttis määritellä…”: Kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ja Seta. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/hyvinvoiva_sateenkaarinuori.pdf

Taavetti, Riikka. 2016a. ”Reflecting the Queer Me: Memories of Finnish Queer Youth from the 1950s Onwards”. *lambda nordica* (3–4): 81–107.

Taavetti, Riikka. 2016b. ”A marshall in love: Remembering and forgetting queer pasts in the Finnish archives”. *Archival Science* 16 (3):289–307. https://doi.org/10.1007/s10502-015-9251-7

van Vree, Frank. 2013. ”Absent Memories”. *Cultural Analysis* 12, 1–12.

Wakimoto, Diana, Christine Bruce ja Helen Partridge. 2013. ”Archivist as Activist: Lessons from Three Queer Community Archives in California”. *Archival Science* 13 (4):293–316. https://doi.org/10.1007/s10502-013-9201-1

Winter, Jay. 2010. ”Thinking about Silence”. Teoksessa *Shadows of War: A Social History of Silence in the Twentieth Century*, edited by Jay Winter, Ruth Ginio ja Efrat Ben-Ze’ev, 3–31. Cambridge: Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511676178.002

Zerubavel, Eviatar. 2010. ”The Social Sound of Silence: Toward a Sociology of Denial”. Teoksessa *Shadows of War: A Social History of Silence in the Twentieth Century*, edited by Jay Winter, Ruth Ginio ja Efrat Ben-Ze’ev, 32–44. Cambridge: Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511676178.003

KERRON HÄNEN ISÄLLENSÄ

Toisin luettuja miesten välisiä suhteita suomalaisessa kevyessä musiikissa

Harto Hänninen

Populaarimusiikin kuvasto on usein kliseistä ja sen tarjoamat roolimallit konservatiivisia ja ennalta-arvattavia. Laulujen sanoituksia on kuitenkin mahdollista tarkastella myös toisin. Niitä voidaan lukea mediaesityksinä, joiden sisältöjen voi jopa tulkita kyseenalaistavan valtaväestön normeja. Jos lauluteksti on kirjoitettu viattomasti tiettyä sukupuolta edustavan henkilön laulettavaksi, mutta esittäjä edustaakin eri sukupuolta, koko sisältö ikään kuin nyrjähtää särölle ja altistuu uudenlaiselle tulkinnalle. Iskelmän representaatio ei äkkiä tuekaan turvalliseksi koettua heteronormatiivista maailmankuvaa, vaan avaa yllättävän näkökulman homoseksuaalisiin suhteisiin. (Vrt. Karkulehto 2011, 36; 42–45; 51.)

Tässä esseessä tarkastelen kuutta laulua toista maailman sotaa edeltävältä ajalta ja kahta 1950- ja 1960-luvulta. Laulut ovat valikoituneet omien kuunteluharrastusteni mukaisesti: olen harrastanut kotimaisten 1910–1960-lukujen kuplettien ja jatsahtavien iskelmien kuuntelua yli kolmekymmentä vuotta. Toisinaan laulujen sanoitukset jäävät askarruttamaan mieltä joko nokkeluudellaan, outoudellaan tai tahattomalla koomisuudellaan. Monesti huomaan pysähtyväni miettimään laulajan suhdetta esitettyyn laulutekstiin. Kun laulun sisältö ja esittäjä ovat selvästi ”eriparisia”, alkaa laulun tarina kutkuttaa mielikuvitusta. Aineiston paljoudesta olen huolinut mukaan vain mieslaulajien esittämiä lauluja, joissa käy selkeästi ilmi, että lauletaan saman sukupuolen edustajalle tai edustajasta romanttisesti. Kun sanoituksesta ei ole mainittu painettua lähdettä, sitaatit perustuvat korvakuulolta poimittuihin sanoihin.

Katson lauluja queer-teorioiden näkökulmasta ja pyrin erittelemään, miten niistä voi lukea ilmauksia sellaisista seksuaalisuuksista ja identiteeteistä, jotka eivät palaudu heteronormatiiviseen parisuhteeseen (Karkulehto 2011, 73–74). Etsin queer-tutkimuksen metodein säröjä, joiden kautta voi kyseenalaistaa vanhojen laulujen hetero-oletuksen, jota valtakulttuuriin kuuluva viihdeteollisuus pyrkii koko ajan ylläpitämään ja normalisoimaan. Annan laulujen sisällön kyseenalaistaa laulun kertojan seksuaali-identiteetin. (Karkulehto 2011, 86; Rossi 2003, 12–13.) Lähestyn laulutekstejä mediarepresentaatioina, joiden sisältö muuttuu, kun niitä tarkastellaan oletusarvon vastaisesti. Karkulehto (2011, 55–57) esittelee Judith Fetterleyn alunperin lanseeraaman käsitteen ”vastustava lukeminen” tai ”vastakarvaan lukeminen”. Toisin lukeminen tarjoaa mahdollisuuden löytää myös marginalisoiduille ryhmille mielekkäitä tulkintoja valtavirralle suunnatuista teoksista. Esittämäni tulkinnat saattavat joidenkin mielestä näyttää irvailevilta ja vierailta, sillä enemmistöllä ei ole tarvetta vastustaa

mediaesitysten perinteistä, heteronormatiivista luentaa. Tarkoitukseni ei ole esittää, että ehdottamani tulkinnat olisivat olleet omana aikanaan tietoisesti rakennettuja rinnakkaistarinoita; nämä tulkinnat edellyttävät queer-tietoista katsetta nykyajasta menneisyyteen. Omalla tavallani haluan tarjota väylän, jossa toisenlainen narratiivi pystyy neuvottelemaan oikeudestaan olemassaoloon myös historiassa ja nostalgiassa. Kirjallisuudessa haasteeksi on usein osoittautunut yhteiskunnan asettamien kankeiden roolimallien ja odotusten läsnäolo, joka edellyttää vastakarvaanlukijalta sinnikästä ja tietoista näkökulman valintaa (vrt. Fetterley 1978, ixx–xx). Valitsemieni iskelmien kohdalla laulajien sukupuoli helpottaa vaihtoehtoisen näkökulman hahmottamista ja ylläpitämistä.

Vanhimmat esimerkkikappaleet ovat Iivari Kainulaisen levyttämät kansansävelmät ”Hampurin heila” ja ”Aittalaulu” vuodelta 1912. Hupilaulaja ja kupletisti Kainulainen kuuluu Alfred J. Tannerin kanssa niihin harvoihin suomeksi laulaneisiin viihdetaitajiin, jotka levyttivät jo 1910-luvun alussa (Gronow & Saunio 1990, 80). Tatu Pekkarisen sanoittama ”Helsingin heila muistelee Iivanaa” on vuodelta 1928. ”Savolainen sanaseppo” Pekkarinen tuotti paljon laulutekstiä niin kupletteihin kuin tanssi-iskelmiinkin (Hirviseppä 1969, 99–103). Pekkarisen oma levytys laulusta on kuplettimainen kertomus, mutta pari vuotta myöhemmin sen levytti Theodor Weissman, ja silloin laulusta tuli kipakka jenkka. ”Tettu” Weissmanin vuonna 1930 levyttämän version nimi on ”Iivanan jenkka”, ja levytyksessä on merkittävä tekstimuutos, joka on kääntänyt koko laulun perspektiivin.

Vanhemmista valitsemistani lauluista tunnetuin on Reino Palmrothin sanoittama ”Sörkän ruusu”, joka kuultiin ensi kerran levyllä Ilmari Sitarin esittämänä vuonna 1932. Palmroth oli varhaisen Suomi-iskelmän ahkerimpia sanoittajia, joka laati vuosina 1929–1932 yli 50 laulutekstiä. Pitkän uransa aikana hän käytti myös nimimerkkejä Palle, Reino Hirviseppä sekä M. Turma. (Bagh & Hakasalo 1986, 176–179; Hirviseppä 1969, 165–168; Kukkonen 1980, 69.) Toisen maailmansodan jälkeisestä nuorisomusiikista olen valinnut kaksi laulua, jotka molemmat sattuvat olemaan versioita Brita Koivusen listahiteistä. ”Suklaasydämen” on sanoittanut Saukki eli Sauvo Puhtila, joka oli tunnettu nimenomaan ulkomaisten käännösiskelmien sanoittajana (Bagh & Hakasalo 1986, 357–358). Brita Koivusen suurhitti ”Suklaasydän” tallentui samana vuonna (1956) levylle myös Reijo Kallion laulamana samoilla sanoilla. Kari Tuomisaaren sanoittaman letkeän ”Mustapha”-hitin levyttivät Raittisen veljekset Eero ja Jussi vuonna 1960, jolloin Koivunenkin sen levytti. Teksti on molemmissa versioissa sama.

Nätti poika Hampurissa ja laulajapoika naapurissa

Iivari Kainulaisen levyttämät ”Hampurin heila” ja ”Aittalaulu” vuodelta 1912 edustavat suomenkielisen äänilevytuotannon varhaisinta kerrostumaa. Useimmat ennen vuotta 1915 tuotetut äänilevyt olivat klassista musiikkia tai torvisoittolevyjä, ja suomalaistenkin esiintyjien levyt käytiin äänittämässä ulkomailla. Sanoitetusta viihdemusiikista vastasivat lähinnä humoristiset kuplettilaulajat J. Alfred Tanner ja Iivari Kainulainen, jotka levyttivät runsaasti laulettua musiikkia, ennen kuin maailmansota halvaannutti eurooppalaisen levytuotannon vuosiksi 1915–1925. (Gronow & Saunio 1990, 79–81.) Molempien laulujen sanoituksesta käy ilmi, että ne on tarkoitettu naispuolisen kertojan suuhun. Suomessa ei kuitenkaan ollut kevyttä musiikkia levyttäviä naislaulajia ennen ensimmäistä maailmansotaa; naisäänistä levylle tallentuivat lähinnä Aino Actén ja Ida Ekmanin kaltaiset oopperatähdet (Gronow & Saunio, 1990, 78).

Vaikka näiden varhaisten laulujen tahallinen väärinymmärtäminen, ”vastakarvaan lukeminen”, on melkoisen viatonta ja ilmeistä, täytyy muistaa, että laulujen levytysaikana mediarepresentaatioiden, varsinkin kevyen musiikin, hetero-oletus oli lähes sataprosenttinen: toisenlaiselle halulle

ei ollut käytännössä minkäänlaista positiivista samastumiskohdetta (vrt. Karkulehto 2011, 80). Ennen ensimmäistä maailmansotaa mediassa ei juurikaan tunnettu sanaa homoseksuaalisuus, eikä samansukupuolisista suhteista voitu kirjoittaa, sillä homoseksuaaliset teot olivat laittomia (Hagman 2016, 64–68). Iivari Kainulainen laulaa suoraan haluttavista pojista, ja laulutavan sydämenpohjasta kumpuavan tunteen ansiosta lauluihin on asettunut kutkuttava homoeroottinen lataus. ”Hampurin heilan” sanoitus on yksinkertainen ja toiveikas:

Mull’ on heila Hampurissa
juu juu ja joo joo
se on sievä, nätti poika
soosoo ja ohhoo

Heilani kun minut näkkee
juu juu ja joo joo
luulee olevan herrasväkkee
soosoo ja ohhoo

Heilani kun minut ottaa
juu juu ja joo joo
sormuksen hän mulle antaa
soosoo ja ohhoo

Laulun queer-tulkinta on hyvin nykyaikainen, sillä sata vuotta laulun ilmestymisen jälkeen ulkomaisessa gayheilassa ei ole mitään yllättävää (varsinkaan jos Hampurin korvaa Berliinillä). Tässä kertojan ja hänen ”sievän ja nätin” poikaheilansa kohtaamiseen liittyy myös pukufetissi; kertoja haluaa antaa herraskaisen vaikutelman, vaikka lausemuoto ja puhekielinen ilmaisu paljastavat, että hän saattaa olla peräti työväenluokkainen sälli. Samansukupuolisten välistä intohimoa pidettiin usein herrasväen yläluokkaisena paheena, joka muuttui työväen parissa vulgaariksi (Hagman 2016, 72). Laulun viimeinen säkeistö muuttuu Kainulaisen tulkinnassa suoran eroottiseksi. Säettä ”Heilani kun minut ottaa” seuraava ”juu juu ja joo joo” venyy laulajan suussa sen verran, että ottamisen laadusta ja intensiivisyydestä ei jää kuulijalle epäselvyyttä.

Laulun ainoa hetki, joka lyö pienen särön gaytarinan eheyteen, on viimeisen säeparin toisto, jonka Kainulainen laulaa muodossa ”sormuksen hän mulle antaa / joo joo ja ohhohhoijaijaa”. Viimeinen ”ohhohhoijaijaa” lähtee falsetissa ja laskeutuu pitkästyneesti: falsettilaulu tai -puhe oli kuplettien yleinen tapa imitoida groteskin koomisesti naista (Henriksson 2014, 90). Kovin vakuuttavasti Kainulainen ei kuitenkaan naiseksi tekeydy, ja kiekaisusta tulee mieleen pikemminkin parodinen homoassosiaatio liioittelevine ranneliikkeineen. Ikään kuin laulaja olisi hyvin tietoinen siitä, että ulkomaan heila on vain ohimenevä hurmio, eikä tarjottu sormuskaan tarkoita sen vakavampaa.

Kainulaisen toinen poikarakkautta julistava laulu on kirjailija Larin-Kyöstin sanoittama ”Aittalaulu”. Se muistuttaa tyyliltään kansanlaulua.

Tule, tule naapurin laulajapoika
täällä mä yksin jo ikävääni itkin.
Luokseni joudu, mut hiljaa.
Kule, kule hiipien peltoja pitkin,
vaan älä tallaa viljaa.

Laulun tarinassa on kaikki salasuhteen pakolliset elementit: kylän eukot vaanivat, täytyy tapailla salaa iltayöstä, mieleen hiipii epäilys. Kuvastosta piirtyy agraarinen yhteiskunta, jossa laulajan ja naapurin pojan suhde on mitä ilmeisin poikkeama heteronormatiivisesta ympäristöstä. Jan Löfströmin (1999, 196–199; 2015, 132–135) mukaan homoseksuaalisuus maaseudulla ei ollut vaikenemalla salattua tai torjuttua; se peittyi hiljaisuuteen, koska seksuaalisuutta ei pidetty yhtä olennaisena arvostuksen ja aseman

mittarina kuin esimerkiksi työsuoritusta. Se ei suinkaan tarkoita, että homoseksuaalinen halu tai käytös olisi ollut hyväksyttyä tai tasa-arvoista, vaan Löfström toteaa sen kyllä joutuneen naurun ja selittelyn kohteeksi. Asian vähäpätöisyyttä todistanee kuitenkin se, että miesten homoseksuaalista käytöstä kuvaavia kaskuja on tallennettu agraariyhteisöistä toista maailmansotaa edeltävältä ajalta erittäin marginaalisesti, vaikka miehuutta ja seksuaalista kyvykkyyttä kuvaavia sanontoja riittää (Löfström 1999, 44–47; 134–139). Mielestäni ”Aittalaulusta” kuvastuu herkästi se ”rakkaus, joka ei tohdi lausua nimeään”; tässä tapauksessa ei välttämättä edes tiedä nimeään. Salattu, nimeämätön lempi määrittää koko ihmissuhteen olemisen rajat ja tavat, joilla siitä voi puhua (Sedgwick 1990, 68–69).

Salassa pidettävän suhteen epävarmuus on riipaiseva:

> Tule, tule taasen ja laula niin kuin ennen
> jotta sais sydänsuru vaimennusta.
> Vai joko aattelet toista?
> Älä, älä hylkää, nyt yökin on musta.
> Voi tule, huoleni poista!

Siihen nähden, kuinka selkeästi tytön suuhun kuuluvaksi Larin-Kyösti on kauniin tekstinsä kirjoittanut, on perin erikoista, että laulun ovat levyttäneet vain mieslaulajat.

Unohtumatonta puistoseksiä

Tatu Pekkarisen laajassa tuotannossa on pilkkakupletti ”Helsingin heila kaipaa Iivania”, joka mitä ilmeisimmin sijoittuu vuoteen 1918, jolloin Venäjän keisarillisen armeijan joukot kotiutettiin itsenäistyneestä Suomesta. Pekkarinen levytti venäläiseen kansansävelmään pohjautuvan laulelmansa vuonna 1928. Pari vuotta myöhemmin laulusta tehtiin toinen levytys, jonka esittivät Theodor Weissman ja Homocord-orkesteri. Tämä vuoden 1930 versio sai nimekseen ”Iivanan jenkka”, ja ero alkuperäiseen on merkittävä niin esityksenä kuin tekstinäkin. Siinä missä Tatu Pekkarisen oma versio on lähes läpilaulettu moraalinen tarinankerronta vailla tunnetta ja kohokohtia, on Weissmanin ja Homocord-orkesterin esitys täynnä lihaa, tunnetta ja sävyjä, ja kupletin rytmi on muuttunut raskaalla poljennolla eteneväksi jenkaksi, josta puuttuu kuitenkin tanssin kepeys.

Laulun alussa kertoja on itkussa suin muistelemassa armasta Iivanaa, ”kun lähti hän pois viivana”. Kertoja tietää, että Iivanilla on oma maatuska Petrogradissa, mutta hän kaipaa silti Iivanin tuoksua ja yhteisiä hetkiä Kaisaniemen puistossa. Kaupunkien puistot olivat homomiesten kohtaamispaikkoina yleisiä jo 1900-luvun alussa, ja Kaisaniemen puisto pisoaareineen oli poliiseillekin tuttu ”synninpesä” (Hagman 2016, 62–63, 197, 205). Iivanin muisto nostaa hymyn kertojan huulille:

> Hei, juu, jupi jupi juu.
> Näin naurussa suu
> herttaista hetkeä muistelen viel,
> kun kohtasin sun Kaisaniemen tiell,
> siell ensi kerran niin
> otit minut kiin.
> Ristin löit rintaas ja kysyit: moshna, vot?
> Heti silloin vaihtui suutelot.
> Vot,
> Haroshi flikushki,
> näin lausui Iivani.
> Sun harmaja takkisi,
> lättänä lakkisi.
> Syömmeni hurmasi, oi.

Laulussa on hyvin poikkeuksellisen voimakas kosketuksen ja kohtaamisen kuvaus. Harmaa takki ja lättänälakki luovat hyvin maskuliinista kuvastoa. Toisaalla laulussa haikaillaan Venäjän sotilaspojan hajua: ”Vaan muisto ihanin on tuoksu Iivanin, vaikk’ aika on vaihtunut, tuoksusi haihtunut, unhoita en sitä pois.” Ei tuota minkäänlaisia ongelmia lukea tekstiä muiden katseilta salatuksi puistokohtaamiseksi, varsinkin kun se seuraavassa säkeistössä yltyy kiihkeäksi puistoseksin kuvaukseksi, jossa aistit ovat auki ja hetkestä otetaan kaikki irti.

Hei, juu, jupi jupi juu.
Suuta vasten suu
Kaisaniemen penkillä haaveiltihin,
vaikk sanoja ei ymmärretty siin.
Niin, mitäs turhista
olis puheista;
temput vaan kun tietää niin tuntea sen saa,
kuinka ryssä taitaa rakastaa.
Jaa, armas, hempeä;
hän oli lempeä.
Ne suutelot kuumat
sun lempesi huumat
koskaan ne unhoitu ei.

Laulun auvoinen loppu ja viimeinen, kuumasta huumasta ja rakastamisen tempuista kertova säkeistö puuttuu kokonaan Tatu Pekkarisen vuonna 1928 levyttämästä versiosta. Sen tilalla on säkeistö, jolla koko laulun sisältö palautetaan hetero-oletuksen alle siten, että sen sisällössä on mahdotonta enää lukea viitteitä miesten välisestä seksihuumasta. Suhteen ”normaalius” pakotetaan esiin tekemällä Iivaniaan kaipaavasta Helsingin heilasta raskaana oleva ”ryssän maatuska” joka itkee hyljättynä. Lähes rautalangasta väännetty pakkoheteroseksuaalisuus tukee aikansa yhteiskunnan oletettua ”normaalia” ilman kiusallisia kyseenalaistuksia (vrt. Karkulehto 2011, 80–81). Valitettavasti se samalla myös latistaa laulun tunnelman puhtaaksi pilkkalauluksi.

Tatu Pekkarisen julkaisussa Valikoima humoristisia lauluja (1929) laulu löytyy nimellä ”Helsingin heila ja Iivana”, ja painetussa versiossa on peräjälkeen molempien levytysten loppusäkeistöt. Tatu Pekkarisen levyttämässä versiossa (1928) on poistettu toiseksi viimeinen säkeistö ja Theodor Weissmanin levyttämästä versiosta (1930) puuttuu painetun version viimeinen säkeistö. Näkökulmaero on merkittävä. Pekkarisen heteronormatiiviseksi pakotetussa versiossa korostuu Iivanin toiseus, ”ryssyys”, sillä raskauden paljastava ivallinen loppusäkeistö asemoi kuulijan lemmenparin yläpuolelle: Iivanin tuoksu ja lättänälakki ovatkin yhtäkkiä sympaattisen muiston sijaan pilkkaa. Weissmanin versiossa kertoja saa loppuun saakka pitää eroottisen muistonsa: ”ne suutelot kuumat, sun lempesi huumat, koskaan ne unhoitu ei.” Pekkarisen levyttämässä versiossa loppusäkeistössä ei ole kuumaa huumaa eikä unohtumatonta lempeä, ainoastaan ikävää ja katkeruutta:

Hei, juu, jupi jupi juu.
Taas itkussa suu.
Kun muistoista murhe yhä suurenee
ja surujeni taakka raskenee.
Se tuskaa ikävää
hiukan lievittää,
kun herran lahjan lohdutuksen saanen piankin,
tuon muiston parhaan: pienen Iivanin.
Niin ryssän maatushka
vois tulla minusta.
Oi Iivana armas
se hetki ol karvas
kun luotani läksit sä pois.

Nykynäkökulmasta, queer-teorioiden kautta tarkasteltuna näiden kahden version vertailu on hyvin antoisaa myös siksi, että heteronormatiiviseksi pakotettu esitys päättyy tuomitsemaan puistosuhteen, mutta seksuaalisuudeltaa avoimeksi tai vihjaavan homoseksuaaliseksi kirjoitettu esitys hyväksyy puistosuhteen, jopa hekumoi sen muistelulla. Tarinat on rakennettu niin selkeästi erilaisiksi, että vastaanottajalle tarjotut positiot eivät voi olla sattumaa, vaan tekijöillä on täytynyt olla mielessä tarjota vapaamielisempiä tulkintamahdollisuuksia, olivatpa ne sitten hetero- tai homoseksuaalisia. Weissmanin levytys pyrkii mediaesityksenä rikkomaan Pekkarisen esityksen ennakko-odotusten mukaista, vanhakantaista, väkisin ylläpidettyä ja normalisoitua maailmankuvaa. (Karkulehto 2011, 42–43, vrt. myös Rossi 2005, 12–13.)

Sörkän tuoksuvin ”ruusu”

”Sörkän ruusu” kuuluu nykyisin iskelmiemme ikivihreisiin, mutta harva tulee ajatelleeksi, että Annikki Tähti levytti paljon soitetun versionsa niinkin myöhään kuin vuonna 1978, ja Carolan kohtalokas versio tallentui levylle vasta vuonna 1983. ”Sörkan ruusu” levytettiin kuitenkin ensimmäisen kerran jo 1930-luvun alussa. Koko laulu oli toisen maailmansodan jälkeen 1970-luvulle saakka enemmän tai vähemmän unohduksissa, eikä siitä ole noilta välivuosikymmeniltä yhtään levytystä.

”Sörkan ruusu” syntyi tyypillisen kupletin tavoin: tuttuun sävelmään kirjoitettiin uusi, pilkkasävyinen teksti (vrt. Hirviseppä 1969, 9). Sävelmänä toimi yksi vuoden 1929 suurimmista hiteistä, Evert Suonion säveltämä ”Villiruusu”. Ture Aran tunnetuksi tekemään lauluun Reino Palmroth kynäili nimimerkillä M. Turma uudet sanat, joissa irvailtiin Sörnäisten pahamaineisista salaviinakortteleista. Sörnäinen oli ollut jo 1900-luvun alusta saakka pahamainen kaupunginosa, jossa Sörkan sällit ja sakilaiset huligaanit lietsoivat kauhua kaduilla ja kaikenlaiset laittomuudet, prostituutio ja raiskaukset pitivät poliisin työllistettynä (Koskela 2018, 28–30; 50–67).

”Sörkan ruusun” levyttivät ensimmäisinä Ilmari Sitari ja Amarillo-orkesteri vuonna 1932. Ilmari Sitarin nimimerkin taakse kätkeytyy näyttelijä ja oopperalaulaja Reino Volanen (Hirviseppä 1969, 157). Laulaja eläytyy lakonisesti ja liioittelematta Sörkän ilolinnun rooliin, puuteroi nokkansa ja antautuu gentlemannien piiritykselle. Levytyksestä puuttuu naisroolia imitoiva falsettilaulu, nasaalius ja kiherrys, joilla usein kupleteissa ilmennettiin sukupuolta (Henriksson 2014, 90).

> Miss’ päättyy Pitkäsilta ja alkaa Söörnäinen
> kas siellä mä joka ilta joroissa jatsailen.
> En milloinkaan mä yksin jää, mua ”keltemannit” piirittää,
> Mä olen Sörkan ruusu, oon kukka kallehin.
>
> Miss’ jauhaa jazzirumpu ja haitari se soi,
> ruususuksi aukes’ umpu, se mulle maineen toi.
> Siks’ tsalien kanssa karkeloin ja nokkani mä puuteroin,
> kun oon mä Sörkan ruusu, oon kukka kaunehin.
>
> Mä miksi surra huolisin, teen ”varpusesta” flitsarin,
> kun olen Sörkan ruusu, oon kukka tuoksuvin.

Kertojan toiseutta ilmennetään monin erilaisin sanankääntein. Hänen maineensa on syntynyt heti puberteetin myötä, kun hänen nuppunsa ”aukesi ruususuksi”. Hän liittyy aikakauden pahamaineiseen moderniin laitakaupunkiin, Sörnäisiin, ja siellä hän on kuin kotonaan paheellisen nuorisomusiikin äärellä, jatsirummun säestämissä joroissa, pirtutaskumatti ”varpunen” kädessään. Koulutustaso on matala, mikä käy ilmi siitä, että sana gentlemanni ei osu ihan oikein hänen suussaan; karkeat slangi-ilmaisut ovat luontevampia.

Laulajan äänenkäyttö ja sivistynyt ääntämys luovat aluksi mielikuvan vanhenevasta homomiehestä, joka puuteroi ikäänsä peittoon karkeloidessaan nuorten miesten (”tsalien”) kanssa, juottaessaan ja viihdyttäessään näitä. Mutta tekstisisältö ei tue tuota tulkintaa: tekstistä käy ilmi, että tämä ”ruusu” on hyvinkin haluttua seuraa. Poikaprostituutio ei ensimmäisenä tule mieleen, sillä laulajan ääni on kovin kypsä. Ehkä selkeimmin mieleen piirtyy Sörkän salakapakan tiskiltä kuva hemaisevasta ja itseironisesta, vahvasta transruususta, joka nauttii nuorten miesten seurasta ja ehkä tarpeen tullen myy palveluksiaan. Ilmari Sitarin vanhasta levytyksestä tosin puuttuu suoraan seksipalveluihin viittaava säkeistö, jonka sekä Annikki Tähti että Carola ovat myöhemmissä levytyksissään ottaneet mukaan: ”Käy tänne, poika armas, käy Sörkan ruusun luo, on hänellä pehmyt parmas, hän sulonsa sulle suo.” Lisäksi lauluvihkosessa Suosituimmat sävel- ja laulu-uutuudet (1932) lauluun on kirjattu säkeistö, josta käy ilmi ruususen eroottinen vetovoima: ”Mua jentat kaikki siellä kateina katselee. Mutt tsaikkarit riemumiellä kiihkoissaan hihkaisee.”

Sörkan oletettua transruusua voi tarkastella *passing*-käsitteen näkökulmasta: käykö Sörkän transruusu naisesta? Onko tarkoitus käydä? Homoseksuaalien syrjinnän historiassa seksuaalisesti ei-tavallisten on täytynyt yhteisön edessä käydä heterosta, ja transsukupuolisten henkilöiden ”täytyy” käydä miehestä tai naisesta (Karkulehto 2011, 158–160). Minun mielikuvissani Sörnäisten 1930-luvun salakapakka on miljöö, jossa Sörkän transruusun olemisen oikeutta ei kyseenalaisteta: hänen kukkeutensa tunnistetaan ja tunnustetaan sellaisenaan. Samassa salakapakassa saattoi 1930-luvulla hyvin maleksia joutilaita työläisnuorukaisia, jotka hankkivat ”helppoa rahaa” antautumalla vanhempien homomiesten suuseksin objektiksi (Hagman 2016, 95; 101).

Paljastan isällesi että olet homppeli

Toisen maailmansodan jälkeen suhde homoseksuaalisuuteen muuttui Suomessa. Skandaalilehdistö ja poliisi alkoivat tarkkailla epäilyttäviä miessuhteita, ja tuomiot samaa sukupuolta olevien haureudesta lisääntyivät huimasti. Muutoksen syyksi on arveltu sodan poikkeustiloissa nähtyjä tai koettuja homoseksuaalisia tekoja, jotka on myöhemmin yritetty kieltää ja torjua, sekä natsi-Saksasta levinnyttä tuomitsevaa asennetta. (Hagman 2016, 171–182; 208–210; 219–220.) Sodan suoman poikkeustilan turvin monenlainen tavallisesta arjesta eroava käytös ja kokeilu oli sallitumpaa kuin aiemmin, ja homoseksuaaliset kokeilut ja suhteet tulivat tutuiksi niin rintamalla kuin suurimpien kaupunkien katukuvassakin (Mustola, 2006, 172–183). Sodan jälkeen seurasi poikkeustilasta irtautuminen, vapaamielisyyden tuomitseva moraalinen krapula ja normalisoiva jälleenrakentaminen, jolla seksuaalisen käyttäytymisen rajat neuvoteltiin uudelleen tiukan heteroseksuaalisiksi. Homoseksistä tehtiin jälleen yhtenäisyyttä uhkaavaa ja vieroksuttavaa, se nostettiin kirjoituksissa ja puheissa esiin puhtaasti heteroseksuaalisuuden binäärisenä vastakohtana ja vaarallisena ilmiönä. (Juvonen 2015, 157–158; 161–163; 173–177.) Myös iskelmäkuvaston sukupuolisuus tuntuu muuttuneen: yhä harvemmin mieslaulaja lauloi naiselle kirjoitetun tekstin ilman muutoksia. Havaintojeni mukaan laulujen ”poika” muuttui entistä systemaattisemmin mieslaulajan suussa ”tytöksi”. Skandaalilehtien artikkelit olivat ilmeisesti pysyvästi horjuttaneen kuulijoiden automaattista hetero-oletusta, johon esiintyjät olivat aiemmin voineet luottaa. Homoseksuaalisuudesta oli tullut näkyvä vaihtoehto, johon kuulijoiden ajatusten ei toivottu harhautuvan.

Yksi 1950-luvun suurimmista hiteistä, ”Suklaasydän”, päätettiin kuitenkin levyttää 23-vuotiaan Reijo Kallion laulamana tekstisuomennosta muuttamatta. Amerikkalainen kantrisävelmä ”Mama’s Pearls” ei herättänyt kotimaassaan Margaret Whitingin levytyksenä suurempaa huomiota, mutta

Suomessa se nousi huippusuosituksi Brita Koivusen viattomana tulkintana: levystä myönnettiin suuren myynnin johdosta Suomen historian toinen kultalevy vuonna 1956 (Bagh & Hakasalo 1986, 330). Suuren suosioon vaikutti varmasti myös svengaava sovitus, jonka katsotaan aloittaneen jazziskelmien aikakauden Suomessa (Poutiainen 2011, 29, 45). Reijo Kallion levytys tehtiin samana vuonna, jäykemmällä sovituksella, mutta samalla viattomuudella. Kuitenkin niin moni asia oli toisin.

Kun nuoren miehen ujoimman
näin pöydässä pienen kahvilan,
niin syystä jota tiedä en
sain hältä suklaasydämen.

Suklaasydän, tinakuoret, aina murtuu sulaen.
Niitä tarjoo miehet nuoret, aitoja vain saa mä en.

Reijo Kallion herkässä tulkinnassa keskiöön nousee homosuhteiden solmimisen vaikeus. Nyt mies on katseen ja viettelyn kohteena tavalla, joka tuli hyväksytyksi kulttuurissamme vasta 1990-luvun mediaesityksissä, lähinnä tv-sarjoissa ja mainoksissa (Rossi 2003, 25; vrt. Karkulehto 2011, 165–170). Tässä laulutekstissä mieskertoja teeskentelee ymmärtämätöntä saadessaan toiselta mieheltä huomionosoituksen kahvilassa. Kertosäkeestä käy ilmi, että suklaasydämiä on tarjottu ennenkin, mutta ”aitoja vain saa mä en”. Tällä nuorella herralla on ns. haku päällä, hän kaipaa vakiintunutta parisuhdetta eikä vain seikkailua. Seikkailuun hän kuitenkin antautuu, sillä mies ”ulkona mua kuljettaa ja ostaa minkä irti saa”. Kohtaamiseen tuntuu liittyvän salailun ja häpeän tunne, joka muun muassa queertutkija Eve Kosofsky Sedgwickin mukaan aktivoituu homokohtaamisen katseessa ja nähdyksi tulemisessa, kuten Harri Kalha (2012, 135) kirjoittaa. Kiihkoa saattaa olla, mutta aito kiintymys laulumme päähenkilöltä jää puuttumaan:

Hän silmiin kyllä katsoo mua
ja joskus saattaa innostua,
mutta jäljennös on arvoton
jos suklaata vain sydän on.

Laulun kertoja ottaa ohjat käsiinsä ja uhkaa paljastaa nuoren miehen seksuaalisen taipumuksen koko suvulle: ”Suklaasydän sisällensä kätkee halvan sormuksen. Kerron hänen isällensä aitoja jos saa mä en.” Näin iskelmäteksti onnistuu nostamaan esiin kaapissaolon ongelmallisuuden ja *outing*-käsitteen: kaappihomouden pakkojulkistaminen ilmenee laulussa jopa kiristyksen keinona.

Karkulehto (2011, 160–162) esittelee Sedgwickin teoriaa kaapin käsitteestä ei-tavallisen seksuaalisuuden kontekstissa. Kaappimetafora kuvaa yleisesti seksuaalisen toiseuden ja identiteetin aluetta, josta ei voi puhua ääneen, josta on vaiettava. Siksi kaapin käsitteeseen liittyy runsaasti kiertoilmauksia, salaisuuksia ja rajankäyntiä tietämisen ja ei-tietämisen välillä, julkisen ja kätketyn välillä. Sen vuoksi Brita Koivusen esittämässä versiossa naiivi uhkaus isälle kertomisesta jää hiukan lapselliseksi ja vaarattomaksi. Mutta miehen laulamana lause sähköistää koko säkeistön: tässä kiristetään kevytmielistä kaapissa olevaa suklaapoikaa, ja uhataan paljastaa hänen homoutensa koko suvulle, ja mikä pahinta: isälle. Tämä on konkreettinen uhkaus, kun otetaan huomioon, että homoseksuaalisuus oli kriminalisoitua ja sosiaalisesti tuomittua, ja juuri samoihin aikoihin skandaalilehdet julkaisivat aiheesta paljastuskirjoituksia. Samansukupuolinen seksisuhde johti tuolloin paljastuessaan oikeuteen, jossa 1950-luvun aikana jaettiin monikymmenkertainen määrä tuomioita aiempiin vuosikymmeniin nähden (Hagman 2016, 193, 207–208, 295). Lainsuojattoman asemansa vuoksi seksuaalivähemmistöt olivat alttiita kiristysyrityksille, ja monelle homoseksuaalisuuteen liittyikin jatkuva huoli ja pelko paljastumisesta,

syrjinnästä ja sosiaalisesta leimautumisesta (Juvonen 2015, 224–228; Hagman 2016, 123–126).

Teinipojat arabisheikin seksiorjina

Viimeisenä iskelmällisenä mediaesityksenä käsittelen Lähi-idästä lähtöisin olevaa tanssi-iskelmää ”Mustapha”, jonka ”Suklaasydämen” tavoin Suomessa teki tunnetuksi Brita Koivunen, vuonna 1960. Paljon tuntemattomammaksi on jäänyt samasta laulusta samana vuonna tehty toinen levytys, jossa laulajina ovat Raittisen tuolloin teini-ikäiset veljekset Eero ja Jussi. Laulu sijoitettiin heidän esikoissinglensä ”Banjo Boyn” B-puolelle. (Latva & Tuunainen 2004, 354–356.)

Kun minareetit näen hopeaiset
ja kaikki näköalat arabialaiset,
niin yhä muistan sitä miten kerran
mä siellä tavata sain erämaiden herran.

Teinipojille vaarallinen erämaan sheikki on seikkailun synonyymi: ”Mitä minä siitä silloin välitin, että hänen nimensä on pahamaineisin.” Nopeasti pojat oppivat sheikiltä myös rakkauden kielen, joka tunnetusti yhdistää eri kulttuureista tulevia rakastavaisia: ”Mä opin lauseen silloin ihanan: Ana bahebak, sua rakastan.”

Mä heti tunsin että ainiaan
vain tahdoin olla hänen lempivaimonaan.
Mutta tapaan miesten itämaisten
hän hyvin rakkauden tunsi naisien.

Hän minut saattoi laivaan valkeaan,
ja sillä viimein tulin kotisatamaan.
Ei ollut tarpeen lukko haaremin,
mä hälle ikuisesti kuulun kuitenkin.

Ryöstäjä hurmaa nuoret kertojat, ja he haluaisivat iäti olla sheikin lempivaimoina. ”Itämaisten miesten tapaan” Mustapha kuitenkin tuntee myös naisten rakkauden, ja hän hankkiutuu poikarakastajista eroon, palauttaa nämä kotisatamaan. Mustaphasta tehdään eroottinen objekti, röyhkeäkäytöksinen erämaan macho, mutta ilmeisen lyömätön rakastaja, koska vielä palautettunakin pojat sanovat kuuluvansa ”hälle ikuisesti”.

Orientalistisissa iskelmissä on usein kuultu haaremiin suljetun neidon kaipaavaa ääntä. Ehkäpä Eeron ja Jussin laulu antaa äänen nuorille tanssipojille, *köçekeille*, joita sheikkien ja sulttaanien palatseissa myös asui, esiintyi ja toimi seksityöläisinä. *Köçekit* olivat kuvankauniita pitkätukkaisia nuorukaisia, jotka tanssivat kahviloissa ja hoveissa, häissä ja uskonnollisissa juhlissa. Tanssipoikaperinne oli yleinen kaikkialla Lähi-idässä ja Pohjois-Afrikassa, mutta Ottomaanien valtakunnassa se oli erityisen suosittu. Tanssit olivat naismaisen pehmeitä ja seksuaalisia, ja niiden homoeroottiset kuvaelmat hämmensivät länsimaisia matkaajia, kunnes julkiset *köçek*-esitykset kiellettiin 1800-luvun puolivälissä. Kieltoa ei kuitenkaan valvottu ja tanssipoikien työ jatkui myös palatseissa, joissa pojat tarjosivat eroottisia iloja niin sulttaaneille kuin muillekin palatsien miesasukkaille. (Boone 2014, 102–107; Erdoğan 2000, 73–77.) Toisaalta laulussa kaikuu eksoottisen muukalaisseksin polte, jollainen sävyttää myös ”Hampurin heilaa” ja ”Iivanan jenkkaa”. Etnisesti, kulttuurisesti ja kielellisesti toinen – saksalainen, venäläinen tai arabi – koetaan outoudessaan houkuttavaksi ja kiihottavaksi, stereotyyppiseksi objektiksi, kielletyksi hedelmäksi. (vrt. Rossi 2003, 187–198)

Se, että Eero ja Jussi Raittinen olivat laulun levytysaikoihin 16- ja 17-vuotiaat, antaa esitykselle lisää pervokerrointa. Poikien lakoninen laulutyyli

ja ilmeisen tahaton eroottisuus nostaa tuohtumuksen sijaan kuulijan huulille hymyn: tämä on parasta camp-iskelmää. Susan Sontagin (2017, 386–387; 391–392) kuuluisassa esseessä camp määritellään siten, että sen olemukseen kuuluu rakkaus keinotekoiseen ja liioiteltuun; sen ytimessä on viattomuus, joka turmeltuu kuin vahingossa. Teinipoikien esittämässä ”Mustaphassa” on monotonista vakavuutta, joka on campin edellyttämällä tavalla ristiriidassa tarinan uskomattomien käänteiden ja tunnetta huokuvien ilmausten kanssa. Camp-asenne auttaa nauramaan myös lauluun ujuttautuneelle pedofilian peikolle, sillä kuten Sontag (2017, 399) huomauttaa, camp ei ole ilkeilyä, vaan tietyllä tavalla se on keino ”neutraloida moraalinen närkästys” pois leikillisyyden avulla.

Toisin luettua elämää

Käsittelemäni sotaa edeltävät iskelmätekstit kuulostavat näitä myöhempiä lauluja vähemmän keinotekoisilta miehen suussa – ainakin omasta mielestäni –, ja siksi ne tuntuvat raikkailta ja ilahduttavilta ilman camp-katseen siunaustakin. Ehkä niissä esitetty maailma on avoimempi ja jollain tapaa rehellisempi: niissä ei ole pakonomaista heteronormatiivista käännettä tai peittelyn halua, vaan Hampurin heilasta, lättänälakkisesta Iivanasta tai Sörkan transruususta lauletaan suoraan ja ylpeästi, ja niissä soiva kaipuu on pikemminkin koskettavaa kuin koomista.

Molemmat käsittelemäni sotienjälkeiset esitykset, Reijo Kallion ”Suklaasydän” ja Eeron ja Jussin ”Mustapha”, palauttavat kerronnan heteronormatiiviseen yhteiskuntaan. ”Suklaasydämen” kertoja pysyy uhittelusta huolimatta kaapissa, isälle ei kerrota, eikä aitoa homorakkautta tavoiteta. Mustapha palaa naisen syliin ja palauttaa käytetyt teinipojat kotiin. Molemmissa lauluissa näkyy paitsi edellä mainitsemani sodan jälkeinen heteroseksuaalisuuden normalisoiva jälleenrakennus, myös piirre, josta Karkulehto (2011, 152–156) käyttää nimitystä heteronostalgia: on kuin koko homotarina olisi kerrottu vallitsevien heteronormien pönkittämiseksi, kuin varoittavana esimerkkinä liiallisesta vapaamielisyydestä. Ehkä juuri tämä heteronostalgisuus aiheuttaa sen, että molempia esityksiä tekee mieli tarkastella hymynkare huulilla camp-kontekstissa. Molemmista voi toki nauttia ilman camp-näkökulmaakin, mutta campin tarjoama humoristinen kulma tekee esityksistä varmasti moniulotteisempia ja yllättävämpiä.

Laulujen maailman tutkiminen queer-teorioitten kautta on selvästi muuttanut omaa suhdettani niiden sisältöihin ja esityksiin. Kun pari vuosikymmentä sitten tutustuin ensi kerran näihin esityksiin, kaikkien niiden viehätys ja viihdearvo liittyi minulla lähes puhtaasti camp-aspektiin ja tahattoman komiikan hoksaamiseen. Nyt tulkitsen niitä paljon avarammin, kurkistusluukkuina toisenlaiseen todellisuuteen, joka olisi voinut olla – ja nykyisin on – aivan yhtä totta kuin hetero-oletukseen perustuva todellisuus. Vanhojen iskelmätekstien heteronormatiivisuuteen peilattuna näissä esityksissä kaikuisi päällimmäisenä vain höpsö koomisuus. Toisin luettuina ne ovatkin täynnä samastuttavia kokemuksia, kipupisteitä ja kiellettyjä onnentunteita: elämää.

Lähteet

Kirjallisuus

Bagh, Peter von & Hakasalo, Ilpo. 1986. *Iskelmän kultainen kirja.* Helsinki: Otava.

Boone, Joseph Allen. 2014. *The Homoerotics of Orientalism*. New York: Columbia University Press.

Erdoğan, Sema Nilgün. 2000. *Sexual life in Ottoman society*. Istanbul: Dönence.

Gronow, Pekka & Saunio, Ilpo. 1990. *Äänilevyn historia*. Porvoo; Helsinki, Juva: WSOY.

Fetterley, Judith. 1978. *The Resisting Reader: A Feminist Approach to American Fiction.* Bloomington: Indiana University Press.

Hagman, Sandra. 2016. *Seitsemän kummaa veljestä. Kertomuksia suomalaisen homoseksuaalisuuden historiasta*. Helsinki: Gaudeamus.

Hall, Stuart. 1999. *Identiteetti*. Suom. Juha Herkman & Mikko Lehtonen. Tampere: Vastapaino.

Hekanaho, Pia Livia. 2010. ”Queer-teorian kummia vaiheita”, 144–160. Teoksessa *Käsikirja sukupuoleen*. Toim. Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula. Tampere: Vastapaino.

Henriksson, Laura. 2014. *Laulettu huumori ja kritiikki J. Alfred Tannerin, Matti Jurvan, Reino Helismaan, Juha Vainion ja Veikko Lavin kuplettiäänitteillä*. Helsinki: Suomen musiikkitieteellinen seura.

Hirviseppä, Reino. 1969. *Hupilaulun taitajia Pasi Jääskeläisestä Juha Watt Vainioon.* Porvoo; Helsinki: WSOY.

Juvonen, Tuula. 2015. *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia.* Tampere: Vastapaino.

Kalha, Harri. 2012. *Tom of Finland – Taidetta seksin vuoksi.* Helsinki: SKS.

Karkulehto, Sanna. 2011. *Seksin mediamarkkinat.* Helsinki: Gaudeamus.

Koskela, Kari. 2018. *Huligaanit. Katuelämää Sörkassa suurlakosta sisällissotaan*. Helsinki: SKS.

Kukkonen, Einari. 1980. *Isoisän gramofooni. Suomalaisen levyiskelmän vaiheita 1929–1939.* Jyväskylä: Kustannuskolmio.

Latva, Tony & Tuunainen, Petri. 2004. *Iskelmän tähtitaivas – 500 suomalaista viihdetaiteilijaa.* Jyväskylä: WSOY.

Löfström, Jan. 1999. *Sukupuoliero agraarikulttuurissa: ”se nyt vaan on semmonen”*. Helsinki: SKS.

Löfström, Jan. 2015. ”Miten päätellä, onko hiljaisuus vaikenemista? – ’Homoseksuaalisuus’ agraarikulttuurin perinneaineistoissa”, 121–135. Teoksessa *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Toim. Häkkinen, Antti & Salasuo, Mikko. Tampere: Vastapaino.

Mustola, Kati. 2006. ”Homoseksuaalisuus ja sota: Kahden veteraanin tarinat”, 171–189. Teoksessa *Ihminen sodassa: Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Toim. Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville. Helsinki, Jyväskylä: Minerva.

Poutiainen, Ari. 2011. ”Sopuisasti ja sulavasti svengaten. Jazziskelmää määrittävät elementit”, 19–50. Teoksessa *Suklaasydän, tinakuoret. Jazziskelmä Suomessa 1956–1963*. Toim. Poutiainen, Ari & Kukkonen, Risto. Helsinki: Musiikkiarkisto JAPA.

Rossi, Leena-Maija. 2003. *Heterotehdas. Televisiomainonta sukupuolituotantona*. Helsinki: Gaudeamus.

Sedgwick, Eve Kosofsky. 1990. *Epistemology of the Closet.* Berkeley, Los Angeles: University of California Press.

Sonntag, Susan. 2017 [1964]. ”Huomautuksia campista” (Alkuteos “Notes on Camp”), 386–400. Suom. Jyri Vuorinen. Teoksessa *Estetiikan klassikot II. Modernista postmoderniin*. Toim. Ilona Reiners, Anita Seppä & Jyri Vuorinen. Helsinki: Gaudeamus.

Laulujen sanat

Larin-Kyösti. 1897. *Tän pojan kevätrallatuksia*. Helsinki: Otava.

Pekkarinen, Tatu. 1929. *Valikoima humoristisia lauluja*. Helsinki: Merkur

Suosituimmat sävel- ja laulu-uutuudet. Amarillo-vihko 4. 1932. Helsinki: Orkesteri Amarillo.

Vuoristo, Aapeli (toim.). 1988. *Suuri Toivelaulukirja 7*. Helsinki: Musiikki Fazer.

Äänitteet

Aittalaulu. Säv. Emil Kauppi, san. Larin-Kyösti. Gramophone 2-282014 / 2-282015. Iivari Kainulainen 1912.

Hampurin heila. Säv., san. trad. Gramophone 2-282014 / 2-282015. Iivari Kainulainen 1912.

Iivanan jenkka. Säv. trad., san. Tatu Pekkarinen. Homocord O.4-23087. Theodor Weissman & Homocord-orkesteri 1930.

Sörkän ruusu. Säv. Toivo Palmroth, san. Reino Palmroth. Odeon A228224. Ilmari Sitari & Amarillo-orkesteri 1932.

Suklaasydän (Mama’s Pearls). Säv. G. Clarkson, H. Clarkson, D. Siegmann, suom. san. Saukki. Melody M309. Reijo Kallio 1956.

Mustapha (Mustapha). Säv. Bob Azzam, suom. san. Kari Tuomisaari. Decca 45-SD5507. Eero ja Jussi 1960.

Äänitetiedot

Haapanen, Urpo (1990) *Suomalaisten äänilevyjen taiteilijahakemisto 1901–1982*. Suomen äänitearkiston julkaisu N:o 23. Helsinki: Suomen äänitearkisto.

Yle Arkiston ja kirjastojen äänitetietokanta Fono. http://www.fono.fi (16.1.2021).

Suomen kansallisdiskografia Viola. https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/palvelut/kansallisbibliografiapalvelut/viola-suomen-kansallisdiskografia (16.1.2021).

Suomen äänitearkiston ja Musiikkiarkiston tietokanta Fenno. https://fenno.musiikkiarkisto.fi/ (16.1.2021).

Soittolista

Aittalaulua lukuun ottamatta laulut on kuunneltavissa kokoamaltani julkiselta You Tube -soittolistalta Kerron hänen isällensä. https://www.youtube.com/playlist?list=PLOHRCQnv92Ep3-EavlvOJO1jo0ZJapSoe

”QUEER” KOTIUTUI: MITÄ TAPAHTUI ”PERVOLLE”?

Leena-Maija Rossi ja Tiia Sudenkaarne

SQS
1–2/2021

Suomalainen sukupuolen ja seksuaalisuuden normikriittinen tutkimus on hakenut käyttöönsä lainakäsitteitä ja lanseerannut käsiteinnovaatioita jo vuosikymmenien ajan (ks. esim. Kekki 2006; Vänskä 2006; Aldrin Salskov, Taavetti & Rossi 2019). Sama pätee sukupuoli- ja seksuaalipoliittiseen aktivismiin, jossa on liikuttu keskustelukerho Psyke ry:n päivistä ja 50 vuotta sitten toteutuneesta dekriminalisoinnista politiikkaan, joka pyrkii edistämään sateenkaarisuhteiden yhä selkeämpää tunnistamista ja tunnustamista (Lahti ym. 2020). Käsitteet ovat toisiinsa monella tapaa kietoutuvan tutkimuksen ja politiikan perusta: asioita on nimettävä, jotta niistä voidaan keskustella, jotta niiden merkityksistä voidaan kamppailla, ja jotta niitä voidaan ajaa. Ne kantavat mukanaan kamppailun ja ajattelun historiaa, joka ei aukea samanlaisena ajasta ja paikasta riippumatta.

Pervon radikaali haltuunotto

Queer on sekä tutkimuskäsitteenä, poliittisena asenteena että identiteettimääreenä ollut harvinaisen hankala suomentumaan. Kun queer-tutkimuksellinen keskustelu 1990-luvun alkuvuosina pääsi käyntiin, käytettiin mieluusti lainasanaa (esim. Juvonen 1993). Pikkuhiljaa alkoi kuitenkin ilmaantua suomenkielisiä käännösehdotuksia – pervo, kyseenalainen, vikuuri, kumma, vino, outo, kiero – ja niihin kytkeytyviä verbimuotoja pervouttamisesta outouttamiseen ja vikurointiin. Tutkijat ryhtyivät käyttämään suomennoksia rinnakkain myös laina-queerin kanssa, moni omassakin käytössään vaihdellen.

Vuonna 2006 Lasse Kekki (1964–2006), yksi suomalaisen queer-tutkimuksen uranuurtajista, julkaisi *Kulttuurintutkimus*-lehdessä artikkelin ”Pervon puolustus”. Kekki, joka kuului Turun yliopiston queer-tutkimuksen kantaviin voimiin, oli myös yksi *Pervot päivät* -tutkimusseminaarin alullepanijoista ja pervo-termin uutterista käyttäjistä queerin suomennoksena. Kekin perusteet pervon eduista tutkimusterminä olivat tinkimättömät. Siinä, missä queerille oli ehdoteltu monenlaisia muita käännöksiä kummasta ja kummastelusta kieroon ja kierouttamiseen, pervo oli Kekin mukaan lopulta ainoa, joka sisällytti itseensä selkeästi seksuaalisuuden, ja nimenomaan normatiivisesti katsoen ”vääränlaisen” seksuaalisuuden konnotaation. Hän kirjoitti: ”Väitän, että jos luovumme queer-käsitteen suomennoksessa uhkaavuutta korostavasta pervouden dimensiosta, queerin suomennos ja merkitys vapautuvat helposti, vaikka eivät välttämättä, konservatiivisen ja heteronormatiivisen politiikan välineiksi.” (Kekki 2006, 4.) Kekki painotti, 2000-luvun alun tapaan, pervon puolustuksessaan juuri seksuaalisuuden ulottuvuutta ja arvioi transsukupuolisuuden (samoin kuin biseksuaalisuuden) jääneen queer-tutkimuksessa taka-alalle. Voidaan kuitenkin hyvin perustein väittää, että suomen kielen pervo-sana on kattanut historiallisesti myös sukupuolen suhteen epänormatiiviset subjektit.

Pervoa onkin käytetty häpeilemättömästi tutkimuksen terminä, juuri sen häpäisyhistorian vuoksi. Samaan tapaan kuin englannin kielen queer, pervo on toiminut pitkään pejoratiivisena, loukkaavaksi tarkoitettuna ja leimaavana adjektiivina tai substantiivina. Mutta toisin kuin queer, joka on (suomeksikin) selkeästi otettu itsemäärittelyn välineeksi, ja jolla on angloamerikkalaisessa kulttuurissa ollut kiistatta kosolti kumouksellista poliittista voimaa, pervon tutkimus- ja aktivistinen käyttö – Lasse Kekkiä lainaten ”radikaali haltuunotto” (2006, 9) ei ole toteutunut suomenkielisessä ympäristössä samalla tavoin. Osa queer-yhteisöä on kaihtanut pervon performatiivista toisin toistamista ja pitäytynyt muissa suomennoksissa tai queer-lainasanan käytössä. Viime vuosina tutkijayhteisössä on myös keskusteltu siitä, että jotkut kokevat pervon henkilökohtaisesti loukkaavaksi. Paradoksaalisesti tämä pitää varmasti paikkansa, sillä affektiivinen vaikuttavuus on yksi käsitteiden voimista. Samaan aikaan on kuitenkin pohdittava, menetetäänkö nimenomaan suomenkielisen käsitteen epämukavuudesta luovuttaessa jotakin paikantuneesti merkittävää.

Siinä missä queer on nimenomaan istunut itsemäärittelyn välineeksi, voinee sanoa, että pervo on siis toiminut sellaisena hennommin. Toki pervon ilkikurista viljelyä on harrastettu etenkin homokulttuurissa ”sumeilematta”, kuten Kekki jo viisitoista vuotta sitten totesi: ”Pervo onkin iskevä, merkitykseltään ambivalentti, sekä käyttäjästään että käyttötilanteestaan riippuva sana, jonka leviäminen sekä puhekieleen että tieteen kieleen on yksi viime vuosien seksuaalidiskurssien kiintoisista piirteistä.” (2006, 3.) 2020-luvun kiikkerässä internet-kaikupohjaisessa keskustelukulttuurissa, jota ovat ratkaisevalla tavalla globaalisti muokanneet Yhdysvalloista liikkeelle lähteneet poliittiset linjat ja trendit, ollaan kuitenkin aiempaa varovaisempia erilaisten pejoratiivislähtöisten termien kanssa. Monikaan aktivisti ja queer-identifioituva ei ylpeästi tunnustaudu pervoksi. Vaikuttaa siltä, että nykyisin pervo tuottaa juopaa tutkimus- ja aktivistikenttien välille, ja jopa sisällekin. Taustalla voi olla myös yhdysvaltalaisen populaarikulttuurin ja tutkimuskäsitteistön ylivalta: suomalaisia sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden historiallis-kulttuurisia narratiiveja tunnetaan täällä huonommin kuin yhdysvaltalaisia, mitä voi pitää huolestuttavana.

Pervon paikka?

Tuntuu myös siltä, että harvat ovat tietoisia perversion freudilaisesta merkityspotentiaalista: siitä, että vietti ylipäänsä olisi luontoa vastaan, eikä inhimillinen seksuaalisuus siten olisi ”luonnollista” (Kekki 2006, 6). Juuri tuo freudilainen kaiken seksuaalisuuden queeriyttäminen, jos lainasanaa käytetään, tuntuu edelleen olevan sen ytimessä, mitä myös pervo-termin tutkimuskäytöllä haluttiin tehdä, ja missä eittämättä myös onnistuttiin. Tästä todistavat esimerkiksi pervo-tutkimustapahtumien jatkumo ja pervo-termin vakiintuminen suomalaisen queer-tutkimuksen julkaisun *SQS*-lehden sisällön rakenteessa (”Pervoskooppi”: vertaisarvioidut artikkelit, ”Pervopeili”: katsausartikkelit, ”Pervo/peruutus/peili”: keskustelua, ”Pervolinssi”: taidegalleria ja ”Pervosilmäys”: arvioita) – ja ”pervon” pysyminen ylipäänsä sitkeästi tutkimuskäytössä. Tämä omaleimainen käsitehistoria ansaitsee tulla tunnustetuksi laajemmin. Myös sen hyvää paikallista perintöä pitää pyrkiä vaalimaan osana suomalaisen queer-tutkimuksen kehitystä. Niin ikään pervon haltuunotto myös sukupuolen kaikinpuolisessa outouttamisessa ja epäluonnollistamisessa olisi perusteltua.

Suomen Queer-tutkimuksen Seuran hallitus päätti syksyllä 2021 alkaa kutsua Pervo tutkimusteko -palkintoa queer-tutkimustekopalkinnoksi. Pohdinnassa on myös Pervot päivät -tutkimusseminaarin brändääminen puhtaasti yleiseksi queer-tutkimusseminaariksi. Syy muutoksiin on ollut queer-yhteisön sisältä tullut viesti siitä, että ”pervo” koetaan osin ulossulkevaksi ja epämiellyttäväksi. Onkin totta, että sukupuolen moninaisuuden ulottuvuus ei juuri korostu käsitteen käytön perusteluja tarkasteltaessa. Tosin pejoratiivisessa merkityksessään ”pervo” on ehdottomasti viitannut

sekä seksuaalisuuden että sukupuolen moninaisuuteen. Myös perversion käsitehistoriaa sekä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden diagnostista määrittelyä seuraamalla hahmottuu, että sukupuolen ja seksuaalisuuden sfäärien erottaminen toisistaan on verraten nuori ilmiö (Drescher 2010; Parhi & Sudenkaarne 2021). Queer-yhteisön itsemäärittely voi tietenkin olla, ja onkin, tällaisille kontrollidiskursseille vastakkaista. Nähdäksemme on kuitenkin kriittisesti pohdittava, miksi juuri pervon olisi palattava kaappiin vai voisiko se jatkaa eloaan queerin kumppanina.

Suomalaisen queer-tutkimuksen tulisi myös kriittisesti tarkastella, onko queerin merkitys vapautunut konservatiivisen ja heteronormatiivisen politiikan välineiksi Kekin (2006) esittämällä tavalla. Ainakin on perusteltua puhua homonormatiivisuuden noususta heteronormatiivisuuden rinnalle. Viime vuosikymmenien suuret yhteiskunnalliset sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden suomalaiset keskustelut ovat kytkeytyneet perinteisten instituutioiden kuten avioliiton ja perheen avautumiseen queer-ihmisille. (Lahti ym. 2020.) On kuitenkin syytä huomata, että seksuaalisuuden tarkastelu uhkaa edelleen ylikorostua sukupuolen kustannuksella: esimerkiksi avioliittolainsäädäntöä on ollut näennäisesti helpompi muuttaa kuin sukupuolen juridisen korjaamisen eugeniikasta ammentavia perusteita. Kamppailut ovat tietenkin pitkäjänteisiä ja erityisiä, mutta kenties ”pervoon” kriittisesti suhtatuvat ovat oikeassa siinä, että käsite uusintaa sukupuolen moninaisuuden toissijaistamista myös queer-yhteisön sisällä.

Pervon perintö

Pervon puolustukseksi voi todeta, että se on kunniakkaasti toiminut osana tutkimusterminologian suomennosprojektia. Esimerkiksi viimeaikaiseen käännösehdotukseen ”kvääriin” verrattuna pervo on jo suomen kieleen vakiintunut sana. Pienellä kielialueella on elintärkeää, että tuotetaan ja käytetään omankielisiä käsitteitä. On olennaista, että tutkimuksen ”lingua francaksi” hyväksytty englanti ei saavuta täysin umpi-imperialistista asemaa, vaan tutkijat pystyvät edelleen kommunikoimaan omasta työstään, myös sukupuolen ja seksuaalisuuden kriittisestä tutkimuksesta, äidinkielisesti (Rossi 2019).

On myös oleellista hahmottaa, että käsite ei ole vain yksittäinen sana vaan merkityksellistämisjärjestelmä, joka kantaa mukanaan vahvasti paikantuneita elementtejä. Yhdysvaltalainen valtavirtapopulääri- ja somekulttuuri eivät ole todellisuuden lingua franca, eikä vieraskielinen tutkimuskäsitteistö pysty tavoittamaan samaa kumousvoimaa kuin paikalliset, omakieliset vastineet. Osin tämä johtuu siitä, että vieraskieliset käsitteet eivät tunnu yhtä vereslihaisilta – toisaalta yhtä ilkikurisen osuvilta mutteivät myöskään yhtä loukkaavilta – kuin ilmaukset kielellä, johon meillä on myös ensisijainen tunneside (ks. esim. Toivo & Scheepers 2019; Mizielinska 2006). Juuri siksi ”queer” on helpompi affektiivisesti hyväksyä kuin ”pervo”. Mutta tekeekö helppous hallaa kumouksellisuudelle? Vaikka pervo ehkä – ”liian” outona ja kierona? – on poistumassa suomenkielisen queer-tutkimuksen parrasvaloista, pervotutkimuksen perintö elää. Pervon paluu on mahdollinen, koska ”perverssin seksuaalisuuden määrittelyssä on kiinnostavinta se, ettei se ankkuroidu loppujen lopuksi mihinkään, vaan sen merkitys pysyy kontingenttina”. (Kekki 2006, 7.) Toivoisimme tämän perinnön kumouksellisen voimavaran säilyvän ja tulevan kestävämmin sovelletuksi myös sukupuolen moninaisuuden tutkimuskysymyksissä.

Kirjallisuus

Aldrin Salskov, Salla, Riikka Taavetti & Leena-Maija Rossi. 2019. Paikantumisia queer-tutkimuksen käsitteisiin ja historiaan. *SQS* 1–2/2019, I–IV. DOI: https://doi.org/10.23980/sqs.89152

Drescher, Jack. 2010. Queer Diagnoses: Parallels and Contrasts in the History of Homosexuality, Gender Variance, and the Diagnostic and Statistical Manual. *Archives of Sexual Behavior* 39(2), 427–460.

Juvonen, Tuula. 1993. Kurittomat kokemukset: queer studies lesbotutkimuksen haasteena. *Tiede ja edistys* 18(4), 277–283.

Kekki, Lasse. 2006. Pervon puolustus. *Kulttuurintutkimus* 3/2006, 3–18.

Kekki, Lasse. 2010. *Pervo parrasvaloissa. Queer-draamaa Texasista Kokkolaan.* Toim. Pia Livia Hekanaho & Jarmo Haapanen. Turku: Eetos.

Lahti, Annukka, Kia Aarnio, Anna Moring & Jenni Kerppola. 2020. *Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla.* Helsinki: Gaudeamus.

Mizielinska, Joanna. 2006. Queering Moominland: The Problems of Translating Queer Theory into a Non-American Context. *SQS* 1/2006, 87–104. https://journal.fi/sqs/article/view/53722

Parhi, Katariina & Sudenkaarne, Tiia. 2020. Sukupuolen ja seksuaalisuuden lääketieteellisiä tulkintoja: Queer-bioetiikka ja haavoittuvuuden kerrokset historiallisissa psykiatrisissa potilaskertomuksissa. *Niin&Näin* 2: 145–153.

Rossi, Leena-Maija. 2019. Tutkimuskirjoittamisen (kieli)politiikkaa. *Sukupuolentutkimus – Genusforskning* 4/2019, 38–41.

Toivo, Wilhelmiina & Christoph Scheepers. 2019. Pupillary response to affective words in bilingiuals' first versus second language. *PLoS ONE* 14(4): e0210450. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0210450

Vänskä, Annamari. 2006. *Vikuroivia vilkaisuja: Ruumis, sukupuoli, seksuaalisuus ja visuaalisen kulttuurin tutkimus.* Helsinki: Taidehistorian seura.

JÄIN VIIVAN ALLE

Homoseksuaalisuuden sairausleima opetuksessa ja koulumuistoissa

Jukka Lehtonen

Vuonna 1980 olin 16-vuotias ja opiskelin Vantaalla Tikkurilan lukiossa. Liikunnanopettajani kirjoitti pitämällään terveystiedontunnilla liitutaululle listauksen, joka herätti minussa tunteita. Ensin hän kirjoitti sanan sukupuoliyhdyntä, sen alle petting, sitten masturbaatio. Näiden alle hän veti viivan. Sitten tuli seitsemän sanaa, joihin kuuluivat muistini mukaan ainakin homoseksualismi, pedofilia, ekshibitionismi, transvestismi, sadismi, masokismi. Jäin viivan alle.

Opettaja selitti sanojen merkityksen eikä kukaan puhunut, nauranut tai kysynyt mitään. Hän sanoi kolmen ensimmäisen olevan ok, mutta viivan alle jääneiden häiriöitä ja siten vältettäviä asioita. Itse jäljensin listauksen siistillä kirjoituksella terveystiedon vihkooni ja vihasin opettajaa. Salasin paitsi tunteeni ja ajatukseni myös viivan alle jääneet ”poikkeavuuteni”. Listaus aiheutti häpeää, mutta myös ärsytystä. Koin listauksen epäoikeudenmukaiseksi ja epäloogiseksi. En sen jälkeen enää viitannut terveystiedon tunnilla mutta luin kokeisiin niin hyvin, että sain todistukseen aineesta kympin.

40 vuotta sitten, vuonna 1981, suomalaisesta mielenterveysluokittelusta poistettiin homoseksuaalisuus häiriönä. Tämä juhlavuosi innosti minua tutkailemaan omia tutkimusaineistojani ja muistojani. Käsittelen tässä tekstissä mielenterveyshäiriöluokittelun kehittymistä, sen heijastumia varsinkin 1970- ja 1980-lukujen oppikirjoihin ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien koulumuistoihin opetuksestaan sekä sitä, millaisia jälkiä häiriöleimaamisesta ilmeni 1990- ja 2000-lukujen kouluopetuksessa.

Homoseksuaalisuuden muuttuva tautiluokitus

Suomalaisessa seksuaalikasvatuksessa on tapana listata ja määritellä käsitteitä ongelmallisesti. Tämä selittyy sillä, että YK:n Maailman terveysjärjestö on listannut heteroseksuaalisista sukupuoli- ja siveysnormeista eroavat teot ja taipumukset häiriöiksi ja poikkeavuuksiksi. Suomen oma tautiluokitus on kopioinut tätä. Niinpä suomalaiset oppikirjan kirjoittajat ja kustantajat sekä opettajat ottivat yhdeksi keskeiseksi totuudeksi seksuaalisuudesta sen, että poikkeavuudet on tärkeää listata, selittää ja todeta ongelmiksi.

Maailman terveysjärjestö luokitteli vuodesta 1965 lähtien koodilla 302 seksuaalisen poikkeavuuden, jonka alakohtina olivat homoseksuaalisuus, transvestisuus, fetisismi, masokismi, sadismi, pedofilia, voyerismi ja ekshibitionismi. Jo aiemmissa maailmansodan jälkeisissä luokitteluissaan se oli määritellyt homoseksuaalisuuden mielenterveyden häiriöksi, mutta kyseinen luokittelu oli voimassa, kun Suomessa käytiin yhteiskunnallista keskustelua homoseksuaalisuudesta ja dekriminalisoitiin samaa sukupuolta olevien välinen seksi vuonna 1971. Pian tämän jälkeen vuonna

Jukka
Lehtonen

1974 Yhdysvaltain psykiatriyhdistys poisti homoseksuaalisuuden omasta häiriöluokituksestaan, mutta kompromissina säilytti aina vuoteen 1987 luokittelussaan itseä häiritsevän homoseksuaalisuuden. Maailman terveysjärjestö säilytti homoseksuaalisuuden vielä vuoden 1977 luokituksessaan. Vuonna 1990 se totesi, ettei homoseksuaalisuus ole mielenterveyden häiriö. Poistaessaan luokituksestaan homoseksuaalisuuden se kuitenkin kopioi Yhdysvaltain psykiatriyhdistyksen luokittelun itseä häiritsevästä seksuaalisesta suuntautumisesta. Uusi luokittelu otettiin maailmanlaajuisesti käyttöön vähitellen, Suomessa vuonna 1996.

Suomalaisessa sairausluokituksessa homoseksuaalisuus säilyi mielenterveyden häiriönä vuoteen 1981 asti. Muutoksen jälkeen itseä häiritsevä homoseksuaalisuus ja vuodesta 1994 lähtien itseä häiritsevä seksuaalinen suuntautuminen oli mukana suomalaisessa luokittelussa sekä monet muut ”poikkeavuudet” kuten transvestismi. 2010-luvulla voimassa olevassa *Psykiatrian luokituskäsikirjassa* luokituksessa F66.1 määritellään itseä häiritsevä seksuaalinen suuntautuminen näin: ”Sukupuolinen identiteetti tai mieltymys (heteroseksuaalinen, homoseksuaalinen, biseksuaalinen tai murrosikää edeltävä) ei ole epävarma, mutta yksilö toivoisi sen olevan erilainen siihen liittyvän psyykkisen tai käyttäytymisen häiriön takia, ja hän saattaa hakeutua hoitoon muuttaakseen sitä” (Komulainen, Lehtonen, ja Mäkelä 2012, 261). Suomessa ”eheytyshoidoiksi” kutsuttuja vahingollisia toimenpiteitä, joilla seksuaalinen suuntautuminen tai sukupuoli-identiteetti pyritään muuttamaan, ei ole vielä kielletty.

Vuonna 2011 Terveyden ja hyvinvoinnin laitos poisti suomalaisesta luokittelusta transvestisuuden, fetisismin, sadismin ja masokismin. Suomalainen asiantuntijajoukko kirjelmöi sairausluokituksen muutostarpeista vuonna 2010 Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle ja itsekin olin yksi kirjelmän allekirjoittajista. Kirjelmässä esitettiin myös useiden sukupuolikokemukseen ja transsukupuolisuuteen liittyvien luokittelujen korjaamista ja siirtämistä toiseen kohtaan eri nimikkeen alle. Tätä ei tuolloin tapahtunut. Maailman terveysjärjestö päätti poistaa transsukupuolisuuden häiriöluokituksestaan vuonna 2019. Uuden luokituksen pitäisi astua voimaan vuoden 2022 alussa. Suomen mielenterveyden häiriöluokittelu on siis edelleen ongelmallinen jatkaessaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten häiriöleimaamisen historiaa, vaikka vuosien aikana muutoksia parempaan suuntaan on tapahtunut.

Häiriöajattelu oppikirjoissa

Työskentelin 1990-luvun alussa Setan koulutussihteerinä ja samaan aikaan tein pro gradu -tutkielmaa aiheesta seksuaalivähemmistöt koulussa. Tein vuonna 1992 kyselyn seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen koulukokemuksista ja analysoin oppikirjoja aihepiiristä (Lehtonen 1995). Hyödynnän seuraavassa näitä aineistoja. Oppikirja-aineiston oli koonnut Teppo Heikkinen, ja yhdessä Olli Stålströmin kanssa he kirjoittivat oppikirja-analyysistaan julkaisuja (Heikkinen 1991; Heikkinen ja Stålström 1991). Aineistossa oli mukana suurin osa kouluhallituksen hyväksymistä peruskoulun ja lukion oppikirjoista vuosilta 1970–1990. Kirjoista 32:sta löytyi suora tai epäsuora maininta homoseksuaalisuudesta.

Homoseksuaalisuuden syyteoriat oli oppikirjoissa suosittu aihe: ”Homoseksualismin katsotaan johtuvan perinnöllisistä taipumuksista, ympäristön vaikutuksesta, ja sukupuolihormonin tuotannon häiriöistä. Syitä ei tarkoin tunneta, mutta oletetaan, että häiriintyneet suhteet lasten ja vanhempien välillä voivat ajaa henkilön homoseksuaaliseen käyttäytymiseen” (Jääskeläinen ja Koskinen 1980). Homo- ja biseksuaalisuuden katsottiin kirjoissa olevan synnynnäistä tai varhaislapsuuden tietyn kehitysprosessin tulos siten, että geenit, hormonit tai tietynlainen isä/äiti -suhde tekee ihmisestä homo- tai biseksuaalisen silloin, kun kaikki ei mene normaalin

kehityksen mukaisesti. Tyypillinen keskustelutapa syyteorioiden lisäksi oli ohimenevyysteoria. Mainitessaan nuorten tunteista samaa sukupuolta olevia kohtaan kirjat toivat esiin niiden todennäköisen ohimenevyyden: ”heteroseksuaalinen ihminen saattaa tilapäisesti mm. murrosiässä tuntea kiintymystä omaan sukupuoleen, tilanteen silti johtamatta pysyvään homoseksualismiin” (Holopainen ja Sastamala 1990, 113).

Homoseksuaalisuus sijoitettiin oppikirjoissa esimerkiksi otsikoiden ”Sukupuolinen poikkeavuus”, ”Sukupuolielämän vaikeuksia ja häiriöitä” ja ”Erilaisuuden ongelma” alle. Otsikkojen ja tekstien sanavalinnat ja kysymyksen asettelut olivat usein leimaavia ja syrjiviä. Homoseksuaalisuutta ei kuvattu ihmissuhteena, vaan puhuttiin ”sukupuolivietistä”, ”taipumuksesta”, ”harjoittamisesta” ja ”perversiosta”. Heteroseksuaalisia suhteita ei puolestaan erikseen nimetty heteroseksuaalisiksi suhteiksi, vaan ne käsiteltiin itsestään selvyyksinä. Otsikot ”Rakkaus”, ”Seksuaalisuus ja seurustelu” sekä ”Erilaisia ihmissuhteita” pitivät sisällään vain heteroseurustelun sekä heteroavo- ja avioliiton. Lähes kaikissa kirjoissa homoseksuaalisuuteen liitettiin kielteisiä termejä kuten ”poikkeava”, ”epänormaali”, ”häiriintynyt” ja ”vaikeus”. Heterosuhteista käytettiin termejä ”rakkaus”, ”kiintymys”, ”normaali” ja ”tavallinen”. Tyypillistä oli myös puhuminen ”homoseksualisteista”, ”homoseksuelleista” ja ”homoseksualismista”.

Nämä oppikirjojen tavat keskustella homoseksuaalisuudesta on ymmärrettävissä, kun tunnistaa sen merkittävän voiman, mikä psykiatrisella ja lääketieteellisellä keskustelutavalla on Suomessa ollut. Samalla kun poikkeavuudet on määritelty ongelmallisiksi, heteroseksuaalisuus ja oikeanlainen sukupuoli on määritelty normaaliksi, hyväksi, tavoiteltavaksi, kypsäksi ja terveeksi. Lappalaisen ja Nurmen (1977) kansalaistaidon kirjassa tämä tulee selkeästi esiin, kun puhutaan homoseksuaalisuudesta: ”Eräillä ihmisillä voimakas vietti saattaa johtaa muista poikkeavaan käyttäytymiseen. Näiden tapausten vuoksi yhteiskunta on laatinut sääntöjä, joiden tarkoituksena on ohjata sukupuolinen käyttäytyminen yleisesti hyväksyttyihin muotoihin.” Edellisen tekstin kanssa samalla sivulla on kuva hääparista ja sen kuvatekstinä seuraavaa: ”Yhteiskunnan kannalta katsoen sukupuolivietti on rakentava voima, joka saattaa perustamaan perheitä ja synnyttämään uusia kansalaisia.” *Terveystiedon perusteet* -kirja vuodelta 1978 tietää (Korhonen, Salmimies, ja Santala 1978, 65): ”Aikaisemmin on puhuttu ihmissuhteista ja miehen ja naisen välisestä seurustelusta. Kiinteä seurustelu voi johtaa pysyvään yhdessäoloon, avioliittoon ja kodin perustamiseen. Tällaiseen kypsään suhteeseen liittyy sukupuolinen kanssakäyminen, jonka huippuna pidetään yhdyntää.”

1980-luvulla uutena piirteenä oppikirjojen ja opetuksen sisältöihin ilmaantui uusi tekijä: AIDS. Kondomi- ja turvaseksivalitus toi mukanaan seksikeskeisemmän näkökulman koulujenkin seksuaalikasvatukseen. Kouluissa jaettiin etenkin 1980-luvun lopussa ja 1990-luvun alussa eri järjestöjen valituslehtisiä aiheesta ja aihe ilmestyi oppikirjoihinkin (Nummelin 1997). Koska AIDS alussa leimattiin homotaudiksi, ei oppikirjoissakaan olla vältytty täysin seksuaalivähemmistöihin kuulumisen leimaamista riskiksi. Esimerkiksi vuoden 1987 lukion terveystiedon kirja kertoo: ”Riskiryhmiä ovat homoseksuaalit, biseksuaalit ja runsaasti irrallisia seksisuhteita harrastavat henkilöt sekä huumeruiskeita käyttävät” (Korhonen, Eloranta, ja Santala 1987, 38).

1990-luvun alussa tuli lama ja samaan aikaan kunnat saivat huomattavasti aiempaa itsenäisemmin päättää koulujen opetussisällöistä (Lehtonen 2003). Kun vuodesta 1994 lähtien monissa kunnissa luovuttiin terveystiedon opetuksesta rahapulassa, monilta katosivat seksuaalikasvatuksen tunnit. Tämä vähensi häiriömielikuvia homoseksuaalisuudesta opetussisällöistä, mutta samalla se vaikeutti asiallisen tiedon välittämistä vähemmistöistä. 2000-luvun alussa terveyskasvatus tuli uudestaan pakolliseksi ja samalla myös seksuaalikasvatuksesta tuli systemaattisemmin kehitettävä aihealue.

Nykyään terveystiedon oppikirjoissa käsitellään tyypillisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä (Lehtonen 2016). Lisäksi muissa oppiaineissa aihe saattaa olla esillä. Ongelmana on se, että aihetta käsitellään tyypillisesti marginaalisesti omassa luvussaan ”vähemmistöt” tai ”moninaisuus” tyyppisten otsikointien alla, ja muissa seksuaalikasvatuksen luvuissa käsitellään eri aihepiirejä pääosin heteronäkökulmasta. Esimerkiksi miesten välisestä ja naisten välisestä seksistä ja parisuhteista ei kerrota tietoja, jotka auttaisivat sateenkaarinuoria välttämään seksitauteja tai parisuhdeongelmia. Hetero-, sukupuoli- ja cisnormatiivinen lähtökohta tuottaa nuorille edelleen kapean kuvan seksuaalisuudesta, minkä lisäksi se on seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjenkin osalta on varsin valkoinen, vammaton ja keskiluokkaisen hyvinvoiva. Kouluopetuksessa homoseksuaalisuudesta saadaan tyypillisesti tietoa osana terveyskasvatusta, joka jatkaa sairausleiman historiaa liittäen aiheen osaksi keskustelua terveydestä ja siten myös sairaudesta.

”Nuoruusajan kehityshäiriö” – koulumuistot 1990-lukua edeltävältä ajalta

Kyselyssäni seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille vuonna 1992 vastaajat kokivat oppikirjojen olleen homo-ja biseksuaalisuuden kannalta sisällöltään useammin kielteisiä kuin myönteisiä (Lehtonen 1995). Tosin useimmat eivät olleet muistinsa mukaan saaneet oppikirjoista mitään tietoa aiheesta. Nuoret olivat saaneet koulussa selvästi useammin tietoa vähemmistöistä kuin vanhemmat vastaajat. Tosin sekä myönteiseksi että kielteiseksi koettu tieto oli lisääntynyt. Lainsäädäntö kehotuskielto- ja korkeampine suojaikärajapykälineen muistutti samaan aikaan vaarasta, mikä homoseksuaalisuuteen liittyi etenkin nuorten osalta (vuosina 1971–1999). Sairaus- ja häiriöleima vakiintui kouluopetukseen vasta 1970-luvulla; sitä edeltävät sukupolvet olivat välttyneet siltä lähinnä siksi, että koko aiheesta oli vaiettu. Vanhimmat vastaajat toivat esiin, ettei aihetta käsitelty lainkaan: ”40–50-luvulla oli asia vielä niin ”maan alla”, ettei siitä juuri puhuttu”. Näyttääkin siltä, että kun kehotuskielto tuli voimaan rikoslain muuttuessa sallivammaksi, sairausleimakeskustelu yleistyi ja koulut pitivät osaltaan huolta siitä, että seksuaalivähemmistöihin suhtauduttiin jatkossakin kielteisesti. Homoseksuaalisuudesta tuli jotain, jota kannatti ja piti välttää sen häiriöluonteen, epäkypsyyden ja sairausleiman takia.

Vanhimmat miesvastaajat kertoivat, että heillä oli seksiä toisten poikien kanssa kouluaikana: ”Kouluaineistossa, koulussa, meikäläisyyttä ei ollut olemassa, mutta luokassa ja tuntien jälkeen kyllä tapahtui kaikenlaista vipinää. Eikä sitä olisi kai ymmärrettykään opiskeltavaksi asiaksi, ei silloin ollut aikaa teorialle, vaan rakasteltiin niin paljon kuin sielu sieti!”. Seksikokemuksia ei kategorisoitu homoseksuaalisiksi: ”Olisi epätarkkaa sanoa, että keskustelimme 60-luvun alussa seksuaalivähemmistöistä. Lähipiirini porukka puhui kyllä avoimesti seksistä, runkkaamisesta ja siitä kuka pitää kenestä. Tuntuu, että homon tai seksuaalivähemmistön kategoria ei ollut juurtunut yleiseen kielenkäyttöön, vaikka nämä termit toki tunnettiin. Kukaan meistä ei osannut samastua mainittuihin kategorioihin”. Tietous homoseksuaalisuudesta ongelmana lisääntyi vähitellen ja silloin sitä opittiin myös välttämään.

Kyselyni naisvastaajat olivat nuorempia, eikä heistä kukaan kertonut seksistä toisten tyttöjen kanssa kouluaikana. Lesbous ja naisten biseksuaalisuus tunnuttiin sivuutettavan opetuksessa miesten homo- ja biseksuaalisuutta useammin. Tai oppikirjojen sukupuolineutraali homoseksuaalisuuskuvaus muuttui mieskeskeiseksi näkökulmaltaan, kun siitä keskusteltiin koululuokassa. Osa naisvastaajista ei kokenut itseään lesboksi vielä kouluaikana, eikä oppikirjojen määrittelyt olleet niin vahvoina mielessä: ”Ilmeisesti jossain (psykologia) oli pieniä sivumerkintöjä sarjassa ”poikkeavuudet”, mutta en muista paljonkaan. Silloin en ollut itse tiedostanut lesbouttani”. Moni kuitenkin muisti oppikirjojen häiriö- ja sairausajattelun: ”Se on sairautta,

jonka syitä ei tunneta tarkoin". Jos opetuksessa asiaa ei käsitelty, se saattoi jäädä mieleen oppikirjasta: "emme käsitelleet aiheita millään tavalla ja kirjassa luki, että lesbous on ohimenevä vaihe murrosiässä". Eräs vastaaja taas kertoi, että opettaja oli toistanut kirjan viestin: "Homoseksuaalit henkisesti ja emotionaalisesti häiriintyneitä".

Nuorempien miesvastaajien kokemukset ja muistot olivat samansuuntaisia. Monet heistä kritisoivat oppimateriaalien sisältöjen lyhyyttä, teknisyyttä ja sitä, ettei asioita käsitelty opetuksessa: "Terveyskasvatuksen kirjassa mainittiin kuriositeettina homot, sadistit, masokistit, tirkistelijät kappaleessa seksuaalitoiminnan häiriöt. Psykologian kirjassa kaksi riviä!!"; "Lukion psykologian oppikirjassa, muistaakseni "seksuaaliset poikkeavuudet" -otsikon alla oli kuiva määritelmä käsitteistä homoseksuaali, transvestiitti jne. Oppitunneilla aiheesta ei puhuttu lainkaan!". Ohimenevyys ja äitisuhteen ongelmat olivat vastauksissa myös esillä, kuten myös vääränlaiseksi koettu asiayhteys ja vähemmistöihin liitetty yleinen surkuteltavuus: "Pohdittiin syitä homoseksuaalisuuteen ja todettiin mm. suhde äitiin ehkä merkitseväksi ja pohdittiin hormonitasapainoa"; "Oppikirja muisti homoja, pedofiilejä, eläimiin sekaantujia ym. puolen sivun verran yhdessä ryppäässä nimikkeen "seksuaaliset poikkeavuudet" alla, ikään kuin pahoittelevaan sävyyn, että oppilaiden nyt täytyy tällaisten ihmistenkin olemassaolosta tietää". Vastaukset huokuvat huutomerkkeineen ja ilmaisuineen sitä pettymystä, mitä epäasiallinen opetus vastaajissa oli aiheuttanut. Saatu opetus oli vaikuttanut nuorten elämään eri tavoin. Eräs vastaaja oli pohtinut omaa olemustaan: "Terveysopin kirjassa oli jotain sellaista kuin että homoilla (en muista mikä sana) on "naiselliset lanteet ja heikko parrankasvu". Kurjaa siis katsella omia lanteitaan peilistä, kun koko ajan pelkäsin olevani tai tulevani meikäläiseksi".

Opettajat olivat tehostaneet homoseksuaalisuusopetusta omilla näkökannoillaan: "Terveysopin nuori miesopettaja suhtautui asiaan hieman naureskellen: "homot on vanhoja miehiä, jotka voi houkutella antamalla karkkeja ja niitä tulee varoa jne."; "Homous on sairaus ja niiden kanssa ei saisi olla tekemisissä! totesi ala-asteen opettaja noin 1983". Suhtautumistavaksi pelon ja varomisen lisäksi tarjottiin sääliä: "Uskonnon opettajan lausunnon mukaan "he ovat erittäin onnettomia ihmisiä". Oppikirjojen ja opetuksen kielteiset käsitykset homoseksuaalisuudesta saattoivat levitä myös oppilaiden väliseen keskusteluun: "Samasta syystä uskoakseni kuin tytöt suhtautui kielteisesti lesboihin, pojat välituntikeskusteluissaan leimasi homot yliseksuaalisiksi ja avuttomien hyväksikäyttäjiksi. Pelkästään sana homo ääneen lausuttuna saattoi aiheuttaa AIDS:ia. Hyvin harvat pojat sietivät lesbojakaan, niitä olisi pitänyt opettaa". Opettajat olivat korostaneet opetuksessaan hetero-oletusta: "Terveyskasvatuksen opettaja varoitteli AIDS:in koskevan myös teitä kaikkia heteroita (!) mutta homoseksuellien (!!) miesten olevan edelleen se suurin riskiryhmä AIDS:in levittäjinä".

Kyselyn perusteella mielikuva opetuksesta ja oppikirjoista muodostui kovin ongelmalliseksi. Yksittäiset vastaajat toivat myös hyviä kokemuksia esiin: "Psykologian opettajamme katsoi aiheelliseksi hiukan selvittää homoutta enemmänkin elämäntapana kuin nimenomaan seksuaalisena suuntauksena. Muistutti ryhmäänsä myös siitä, ettei homot ole sairaita tai rikollisia, häneltä kuulin ensi kerran suojaikärajan erosta heteroihin".

Siihen mennessä kun Maailman terveysjärjestö vuonna 1990 muutti sairausluokitustaan niin, ettei homoseksuaalisuus ollut enää häiriö, suomalaisissa kouluissa oli ehditty opettaa kaksi vuosikymmentä sen olevan sairaus ja epäonnistuminen. Suomen oman sairausluokituksen muutos 1980-luvun alussa ei ollut poistanut varoittelua, leimaamista ja sääliä oppikirjoista ja opetuksesta. Vuosikymmenen loppupuolella AIDS pikemminkin lisäsi homoseksuaalisuuden näkemistä riskinä elämälle. Lähes kaikki vuosien 1950–1980 välillä syntyneet suomalaiset oppivat koulussa, että homoseksuaalisuus on sairaus ja mahdollisuuksien mukaan välteltävä asia, mikäli he ylipäänsä saivat asiasta tietoa.

Jälkiä sairausleimasta? Koulumuistot viime vuosikymmeniltä

Olen kerännyt seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvilta tutkimusaineistoja myös 1990-luvun puolivälin jälkeen. Nostan aineistoista seuraavaksi esiin sairausleiman kannalta kiinnostavia näkökulmia. Sairaus- ja häiriöleima ei poistunut opetuksesta totaalisesti 1990-luvulle tultaessa tai 2000-luvulle siirryttäessä, mutta ajattelen sen merkityksen vähentyneen ja kriittisyyden sitä kohtaan lisääntyneen sekä opettajien että oppilaiden keskuudessa. Vaikka suoranainen häiriöksi leimaamisen perinne jäi opetuksessa vähemmälle, sen vivahteita näkyy edelleen opetuksessa 1) puhuttaessa syy- ja ohimenevyysteorioista, 2) normista eroavien ”seksuaalisuuksien” luokitteluna ja pedofiliaan linkittämisenä ja 3) heteronormatiivisena syyllistämisenä keskusteltaessa pandemioista.

Väitöskirjassani ei-heteroseksuaalisten nuorten kokemuksista tuli monin tavoin esiin 1990-luvulla vallinnut kouluopetuksen heteronormatiivisuus (Lehtonen 2003). Haastattelin 30 ei-heteroseksuaalista nuorta vuosina 1996 ja 1997. Seksuaalisen suuntautumisen syyt eivät painottuneet haastatteluissa toisin kuin aiempien vuosikymmenien kokemuksissa. Syypohdintoja oli joko vähennetty kirjoista tai sitten ne eivät olleet jääneet nuorten mieleen. Eräs nuori mainitsi poikkeuksellisesti oppikirjassa käsitellyn raskausajan hormonitoimintaa homoseksuaalisuutta selittävänä tekijänä. Ohimenevyysteoriatkin olivat 1990-luvun kokemuksissa aiempaa harvinaisempia. Nuori kertoi ala-asteen opetuksessa käytetystä tekstistä, jossa kerrottiin pojasta, joka oli ihastunut toiseen poikaan. Opettaja oli hänen muistelemana rauhoitellut opiskelijoita sanomalla, ”että älkää pelästykö, että kaikilla on näitä tunteita nuoruusiässä”. Vaikka opetuksessa sairausleima ei enää vahvasti ollutkaan mukana, se saattoi näkyä kouluterveydenhuollossa tai koulupsykologian palveluissa, joissa nuoret oli oletettu heteroiksi ja joissa nuoren seksuaalisuuteen liittyen oli ”syyllistetty äiti”.

Setan ja Nuorisotutkimusverkoston teki kyselyn sateenkaarinuorille vuonna 2013 (Alanko 2013). Olin mukana suunnittelemassa kyselyä ja hyödynsin aineistoa omassa tutkimuksessani (Lehtonen 2016). Nuorten koulukokemuksia koskevissa avovastauksissa häiriöleimat ja syy- ja ohimenevyysteoriat eivät juurikaan nousseet esiin. Ne eivät kuitenkaan olleet jääneet täysin historiaan. Tämä selvisi Teppo Heikkisen (2011) tekemästä oppikirjaselvityksestä vuodelta 2011. Sen mukaan vuoden 2005 jälkeen julkaistuissa terveystiedon oppikirjoissa homoseksuaaliset ohimenevät tunteet ja syiden pohdinta homoseksuaalisuudelle olivat edelleen mukana. Osa nuorisokyselyyn vastanneista oli siis saattanut kohdata aiheet oppikirjoissaan, vaikkeivat niistä vastauksissaan kertoneetkaan. Tein vuosina 2013–2015 etnografista tutkimusta Setan nuorten toiminnasta ja osana tutkimushanketta analysoin myös Setan koulutustoimintaa ja havainnoin siihen liittyviä koulutustilaisuuksia (Francis, Kjaran, ja Lehtonen 2020; Lehtonen 2017). Koska olin itse toiminut Setan koulutussihteerinä 1990-luvun alussa, minua kiinnosti myös, miten toiminta oli sittemmin kehittynyt. Muistan, että 1990-luvun alussa pidettiin selvänä, ettei homoseksuaalisuus ole sairaus, mutta teema nousi esiin koulutustoiminnassa siten, että sairausleimaa kritisoitiin. 2010-luvulla sairausleima ei enää ollut koulutuksissa esillä keskeisenä teemana, jos lainkaan. Edes sen kritiikki ei noussut esiin. Sairausluokittelu oli koulutustilaisuuksissa esillä vaihtelevasti mutta suppeasti. Tuolloin se liittyi lähinnä transteemoihin. Niiden edelleen ongelmallista häiriöluokittelua kritisoitiin.

Seksuaalisuuksien luettelointi näkyi 1980-luvun jälkeenkin opetuksessa. 1990-luvulla haastattelemani nuori kertoi perhekasvatuksen tunnista, jossa opettaja oli jakanut opetusmateriaaliksi monisteita “Seksuaalisuuden monista kasvoista”. Niissä oli käsitelty homoseksuaalisuutta sodomian (seksi eläinten kanssa) ja prostituution yhteydessä. Samassa aineistossa ei ollut mainintaa heteroseksuaalisuudesta. Vuonna 1996 ylioppilaskir-

joituksissa suomen kielen kokeessa oli seksuaalivähemmistöjä käsittelevä aihe. Sosiologian opiskelijoiden kanssa kirjoitimme niiden analyysista kirjan (Lehtonen 2000). Heidi Leino (2000) analysoi ylioppilasaineita kirjassamme siitä näkökulmasta, mistä ryhmistä ja millä termeillä aineissa puhuttiin seksuaalivähemmistöistä. Pääosassa olivat homot, lesbot ja hieman harvemmin biseksuaalit. Myös sukupuolivähemmistöt (lähinnä ”transseksuaalit”, ”transvestiitit”) nähtiin osaksi seksuaalivähemmistöjä toisinaan. Lisäksi joissain aineissa mainittiin myös pedofiilit, sadistit, masokistit, eläinseksi ja yleensä ”perverssit” ja ”poikkeavat”. Eli tämä 1970-luvulla kouluopetukseen omaksuttu häiriöluokittelu heijastui edelleen joidenkin ylioppilaiden ajatuksissa seksuaalivähemmistöistä 1990-luvulla. Setan kouluvierailut sisältävät usein hlbti-kirjainten selittämisen yleisölle ja käsitemäärittely korostuu muutenkin koulutustoiminnassa. Ajattelen tämän identiteettikeskeisen listauksen muistuttavan 1970- ja 80-luvuille tyypillistä seksuaalihäiriöiden listausta (Lehtonen 2017). Nyt vain ennen mielenterveyshäiriöisiksi leimatut ihmiset ovat terveitä ja luonnollisia, ja heillä on mahdollisuus itse määritellä identiteettinsä.

2000-luvun alussa johdin tutkimushanketta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kokemuksista työelämässä. Sen yhteydessä tehtiin kysely vähemmistöille sekä analysoitiin eri työntekijäryhmien tilannetta haastattelututkimuksin. Yhtenä työntekijäryhmänä olivat opettajat (Lehtonen 2004). Heidän osaltaan sairaus- tai häiriöleiman jäljet näkyivät joidenkin vastaajien peloissa ja käsityksissä siinä, että lesbo-, homo- tai biopettajia pidettiin potentiaalisena turvallisuusriskinä (lasten seksuaalinen hyväksikäyttö) sekä siinä, että seksuaalisuudestaan avoimet opettajat koettiin vääränlaiseksi malleiksi kasvaville lapsille ja nuorille. Opettajan heteroseksuaalisuutta harvat pitävät salattavana asiana, mutta vähemmistöopettajien tulisi pitää homoseksuaalisuutensa salassa, sillä se nähtiin yksityisasiana eikä kouluun kuuluvana. Tätä ajattelua tuki myös vuoteen 1999 voimassa olleet kehotuskielto- ja korkeampien suojaikärajojen pykälät. Vielä vuonna 2010 tehdyssä *Opettaja*-lehden kyselyssä enemmistö opettajista piti homoseksuaalisuuden salaamista koulussa toivottavana seksuaalivähemmistöihin kuuluville opettajille (Lehtonen 2012). Tämän näen osin seurauksena vahvasta aiemmasta häiriöleimaperinteestä.

Koulujen seksuaalikasvatusta kritisoitiin kaikissa tutkimusaineistoissani sen heteronormatiivisuudesta: ”Opettaja käyttää esimerkkinä aina avioliitossa tai suhteessa olevaa heteroparia, biologiassa ja terveystiedossa sukupuolia on vain mies ja nainen. Ehkäisystä puhuttaessa ei sanallakaan mainita menettelystä naisten tai miesten välisessä rakastelussa” (nuorisokyselyn vastaaja 2013). Miesten välistä seksiä ja hiv-tartuntariskejä käsittelevässä tutkimushankkeessa Kari Huotarin ja Olli Stålströmin kanssa keräsimme tutkimusaineistoja miehiltä vuonna 1997 (Huotari ja Lehtonen 2007). Nuoremmilla tutkimukseen osallistuneista miehistä oli koulujen seksikasvatuksesta vanhempia miehiä myönteisempiä kokemuksia. Heille hiv oli ”aina ollut olemassa”, ainakin niin kauan kuin he ovat olleet seksuaalisesti aktiivisia. Kun turvaseksikasvatuksessa siirryttiin ”riskiryhmän” käsitteestä ”riskikäyttäytymisen” korostamiseen, tuli kuva homo- ja biseksuaalisuudesta vähemmän stigmatisoiduksi. Eräs nuori kertoi: ”Olen aina ollut valistunut turvaseksistä, kiitos kouluihin suunnattujen infokampanjoiden ja kirjastosta saatavan materiaalin.” Tietouden levittämistä miesten välisestä seksistä auttoi se, että kouluissa jaettiin 1990-luvulla paljon järjestöjen tuottamaa aineistoa eikä oppikirjojen terveyskasvatusosuudet olleet niin keskeisessä roolissa kuten aiemmin tai nykyään. Seksuaalivähemmistökeskeisempi turvaseksivalistus jäi paitsioon 2000-luvun alussa ehkä homouden aids-leimaamisen pelossa tai siksi, että peräaukkoyhdynnästä kirjoittaminen oppikirjaan tuntui vaikealta. Terveystiedon opetuksen tultua uudestaan pakolliseksi ei hiv-ilmiötäkään enää linkitetty puheeseen homoseksuaalisuudesta. Aids-kriisin yhteydessä ja toimiessani itse koulutussihteerinä seksin monimuotoisuus ja hiv-tartuntariskien ehkäisy olivat keskeisiä aiheita, sillä kouluilla ei ollut valmiuksia käsitellä näitä teemoja

sateenkaari-ihmisten kannalta. Sama ongelma vaivaa opetusta edelleen. 2010-luvulla seksi on vaiettu teema myös Setan koulutuksissa.

Syksyllä 2020 tein kyselyn (N=325) hlbti-ihmisille koronakriisin vaikutuksista (ks. Lehtonen 2020; 2021). Vastaajista viidesosa pelkäsi kielteisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöasenteiden lisääntyvän koronakriisissä. Hieman useampi pelkäsi sitä voitavan käyttää poliittisena aseena Suomessa. Ulkomailla tällaisten reaktioiden uskottiin olevan todennäköisempiä: 35 prosenttia pelkäsi asenteiden muuttuvan kielteisemmiksi vähemmistöjä kohtaan ja 43 prosenttia uskoi koronakriisistä syyllistettävän vähemmistöjä. Ulkomailla olikin esimerkkejä tällaisesta syyllistämisestä ja siitä oli mahdollista lukea mediasta Suomessakin (Lehtonen 2020). Ikäviä hiv- ja aidsmuistoja tai ajatuksia oli kuitenkin herännyt kyselyyn vastanneista vain pienelle osalle (N=15). Selkeä enemmistö ei nähnyt koronatilanteessa yhtymäkohtia aids-kriisin sairausleimaamiseen.

Mieskeskeinen häiriöleima ja kysymys vastuusta

Sairausleiman historia suomalaisissa oppilaitoksissa ei ole ollut tasapuolista eri vähemmistöryhmien tai sukupuolten kannalta. Vaikka transvestisuus ja monet sukupuolen moninaisuuden aspektit olivat – ja osa edelleen on – mielenterveysongelmaluokitteluissa, oppikirjoissa ja opetuksessa ei niin tyypillisesti käsitelty niitä häiriöinä tai sairauksina toisin kuin homoseksuaalisuutta. Sukupuolen moninaisuuteen liittyvistä asioista opetuksessa pääasiassa vaiettiin tai korkeintaan jokin niihin liittyvä käsite selitettiin, ehkä ongelmallisella tavalla, mutta syyteoriat eivätkä ohimenevyysajattelu nousseet keskustelun sisällöiksi kuten homouden kohdalla. Häiriöleimaaminen oli monin osin varsin mieskeskeistä. Aids-kriisissäkin ”homoseksuellit” olivat se ongelmallisin ryhmä, ja miehiin keskittyminen korostui. Joskus on ollut ehkä parempi kuulla aiheesta jotain, edes kielteistä, kuin tulla totaalisesti sivuutetuksi ja ohitetuksi. Sairausleimaamisella on ollut paljon kielteisiä vaikutuksia nuorten elämään kouluaikana ja myöhemmin. Se on vaikuttanut yhtälailla sateenkaarinuorten kokemuksiin itsestään että muiden nuorten käsityksiin vähemmistöistä ja siitä, millainen ihmisen kuuluisi olla.

Mielestäni valtio, eduskunta, ministeriöt ja viranomaiset, jotka ovat olleet vastuussa syrjivistä laeista, häiriöluokitteluista ja niihin liittyvästä tiedotuksesta, opetuksen ja opetusmateriaalin kehittämisestä ja valvonnasta, eivät ole riittävästi käsitelleet omien toimiensa merkityksiä. Sama koskee yliopistoja opettajankouluttajina, oppikirjakustantajia oppisisältöjen osalta, kuntia ja oppilaitoksia kouluopetuksen vastuutahoina. Laajemmin asia koskee koko terveydenhoitojärjestelmää, lääkärikuntaa ja mielenterveyden ammattilaisia. Toivoisin edellä mainituilta toimijoilta tahtoa ja kiinnostusta käsitellä sairausleimaamiseen liittyvää menneisyyttään ja etenkin poistaa niitä leimaamisajattelun aiheuttamia ongelmia, jotka edelleen vallitsevat Suomessa.

Koulussa pärjäämisen kannalta olisi erityisen merkityksellistä, että jokainen lapsi ja nuori voisi opiskella turvallisesti riippumatta sukupuolikokemuksesta, sukupuolen ilmaisusta, kehon sukupuolitetuista piirteistä tai seksuaalisuudesta. Tätä auttaisi se, että nuoren oma kokemus hyväksyttäisiin ja tunnistettaisiin kouluyhteisössä. Sukupuolen ja seksuaalisuuden määrittelyvaltaa pitäisi siirtää pois terveydenhoitojärjestelmältä ihmisille itselleen. Translainsäädännön muuttaminen niin, että se huomioisi nuoret, ihmisoikeudet ja itsemääräämisoikeuden, auttaisi tässä. Tätä tavoitetta edistäisi myös sukupuoli-identiteetin tai seksuaalisen suuntautumisen muuttamiseen tähtäävien ”hoitojen” ja intersukupuolisille lapsille ja nuorille tehtävien sukupuolinormatiivisuutta korostavien tarpeettomien toimien kieltäminen. Loputkin transdiagnoosit on siirrettävä asianmukaisesti pois häiriöluokitteluista. Myös itseä häiritsevän seksuaalisen suuntautumisen

ymmärtämisessä keskeistä olisi korostaa sitä, että jos oma tai toisen homo-, bi- tai panseksuaalisuus häiritsee, se johtuu kulttuurin ja yhteiskunnan vääristyneistä normatiivisista odotuksista, joita lääketiede häiriöluokitteluineen on ollut vahvistamassa.

Kirjallisuus

Alanko, Katarina. 2013. *Hur mår HBTIQ-unga i Finland?* Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Seta. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/hbtiq_unga.pdf (Viitattu 18.11.2021)

Francis, Dennis, Jón I. Kjaran ja Jukka Lehtonen toim. 2020. *Queer Social Movements and Outreach Work in Schools: A Global Perspective.* Lontoo: Palgrave Macmillan.

Heikkinen, Teppo. 1991. Homoseksuaalisuus oppikirjoissa. *Nuorisotutkimus* 9:2, 27–32.

Heikkinen, Teppo ja Olli Stålström. 1991. Homoseksuaalisuutta normittava opetus tukee syrjintää. *Psykologia* 26:6, 478–485.

Heikkinen, Teppo. 2011. *Peruskoulun terveystiedon seksuaalisuus seksuaalisen moninaisuuden näkökulmasta.* Helsinki: Metropolia.

Holopainen, Kristiina ja Aune Sastamala. 1990. *Uuden lukion terveystieto*. Helsinki: WSOY.

Huotari, Kari ja Jukka Lehtonen. 2007. *Rakkauden rajoilla. Miesten välinen seksi ja hiv Suomessa.* Helsinki: Suomen Aids-tukikeskus.

Jääskeläinen, Leena ja Pirkko-Liisa Koskinen. 1980. *Terveystieto.* Vaasa: Kirjayhtymä.

Komulainen, Jorma, Lehtonen, Jari ja Mäkelä, Matti. 2012. *Psykiatrian luokituskäsikirja: Suomalainen tautiluokitus ICD-10:n psykiatriaan liittyvät koodit.* Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90815/URN_ISBN_978-952-245-549-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Viitattu 18.11.2021)

Korhonen, Juho, Tuula Eloranta ja Esa Santala. 1987. *Lukion terveystieto.* Helsinki: Otava.

Korhonen, Juho, Pekka Salmimies ja Esa Santala. 1978. *Terveystiedon perusteet.* Jyväskylä: Gummerus.

Lappalainen, Antti ja Veli Nurmi. 1977. *Kansalaistaito 7–8.* Helsinki: WSOY.

Lehtonen, Jukka. 1995. *Seksuaalivähemmistöt koulussa*. Helsinki: Seta ry.

Lehtonen, Jukka. 2003. *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset.* Helsinki: Yliopistopaino & Nuorisotutkimusverkosto. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23431/seksuaal.pdf?sequen (Viitattu 18.11.2021)

Lehtonen, Jukka. 2004. Näkymättömät nuorten mallit – seksuaalivähemmistöön kuuluvat opettajat. Teoksessa Lehtonen, Jukka ja Mustola, Kati toim. *”Eihän heterotkaan kerro...”. Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä*, 223–238. Helsinki: Työministeriö. http://www.rakennerahastot.fi/vanhat_sivut/rakennerahastot/tiedostot/esr_julkaisut_2000_2006/tutkimukset_ja_selvitykset/03_02-04_eihan_heterokaan_kerro_seksuaalisuuden_ja_sukupuolen_rajakayntia_tyoelamassa_fi.pdf (Viitattu 18.11.2021)

Lehtonen, Jukka. 2012. Opettajien käsitykset seksuaalisuuden kirjosta. *Nuorisotutkimus* 30:2, 19–30. https://elektra.helsinki.fi/oa/0780-0886/2012/2/opettaji.pdf (Viitattu 18.11.2021)

Lehtonen, Jukka. 2016. Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus osana laaja-alaista seksuaalikasvatusta ja heteronormatiivisuuden purkamista. Teoksessa Bildjuschkin, Katriina toim. *Seksuaalikasvatuksen tueksi*, 104–115. Helsinki: THL. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129742/TYÖ2016_35_web_korjattu.pdf?sequence=5 (18.11.2021)

Lehtonen, Jukka. 2017. Troubling normativities? Constructing sexual and gender diversity in the educational work of Finnish LGBTI human rights association Seta. Teoksessa Vaahtera, Touko, Niemi, Anna-Maija, Lappalainen, Sirpa ja Beach, Dennis toim. *Troubling educational cultures in the Nordic countries*, 117–139. London: The Tufnell Press.

Lehtonen, Jukka. 2020. Yhdenvertainen virus? HLBTI-ihmiset koronakriisissä. *Politiikasta.fi*. https://politiikasta.fi/yhdenvertainen-virus-hlbti-ihmiset-koronakriisissa/ (Viitattu 1.9.2021)

Lehtonen, Jukka. 2021. *Pääkaupunkiseudun sateenkaariväki koronakriisissä.* Helsinki: Kvartti. https://www.kvartti.fi/fi/artikkelit/paakaupunkiseudun-sateenkaarivaki-koronakriisissa (Viitattu 1.9.2021)

Lehtonen, Jukka toim. 2000. *Yhtä tavallisia kuin muut - lukiolaisten käsityksiä seksuaalivähemmistöistä*. Helsinki: Seta ry.

Leino, Heidi. 2020. Homoja, lesbojaja joitain poikkeavia – seksuaalivähemmistöjen määrittely ylioppilaisaineissa. Teoksessa Lehtonen, Jukka toim. *Yhtä tavallisia kuin muut – lukiolaisten käsityksiä seksuaalivähemmistöistä*, 8–27. Helsinki: Seta ry.

Nummelin, Raija. 1995. *Seksuaalisuus nuoruusiän seksuaalikasvatuksessa.* Kasvatustieteen laitos. Helsingin yliopisto.

Tunnetusti ja tiedetysti queerit

Joonas Säntti

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen näkyvyys suomalaisessa kirjallisuudessa on tuskin koskaan ollut yhtä huomiota herättävää kuin pitkäksi venähtäneen pandemiakauden aikana. Kirjakatsaukseni kohteena ovat 2020 ja alkuvuodesta 2021 julkaistut, autofiktioksi tai (ainakin osittain) omaelämäkerralliseksi kertomakirjallisuudeksi luonnehditut tekstit, joissa homoseksuaalisuus tai seksuaalivähemmistöjen asema on erityisen keskeinen teema. Rajaus jättää ulkopuolelleen esimerkiksi esseeteokset ja runouden, historialliset romaanit, sarjakuvat sekä tietysti ne fiktiiviset proosateokset, joissa henkilöiden seksuaalinen orientaatio jää maininnan tasolle.

Näinkin tiukka rajaus tarjosi kahdeksan teosta: Antti Holman *Kaikki elämästäni* (Otava, 2020), Tuuve Aron *Kalasatama* (WSOY, 2020), Tiina Tuppuraisen *Kuvittelen sinut vierelleni* (Karisto, 2020), Essi Kummun *Loiste* (Tammi, 2020), Laura Lehtolan *Minä valitsin sinut* (Otava, 2020), Gekko Paavilaisen *Yksisarvinen* (Ntamo, 2020), Janne Saarakkalan *Sen pituinen se* (Like, 2020) ja Niko Hallikaisen *Kanjoni* (Otava, 2021).Valittujen tekstien omaelämäkerrallisuus tosin vaihtelee merkittävästi, ja joissain tapauksissa sen voi väittää perustuvan lähinnä parateksteihin tai mediajulkisuuteen, esimerkiksi tekijähaastetteluihin.

Valinta ei pyri kattamaan queerin seksuaalisuuden saati genderqueerin koko kirjoa kyseisellä aikavälillä. Esimerkiksi Taneli Viljasen *Varjoja, usvaa* (2020) ja Suvi Auvisen *Kaltainen valmiste* (2021) jäävät käsittelyn ulkopuolelle. Kirjoitukseni ei ole arvostelu, jossa vertailtaisiin kirjojen esteettistä kiinnostavuutta tai onnistuneisuutta. Poimin valikoiden teksteistä toistuvia, usein jo tunnettuihin aikalaiskeskusteluihin liittyviä aiheita ja teemoja, mutta myös joitain lajiin ja tyyliin liittyviä ratkaisuja. Minua kiinnostavat erityisesti halun ja identiteetin sekä poliittisen ja tekstuaalisen queerin leikkauspisteet.

Identiteetit edellä

Aloitan helpolla yleistyksellä: seksuaalisuutta käsitellään teoksissa yleisimmin identiteetin kysymyksenä. Usein se näyttäytyy päähenkilöiden sisäisenä om(in)aisuutena, joka määrittää pitkälle myös muun elämän suuntaa, kasvamista joksikin tietyksi, kuten homoksi, lesboksi tai biseksuaaliksi, tiettyjen yhteisöjen sisällä. Kuten Essi Kummun teoksessa todetaan, ”*homoseksuaalinen teko*” voi tarkoittaa mitä tahansa jaettua kokemusta tv-sarjan katsomisesta samassa joukkueessa pelaamiseen (*L*, 51.)

Seksuaalinen orientaatio näyttäytyy teoksissa sisäsyntyisenä ja yleensä varhain ruumiillisesti tunnettuna. Kirjojen kertojat tai näkökulmahenkilöt pelkäävät jo nuorina sopimattomuutensa paljastumista. *Kalasataman* kertoja muistelee pientä partiolais-minäänsä vaeltamassa synkässä metsämaassa,

”peruuttamattomasti erilaisena, katoavaisena ja yksin” (*KS*, 24). Holman tragikoomisessa perhekuvauksessa paljastumisen ja häpeän airuena toimii joulupukki, joka tietää nuorten poikien pyllyleikeistä. Joulupukin katse seuraa vielä aikuista homomiestäkin, kun häpeä yllättää.

Holman kirjassa kuljetaan Sonkajärveltä Helsinkiin ja lopulta ulkomaiden metropoliksiin. Saarakkalan henkilögallerialtaan laajemman romaanin 1990-luvun vaihteen koululaiset muuttavat Kemistä Helsinkiin ja sen kautta maailmanvalloitukseen. Paavilaisen *Yksisarvisessa* nuori Reko muuttaa 1992 Kainuusta Tampereelle, jossa voi *”löytää sen mikä tai mitä mä olen”* (*YS*, 13). Tampere näyttäytyy nuorelle miehelle sallivalta ja kokeiluihin kutsuvalta paikalta, joka *”suorastaan vilisi yksisarvisia”* (*YS*, 132). Tällainen maaseudulta kaupunkiin -asetelma on perinteinen kulttuurin kaapistatulokertomuksissa ja toisaalta yleisemmin kehitysromaanin juonikonventioissa. Siihen liittyy luontevasti alayhteisön merkitys seksuaali-identiteetin kehityksessä. Kaupungeissa kohdataan elävien vähemmistökulttuurien todellisuus, homo- ja lesbobaarien säännöt ja koodit, piirien sisäiset valta-asetelmat ja mahdollisuudet.

Nykykirjallisuudessa queerin yksilön kehityskertomus on usein juonellisesti ja temaattisesti sidottu alakulttuurien representaatioon, toisin sanoen minän löytäminen on myös oman yhteisön löytämistä. (Ks. esim. Miller 2018.) Aro, Tuppurainen, Saarakkala ja Lehtola kuvaavatkin Helsingin 1990-luvun homo- ja lesbobaarien elämänmenoa tarkkuudella, johon oikeiden baarien, mediakohujen ja pop-referenssien nimeäminen tuo dokumentaarista toden tuntua.

Kummun *Loiste* sijoittuu Pohjois-Suomen paikkakunnalle, jossa on tiettävästi kolme naispariskuntaa, joten tietoisuus katseista tuottaa suhteelle erilaiset edustavuuden paineet. Naisten parisuhteen on onnistuttava, sen on oltava esikuvallisen harmoninen: *”Olemme saaneet toisemme ja nyt meidän kuuluu olla onnellisia. Muille tämän tulee näyttää siltä että olemme ratkaisseet persoonaamme ja identiteettiämme koskevat kysymykset ja sijaitsemme nyt rauhan satamassa, eikä mitään keskeneräisiä kohtalonkysymyksiä ole selvittämättä.”* (*L*, 50, ks. myös Lahti 2021.)

Ulostuleminen ei siis tarkoita rajahetkeä, jonka jälkeen vapauduttaisiin toisten katseiden ajattelusta, ehkä jopa päinvastoin. Kummun teoksessa ensimmäistä kertaa julkisesti lesbosuhteessa elävät esiintyvät *”julkisesti kuin ystävykset, jotka toisinaan hoitavat yhdessä lapsia”* (*L*, 90). Samalla kertoja tulee vahvistaneeksi toisten katseiden tarpeen, koska vasta näkyvyys tekee suhteen todellisemmaksi, yhdenlaisena vastavoimana vakiintuneelle heteroseksuaaliselle perhekuvastolle. Sitä edustaa kertojalle puolison entinen vihkikuva tämän vanhempien kotiseinällä.

Orientaatio eli suuntautuminen, samoin kuin queer, samoin kuin pervous, ovat tietysti jo itsessään tilallisia käsitteitä. Kuten Sara Ahmed pohtii (2006, 68–79), heteroudesta erkanevat orientaatiot ovat eksymistä suoralta polulta, antautumista arvaamattomalle, toisinaan tietoista poiskääntymistä. Romaaneissa tällaista vertauskuvallisuutta hyödynnetään tuon tuosta. Tuppuraisen kirjan päähenkilö Annille *”cis-miehet ovat tylsä ja tasainen asvalttitie keskellä maisemaa, naiset piilossa oleva metsäpolku, jonka määränpäästä ei ole varmuutta”* (*KSV*, 220). Aron *Kalasatamakin* alkaa sopivasti Dante-sitaatilla, jossa kuljetaan *”tieltä oikealta”* eksyneenä (*KS*, 5). Heteroseksuaalisuus puolestaan kirjataan vahingoniloisesti vankilaksi, elinikäiseksi rangaistukseksi.

Seksuaalisuuden ohella toinen poikkeusasetelma on lähes yhtä ilmeinen ja toisinaan myös temaattisesti keskeisempi: taiteilijuus. Omaelämäkerrallisuuden huomioiden siinä ei tietysti ole mitään yllättävää. Se kuitenkin tuo suurimpaan osaan kirjoista yhtäältä kiinnostavia metatasoja, toisaalta vähemmistöjen representaatioiden tarkastelua. Ovat päähenkilöt sitten erisnimin ja taustatarinoin fiktiivistettyjä hahmoja tai helpommin tekijän ääneksi tulkittavia kertojahahmoja, juuri taiteilijan vapaus ja vastuu, tie-

toisuus omasta roolista ja siihen liittyvistä julkisista odotuksista nousevat jatkuvasti esille.

Kalasatamassa nuorta kirjailijaa ahdistaa pelko *”yhden asian kirjailijaksi”* (185) joutumisesta lesbokirjailijana, toisaalta naiskirjallisuuden odotushorisontti, jonka vuoksi teoksia luetaan naisen henkilökohtaisina tarinoina laajemman yhteiskuntakritiikin asemasta. Nämä huolet muistuttivat Jeanette Wintersonin, Ali Smithin ja Sarah Watersin tapaisten, kansainvälisesti tunnettujen tekijöiden kommenteista. Mutta Aron kertojaa ärsyttää yhtä lailla erojen lakaiseminen maton alle kattavan ja pohjimmiltaan alentuvaisen suvaitsevaisuuden nimissä. Tekijän voi joko lokeroida tai universalisoida merkityksettömäksi.

Holman *Kaikki elämästä(ni)* ottaa huumorinsa maalitauluksi omaelämäkerrallisen kirjallisuuden kliseet ja kirjoittajalta odotetut turvalliset vähemmistöaiheet kuten homofobian ja erilaisuuden pelon. Holman kirjan ”Antti Holma” ei halua tulla siksi kirjailijaksi, joka kirjoittaa kärsivän homolapsen kohtalosta maaseudulla ja paosta suurkaupunkiin (*KE*, 52). Osa ironiaa lie siinä, että jotain tällaista asetelmaa kirjassa kuitenkin on.

Saarakkalan luomista keskushahmoista vahvimmin itseanalyyttinen, Valtteri, ajattelee identiteettikertomuksia ohjaavia *”metafantasioita”*, niitä homomiehen roolimalleja, joiden täyttämisestä saa omanlaistaan nautintoa. Homosubjektin kannalta yksi tällainen liittyy loputtomaan seksiin, ikuiseen ihanaan siveettömyyteen. Kun kemiläinen Tomi tipauttaa nimensä viimeisen kirjaimen, hänestä kukkii esiin Tom, kaikkien haluama ja ainavalmis maailmankiertäjä, yhdenlainen populäärimyyttien tiivistymä: *”Marlboro-mies, Genet’n selkään puukottava seilori, kulkurihuora”* (*SPS*, 187).

Keskustelevan aateromaanin suuntaan kumartava *Sen pituinen se* käsittelee empaattisesti, traagisen ironian sävyin 1990-luvun nuorten hapertuvaa uskoa seksuaaliseen vapautumiseen ja vallankumoukseen. Nuoret kapinalliset uskovat, että yksilön rohkea elämäntapavalinta toimisi energialähteenä, joka voisi murtaa porvarillisuuden, heterouden ja kapitalismin pyhän kolmiyhteyden. *”Heidän omat halunsa häikäisivät heidät”* markkinaliberalismin kyvylle sulauttaa itseensä kaikki seksuaalisen kapinan muodot: *”nauti, niin olet”* (*SPS*, 289).

Identiteetti- ja kehityskertomuksista poikkeaa voimakkaimmin Hallikaisen *Kanjoni*, joka pyrkii muutenkin eroon proosakerronnan konventioista. Toisteiset ja silti yllättävät, korostetun kaunokirjalliset kuvailut masturbaatiosta ja seksiakteista tekevät selkeimmin pesäeroa narratiivisen elämäkirjoittamisen odotuksiin. Hallikaisen proosa ei perustu tarinalliselle kausaliteetille, vaan jatkuvuus liittyy enemmän havaintoihin ja juolahduksiin, kielikuvien hyökyyn: *”Niklas rasvaa kulliaan peräaukkoni suulla kuin surffilautaa, mietin, tekeekö se minusta aallon”* (*K*, 27). Tämä ei tarkoita hahmojen identiteettiin liittyvien erojen merkityksettömyyttä: erään tulkinnan mukaan kertojan työväenluokkaisuus on kehollisuuden kannalta erityisen merkittävää (Luhtaniemi 2021).

Kuka saa kuulua

”Te ette oikeasti tiedä, mitä on kasvaa ja elää seksuaalivähemmistössä”, Aron kertoja-minä puhuttelee ”purnaavia” biseksuaaleja. *”Voitte väittää tietävänne, mutta ette tiedä”*. (*KS*, 81.) Väite on aika voimakkaita kategorisia mielipiteitä tarjoavan *Kalasataman* silmiin pistävimmistä päästä.

2020-luvun vaihteen proosassa sateenkaarivähemmistöjen sisäinen historia näyttäytyy toisinaan kinastelun, nokittelun ja suoranaisen vittuilun areenana. *Kalasataman* sivuilla kuvatut bi-naiset ovat etuoikeutettuja valittajia, joiden tapa kritisoida lesbopiirien kapeutta on ”itsesuojelua” omien etuoikeuksien kohtaamiselta. Ylpeys omasta seksuaalisuudesta

elämäntapana tuntuu vaativan toisten vähemmistöjen vähemmistöaseman kyseenalaistamista.

Kertojanääni tarjoaa kolme ehdotusta selitykseksi biseksuaaliliittojen heterokeskeisyyteen: 1) helppous ja turvallisuus, 2) kiinnostuksen etsintä, 3) oman oikean seksuaalisuuden kieltäminen (*KS*, 82). Yksi asia tuntuu yhdistävän kolmikkoa: kyse ei ole autenttisesta halusta vaan puhtaasta valinnasta. Tällaisen ajattelumallin mukaan miehen kanssa seurusteleva biseksuaali ei oikeasti olisi jotain muuta kuin hetero. Asenne on tietysti äärimmäisen tuttu bifobian historiaan perehtyneille.

Seksuaalipolitiikan erot taustoitetaan sukupolvikysymyksenä: oman aikamme queer-nuoriso on pinnallista, muodikasta, itsekästä ja historiatajutonta, ja valmis vaihtamaan identiteettiään jopa *"päivätahtiin"*; sen sijaan Aron kertojaminän tapaisella *"vanhan liiton lesbolla"* on omasta kapinallisuudestaan käsin jonkinlainen suora yhteys Stonewallin kapinallisiin. (*KS*, 136–139.) Kiinnostavasti sukupuoli todetaan pohjimmiltaan kulttuuriseksi konstruktioksi ja kasvatuksen tulokseksi, mutta homoseksuaalisuus nähdään kiistattomana minuuden osana. Se voi olla poliittista ja *"myös esteettinen näkemys"* (*KS*, 79). Vaikuttaisi, että oikeus vähemmistöidentiteettiin tulisi ansaita kokemalla tietty määrä negatiivisia tunteita, joissa suuntautuneisuus koetaan pakenemattomaksi ja peruuttamattomaksi. Muuten on liian helppoa, ja Aron kertojaa *"helppo ei kiinnosta"*. Trans-ihmiset ovat *Kalasatamassa* esillä aiemman yhteisönsä hylänneinä transmiehinä, joista on kasvanut sovinisteja ja toisaalla transvestiitteina, joiden peilailu on naurun kohteena.

Vähemmistöjen väliset ja sisäiset ennakkoluulot ovat esillä myös Tuppuraisen ja Lehtolan vähemmän räväkästi väittävissä romaaneissa. *"Miksi naisellinen lesbo olisi vähemmän lesbo kuin maskuliininen*?" Tuppuraisen kertoja ihmettelee, ja jatkaa pohtimaan 1990-luvun lesbokulttuurin suhteissa toteutuvaa vastaparien logiikkaa (*KSV*, 22). Jokseenkin täydellisenä vastakohtana Aron tyylille Tuppuraisen eri nimellä merkitty minä-kertoja (Anni) kokee jatkuvaa syyllisyyttä myös oman ajattelunsa asenteellisuudesta.

Lehtolalla muutoksen käsittely tapahtuu fiktiohenkilöiden kautta näkökulmitettuna muisteluna: *"Kymmenen vuotta sitten kaikilla lesboilla oli lyhyet hiukset ja uhmakas ilme, eikä biseksuaaleja ollut kuin netissä ja epätoivoisissa heterosuhteissa. Polyamorisia oli korkeintaan amerikkalaisissa dokumenteissa."* (*MVS*, 141.) Tuppuraisen kirjassa nuorempaan ruotsalaiseen ihastuva Anni kohtaa Z-sukupolven halun laajentaa seksuaalisuuden pudotusvalikoiden joukkoa ja toisaalta puhua naisten ja miesten sijaan ihmisistä.

Autofiktio sallii oikeuden luovaan liioitteluun ilman ironisen pilkkeen jatkuvan esille kirjoittamisen tarvetta. Tuuve Aron tyylistä haistaa tietoisen provokaation. Toisaalta huomasin kysyväni mikä itse *esityksessä*, itse tekstin *äänessä*, oikeastaan erottaa tietäväisen, itsevarmasti toisten kokemusten päälle kirjoittavan äänen keski-ikäisten urosten mansplainauksesta? Ja jos takaisin päin kategorisoidaan: Onko keski-ikäisen valkoisen lesbonaisen sapenpurku automaattisesti poliittisesti radikaalia? Asuisiko poteroissa pelko siitä, että oma vähemmistöasema ei enää olekaan niin ilmeistä ja siitä käsin kirjoittaminen lähtökohtaisesti niin rohkeaa kuin oman identiteettikertomuksen kannalta haluaisi ajatella?

Tuppuraisen ja Lehtolan teoksissa sallivuuden ja samanmielisyyden illuusiota puretaan eri keinoin. Sateenkaaripolitiikan keskiluokkaistuminen näyttäytyy valikoivana värisokeutena, jonka avulla luodaan valheellista mielikuvaa erilaisten yhteisöstä. *Kuvittelen sinut vierelleni* esittelee sivulla 225 sivuhenkilön, jonka selkeänä funktiona on välittää näkökulma aktivismin sokeista pisteistä, ennen kuin poistuu teoksesta kaksi sivua myöhemmin: *"Moni asia on muuttunut, Mikael sanoo, mutta transsukupuoliset, polyamoriset, sadomasokistit, queerit, aseksuaalit, nahkahomot ja ei-valkoiset eivät mahdu vieläkään kunnolla sateenkaaripolitiikan sisälle* […]"

Kirja nostaa samalla tavalla esille sukupuoleltaan ei-binääristen kokeman väkivallan (218), ja kertoja ottaa suoraan etäisyyttä myös transfobisten terffien aatemaailmaan. Transsukupuolisuus kummittelee monessa tekstissä sivuaiheena, ja siitä kerrotaan oikeastaan toistuvasti sama: trans-ihmisten näkymättömyys ja marginaalisuus, jota kirjat eivät tietenkään voi olla samalla toistamatta, vaikka intentio olisi nimenomaan tasa-arvoistamiseen pyrkivä. Tekstimäärän jakautuminen pikemmin todistaa siitä, että tässäkin lajissa demokraattisuus on illuusio. Trans-hahmot tapaavat olla juonellinen poikkeama, joka otetaan mukaan osoittamaan, että ongelma kyllä tiedostetaan.

Yksi kategoria tuntuisi säilyttävän kiistattoman voimansa kirjasta toiseen: heterous. Mutta mitä sillä tarkoitetaan? Nykyfiktiota seuraava huomaa nopeasti, että sanasta on tulossa likipitäen synonyymi normatiiviselle heteroseksuaalisuudelle. Sen ytimessä on normaalius, kulttuurinen keskimääräisyys. Holman fiktiominän on helppo kuvitella *"normaali, tyhmä, tylsä hetero"* toteuttamassa kaikkia suomalaisen maskuliinisuuden absurdeja ja silti itsestään selviä rituaaleja. Sami Hedberg ja jääkiekko ovat samassa linjassa kuin *"heteroseksuaalinen kanssakäyminen"* (*KE*, 45, 114). Kyse on siis *"heterokulttuurista"* (76), ja retorisesti se asetetaan ainakin kahdella tavalla vastakohdaksi sille mitä kirjojen hahmot edustavat. Ensin kertojat/henkilöt vakuuttavat kyvyttömyyttään ymmärtää sitä (nuo heterot outoine tapoineen) mutta toisaalta he toteavat ymmärtävänsä sitä turhankin hyvin, nähden suoraan tylsyyden ytimeen (normimassat vastakohtana itseidentiteetille). Heterous asuttaa esimerkiksi Dynamon tanssilattiaa, sen geneeristä tyylikkyyttä ja sallivaa *"vaihtoehtoisuutta"*, joka muistuttaa Tuppuraisen romaanin Annia liiaksi siitä mitä hän on päättänyt jättää taakseen (*KSV*, 100).

Missä sitten sijaitsevat ne lukuisat cis-heteroiksi määrittyvät ihmiset, jotka satunnaisesti ristiinpukeutuvat, harrastavat homoseksiä kokeilumielessä, nauttivat pyllyn nuolemisesta ja eri objektien anaaliin insertoimisesta, sidonnasta ja alistamisesta, polyamoriasta ja age play -skenaarioista? Missä kohtaa nuo heterot lakkaavat olemasta normatiivisesti "heteroita"? Tällaiset kysymykset eivät kiinnosta minua siksi, että kaipaisin jonkinlaista reilua, jopa heterot huomioivaa tasapainoisuutta. Kiinnostavampaa on mahdollisuus queerin laajentamiseen. Silloin kun puhutaan halusta ja akteista, puhutaan väkisin jostain muustakin kuin identiteeteistä. Tällöin seksuaalisuus voi merkitä myös minän kadottamista ruumiilliseen kokemukseen, tai Barbara Johnsonin (2014, 152) sanoin: *"[T]he body's own denial of the category of identity? What if sexuality were not a type of identity but a type of loss of identity?"*

Kirjojen queer kirjo

Laura Lehtolan tyyliltään perinteisen romaanin omaelämäkerrallisuus on korostunut vastaanotossa, koska päähenkilön elämäntilanne muistuttaa etäisesti kirjailijan omaa. Kirjassa lesbosuhteessa elävän naisen perhe-elämä ja identiteetti kriisiytyvät, kun hän huomaa ihastuvansa mieheen. Holma, Aro, Kummu ja Hallikainen leikittelevät tosielämän ja fiktion sekoittamisella, tematisoiden myös lajiodotuksia, mutta Lehtola on rakentanut puhtaammin omissa kansissaan pysyttelevän romaanin, jossa ajankohtaisia aiheita käsitellään vaihtelevan näkökulmakerronnan ja dialogin kautta. Siinä missä *Kalasatama* nostaa suoraan pöydälle käsitteen vähemmistöstressi ja tarjoaa sen yleismääritelmän (76), *Minä valitsin sinut* esittää Saaran kertomassa Antille: *"alusta saakka tässä suhteessa on enemmän tai vähemmän aina pähkäilty mitä joku ajattelee tai ajattelisi siitä tahi tästä. […] Ja vaikka nykyään mielipideilmasto on muuttunut ja 'ajat erilaisia', se kaikki on liimaantunut itseen niin että ei sitä vaan saa irti."* (157.)

Vaikka seksuaalisuuden kuvauksissa ei enää sievistellä, seksiaktien kuvaaminen on yleensä sittenkin viitteellistä. Tässä kirjavalikoimassa miehen nimiset kirjoittivat tarkempia ja pidempiä kuvauksia fyysisistä teoista

ja niiden tunnusta. Paavolaisen kirjan kertoja kuvaa löytöretkeilyään mutkattoman jutustelevaan sävyyn, tosin juuri fyysisten ilojen kohdalla vertauskuvat voivat olla aika villejä. Rakastajan terska on *"kova kuin järjestyksenvalvojan pampunpää tai kivettynyt kriikuna"* (*YS*, 161).

Saarakkalan romaani sai tuoreeltaan runsaasti huomiota homoseksin häpeilemättömästä kirjoittamisesta. Seksiaktien ja mieltymysten kuvaukset eivät ole erityisen eksakteja ja herkuttelevia, eivät enempää shokeeraavan rivoja kuin kutkuttelevan kaksimielisiä, pikemmin hyvin asiallisia havaintoja esimerkiksi tottumuksista. *"Hän ei ole mikään syväkurkku, enemmän terskan päätä lipovaa tyyppiä."* (*SPS*, 133.) Seksiakteihin liittyvien aistimusten kuvailu tavallaan arkistaa niitä, vertaukset eivät romantisoi mutta eivät myöskään nautiskele alatyylisyydestään. Peräaukkoon työnnetty penis on *"ei miellyttävä mutta ei sietämätönkään tunne, kuin pökäle liikkuisi siellä edestakaisin"*, ja peräaukon maku on kuin *"hiellä suolattu umami"* (*SPS*, 175). Tällaiset kiinnittävät huomiota suorasanaisuudessaan, mutta mitään erityisen härskiä yksityiskohdissa ei ole.

Hallikaisen tietoisen kohtuuttomat kuvaukset netin runkkaushuoneiden kuvavirrasta ovat eri tavalla häiritseviä. Kun aktin toiset osapuolet eivät ole taustoitettuja henkilöhahmoja vaan sarja kuvia, samanaikaisesti äärimmäisen tosia ja sittenkin virtuaalisia, yhden klikkauksen päässä ja yhdellä klikkauksella katoavia, kontakti jää myös affektiivisesti hämäriksi. Halussa sekoittuvat tirkistelevä väkivalta, samastuminen ja välillä aukeava mahdollisuus erillisen minuuden kadottamiseen: *"Voin jo tuntea kasvojen poltteen persereikääni vasten, nuolemassa minua auki. Hän viipyy elämässäni vain muutaman sekunnin niin kuin kuka tahansa ihminen. Oloni on helpottunut, kun hän katoaa, sitten helpotuksen tunne harmittaa."* (*K*, 37.)

Toiset kirjat osoittavat autofiktion venyvyyden ja vapaan liikkumisen fiktion ja tietokirjallisuuden välimaastossa. Esimerkiksi Aro ja Tuppurainen kirjoittavat varsin suoraa aikalaisilmiöiden ruodintaa sukupuoli- ja luokka-asetelmista, häirinnästä, rasismista ja etuoikeuksista. Kirjoitus lähestyy välillä tyyliltään journalistista miniesseetä. Amerikkalaisen kulttuurin vaikutus on silmiin pistävän voimakas. Tuppuraisen kirjassa San Francisco toimii suomalaisen lesbon pyhiinvaelluspaikkana ja L-koodi on se mistä rooleja nuorena opiskellaan.

Ajallisesti hyppivä juonirakenne ja parin-kolmen hahmon välillä vaihteleva näkökulmakerronta ovat pitkään kuuluneet 2000-luvun valtavirtaproosan vakioratkaisuihin. Kummun katkonaisempi, virkerakenteissaan modernismin suuntaan kumartava *Loiste* eroaa kuitenkin tässä merkittävästi Lehtolan tai Saarakkalan valtavirtaisemmasta tarinankerronnasta. Kummun proosa tuntuu varovan sulkeumia ja kehitystarinoita parisuhteen kuvauksessa. Tunne pysyvän onnen löytämisestä ja eroamisen tosiasia vuorottelevat kirjan loppupuolella niin tiiviisti, että ne vaikuttavat miltei samanaikaisilta tapahtumilta. Lukijan on pakko pysähtyä miettimään keskenään irrallisilta tuntuvien jaksojen logiikkaa: miksi tästä kerrotaan juuri nyt? Toisin kuin Lehtolalla ja Tuppuraisella, tekstin jännite ei rakennu suoraan sen varaan, mitä naisten parisuhteelle tapahtuu. Peilistä heijastuva, hääpukuun sonnustautuneen rakastetun katseen loisto kuitenkin säilyy pre(e)senssinä, jää ikään kuin kummittelemaan kirjan viimeisiltä sivuilta.

Kummun vaihteleva ensimmäisen ja kolmannen persoonan kerronta ja epälineearisesti etenevä aika, kuten myös Hallikaisen liioittelevat deskriptiot ja yllättävät tila-asetelmat, muistuttavat lukijaa kirjoittamiseen liittyvistä valinnoista ja sanataiteen lähtötilanteista, tekstistä tekstinä. Samalla ne havainnollistavat, miten kirjoittaminen voi toimia keinona lähestyä seksuaalisuutta jännittävästi ja vinosti, sen tunteellisesti epämääräisiä sävyjä kunnioittaen. Ehkä voisi puhua queeristä taiteellisena tyylin tai kerronnan ratkaisuna, sen sijaan että sitä katsottaisiin jo tiedetysti queerin representaationa. Tällöin queer asuu yhtä paljon tai enemmänkin kirjoituksessa kuin siinä mistä kirjoitetaan.

Toisenlainen queerin ja identiteettikategorioiden kohtalonyhteyden purkaminen voisi liittyä vähän perinteisemmin kerrottuun tasoon: hahmojen välisiin tarinallisiin jännitteisiin. Saarakkalan romaanissa Erika on kiinnostunut lesboseksistä, mutta vain tiukasti homoseksuaalin parhaan ystävänsä Tomin kanssa. Tomin feminiininen antautuvuus kiihottaa Erikaa, joka haluaisi olla se, joka ”panee”. Ystävien välinen jännite ei kuitenkaan ole yksipuolista, vaan myös Tomi kiihottuu erityisesti tilanteesta, jossa Erika rankaisee häntä vitsalla pakaroille. *”Ei siihen aina mulukkua tarvita”*, Tomi toteaa jälkikäteen, koska piiskaaminen on *”vähä niinku panemista”* (*SPS*, 126.) Jos akteja lähestyy subjektiivisen kokemuksen tasolta, kategorioita ylläpitävä logiikka ainakin vähän liikahtelee sijoiltaan, romaanin juonesta huolimatta? Ja jos queeria ajattelee halun arvaamattomuutena tai kategorioiden hämmentämisenä, Saarakkalan romaanissa se saattaakin ilmetä esimerkiksi ”heteron” Erikan ja Tomin välisessä suhteessa.

Tekijäkeskeisessä kirjallisessa kulttuurissamme suurin huomio liittyy representaatioihin, toisaalta autenttisuuteen. Oliko kuvaus uskottava, onko se kyllin kokemusasiantunnettu? Kirjoja lähestytään helposti dokumentteina ja niiden osumatarkkuus liitetään kattavuuteen: oliko tämä nyt pätevä kuvaus siitä, miltä tuntui kasvaa homona 1990-luvun vaihteessa? Muistettiinko myös nämä ja nämä ilmiöt mainita? Queeristi orientoitunut lukija voi toisaalta kaivata ja aktiivisesti etsiä lukemisesta kohtia, jotka yllättävät ja eksyttävät, joissa valmis tieto ei enää toimikaan. Ehkä kirjoissa monet mahdottomuudet tulevat mahdollisiksi?

Luettu kirjallisuus

Aro, Tuuve. 2020. *Kalasatama*. Helsinki: WSOY.

Hallikainen, Niko. 2020. *Kanjoni*. Helsinki: Otava.

Holma, Antti. 2020. *Kaikki elämästä(ni).* Helsinki: Otava.

Kummu, Essi. 2020. *Loiste*. Helsinki: Tammi.

Lehtola, Laura. 2020. *Minä valitsin sinut*. Helsinki: Otava.

Paavilainen, Gekko. 2020. *Yksisarvinen*. Helsinki: Ntamo

Saarakkala, Janne. 2020. *Sen pituinen se*. Helsinki: Like.

Tuppurainen, Tiina. 2020. *Kuvittelen sinut vierelleni*. Hämeenlinna: Karisto.

Lähteet

Ahmed, Sara. 2006. *Queer Phenomenology. Orientations, Objects, Others*. Durham ja Lontoo: Duke UP.

Johnson, Barbara. 2014 [2002]. ”Bringing Out D. A. Miller”. Teoksessa *The Barbara Johnson Reader*, toimittaneet Melissa Feuerstein & al, 147–154. Durham ja Lontoo: Duke UP.

Lahti, Annukka. 2021. ”Sateenkaaren alla on myös ongelmia, vallankäyttöä ja eroja”. Perhe ja yhteiskunta, 29.6.2021. https://www.perheyhteiskunta.fi/2021/06/29/sateenkaaren-alla-on-myos-ongelmia-vallankayttoa-ja-eroja/ (luettu 12.8.2021).

Luhtaniemi, Milka. 2021. ”Tulivuoren unta – Niko Hallikaisen Kanjoni”. *Noesis*, 28.4.2021. https://noesis.fi/tulivuoren-unta-niko-hallikaisen-kanjoni/ (luettu 12.8.2021)

Miller, Meredith. 2018. ”Lesbian, Gay and Trans Bildungsromane”. Teoksessa *A History of the Bildungsroman*, toimittanut Sarah Graham, 239–266. Cambridge UP.

Bioetiikan queer-feministisestä tulkintakehyksestä

Tiia Sudenkaarne

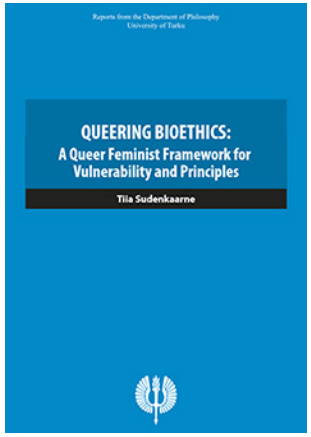

Tiia Sudenkaarne esitti artikkeliväitöskirjansa *Queering Bioethics: A Queer Feminist Framework for Vulnerability and Principles* julkisesti tarkastettavaksi 28.8.2021 Turun yliopiston filosofian oppiaineessa. Opponenttina toimi professori Jamie Nelson (Michigan State University) ja kustoksena yliopistonlehtori Helena Siipi (Turun yliopisto).

Väitöstutkimuksen artikkelien julkaisutiedot löytyvät lektion kirjallisuusluettelosta. Väitöksen johdanto on sähköisenä luettavissa osoitteessa http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8507-4. Lisäksi Sudenkaarne hyödyntää lektiossaan suomenkielisiä, väitöstutkimuksen ulkopuolisia julkaisujaan väitöstutkimuksen teemoista.

Olen hyvin iloinen siitä, että olemme voineet kokoontua tänään tänne näinkin sankoin joukoin ottaen huomioon vallitsevan koronakriisin, joka on tavalla tai toisella koskettanut meistä jokaisen elämää. On kuitenkin syytä panna merkille, että pandemian kaltaiset kriisit ovat omiaan syventämään jo vallitsevia eriarvoisuuksia, jotka ehkä paikantuvat mutta eivät rajoitu terveysturvallisuuskysymyksiin. Siksipä onkin mitä sopivinta keskustella nyt juuri bioetiikasta.

Mitä bioetiikka on?

Bioetiikka tutkii ja selvittää moraalis-yhteiskunnallisia kysymyksiä, jotka nousevat erityisesti lääke- ja biotieteiden kehityksestä ja joilla on myös valtasuhteisiin liittyviä ulottuvuuksia (Häyry 2014; Sudenkaarne 2021, 3). Englanninkielinen artikkeliväitöskirjani koostuu johdannosta ja neljästä tutkimusartikkelista. Siinä tarkastelen, miten kriittiset feministiset ja queer-näkökulmat bioetiikan peruskäsitteisiin, kuten oikeudenmukaisuuteen ja haavoittuvuuteen, voivat rikastuttaa bioetiikan teoriaa, metodologiaa ja käytäntöä sekä laajemmin palvella yhteiskunnallista muutosta. Keskeinen johtopäätökseni on, että cis- ja heteronormatiivisuudeksi nimeäni oletus hyvän elämän ehdoista ja ihmisyydestä on eettisesti kestämätön, mitä tutkimuksessani esimerkein perustelen. Tästä johtopäätöksestä seuraa, että on pyrittävä vahvistamaan bioetiikan queer-feminististä tulkintakehystä, jota

jo tässä väitöstutkimuksessani hahmottelen. Vielä korkeampana tavoitteena on pyrkiä kehittämään queer-bioetiikkaa moraaliteoriana, jollaisena sen luojat Lance Wahlert ja Autumn Fiester (2012, iii) sen potentiaalisesti näkevät (Sudenkaarne 2021).

Tutkimukseni avainkäsitteitä on cis- ja heteronormatiivisuus. Cis-normatiivisuudella tarkoitetaan ajatusta kaksinapaisesta eli binäärisestä sukupuolijärjestelmästä. Sen navat ovat mieheydeksi ja naiseudeksi kutsutut positiot, jotka ovat sisällöltään vastakkaisia. Binäärisessä sukupuolijärjestelmässä kaikkien ihmisten oletetaan sijoittuvan jompaankumpaan positioon, ja sijoittumisen ajatellaan perustuvan ongelmattomasti fysiologiaan, jota ilmennetään kulttuurisesti sovituin merkein. (vrt. Tainio 2013, 19; sukupuolijärjestelmästä ks. Liljeström 1996.) Esimerkiksi henkilö, jolla on pitkät hiukset ja rinnat, oletetaan länsimaisessa kontekstissa naiseksi. Normatiivinen elementti sukupuolijärjestelmässä tarkoittaa edellistä esimerkkiä jatkaakseni ei vain sitä, että kaikilla naisilla oletetaan olevan rinnat, vaan myös, että vain naisilla tulisi olla rinnat, ja miehillä taas ei. Siten normi oikeuttaa joukon terveydenhuollon naiserityisiä projekteja, vaikkapa rintasyövän ehkäisyn, jonka toivotaan puhuttelevan yhtenäistä joukkoa samanlaiseksi oletettuja naisia, mutta toisaalta myös paineen muokata rintoja tietyn kauneusihanteen mukaan esteettisellä kirurgialla. Koska rintojen läsnä- tai poissaolo ei lopulta ole välttämätön tai edes riittävä ehto naisena olemiselle – harva kyseenalaistaa rintansa syövän takia menettäneen cis-naisen sukupuolistatusta – cis-normatiivisuus perustuu lopulta epämääräisille, luonnollistetuille oletuksille sukupuoliomaisuuksista, jotka ovat rakentuneet toisilleen vastakkaisiksi (Sudenkaarne 2018c, 205–206).

Heteronormatiivisuus kytkeytyy juuri kaksinapaiseen sukupuolijärjestelmään: se olettaa, että kaikki ihmiset ovat joko miehiä tai naisia, jotka lisääntymisviettinsä ohjaamina tuntevat toisiinsa seksuaalista halua. Näin oikeutetaan esimerkiksi yhteiskunnallisten instituutioiden järjestäminen heteronormin mukaan (Sudenkaarne 2018c, 206). Cis- ja heteronormatiivisuus on tuottavaa, biologista, lääketieteellistä ja seksuaalista tieto-valtaa, joka pyrkii järjestämään kaikki ruumiit, halut ja sosiaaliset identiteetit kaksinapaiseen, täydentämisperiaatteen mukaiseen malliin (Butler 1990, 5; 151)

Vaikka cis- ja heteronormatiivisuus luo eettisesti kestämättömiä käytänteitä hahmottaa ja kohdata sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta, on oleellista huomata, että sen rajoittavat vaikutukset kohdistuvat myös cissukupuolisiksi ja heteroseksuaaleiksi identifioituviin henkilöihin: sukupuolistereotypiat esimerkiksi miehistä tunteettomina seksimaanikkoina tai naisista hysteerisinä himoshoppaajina paitsi vastaavat vain murto-osan sukupuolikokemusta, myös pyrkivät normalisoimaan epäoikeudenmukaisuutta. Ne ovat myös inhimillisen kukoistuksen esteenä: sukupuolistereotypiat voivat estää lahjakasta poikaa tulemasta taitoluistelijaksi ja ajaa älykästä tyttöä piilottelemaan matemaattisia lahjojaan. Bioeettisesti haavoittavimmillaan cis- ja heteronormatiivisuus oikeuttaa esimeriksi intersukupuolisena syntyvän lapsen sukuelinten silpomisen sen varmistamiseksi, että hän myöhemmin kykenisi heteroyhdyntään joko antavana tai ottavana osapuolena – ja yleensä ottavana, koska 'reikä on helpompi tehdä kuin tappi' (Toriseva 2017, 24–26). Näin fysiologinen mahdollisuus heteroyhdyntään samaistetaan hyvään elämään (emt). Normatiivisuus myös häivyttää ristiriidan esimerkiksi transsukupuolisen henkilön lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen ja cis- ja hetero-oletettujen henkilöiden hyvin tiukkojen sterilisaatioehtojen välillä.

Queer-feministisen tulkintakehys bioetiikan haastajana

Trans- ja intersukupuolisten ihmisten negatiiviset potilaskokemukset ja rooli tiedon tuottajina pyritään yhä kiistämään (Nelson 1998; 2012; Stryker 2006). Potilaskokemusten ristiriitaisuudesta huolimatta lääkärit kokevat usein toimivansa hyväntahtoisesti ja mahdollistavansa hyvän elämän peruuttamattomia päätöksiä tehdessään; valtaosa lääkäreistä esimerkiksi

kokee antavansa potilaalleen parasta mahdollista hoitoa suositellessaan 'tappi tai reikä' -tyyppistä kirurgiaa intersukupuoliselle lapselle (Hester 2004; Toriseva 2017). Oleellista on hahmottaa, että päätösten taustalla on usein virheellinen oletus hetero- ja cis-normatiivisuudesta hyvän elämän välttämättömänä ehtona (ks. myös Toriseva 2017). Oletukselle ei ole empiirisiä tai moraalisia perusteita, eikä cis- ja heteronormatiivisuus ole minään historian ajanjaksona tai missään kulttuurissa ollut ihmiselämän rikkauden mitta. Erityisesti trans- ja intersukupuolisuuden kokemustieto on kiistatta osoittanut, miten oletus kaventaa usein peruuttamattomasti inhimillistä kukoistusta (Wahlert & Fiester 2014; Toriseva 2017; Feder 2014; Hester 2004; Marsh 2006; Morris 2006; Aspinall; Abelow Hedley 2006; Nelson 1998; 2012; ETENE 2016). Näin ollen ainoa bioeettisesti kestävä ratkaisu tuntuisi olevan cis- ja heteronormatiivisuudesta luopuminen (Sudenkaarne 2018c, 218–219). Sen tilalle ehdotan tutkimuksessani queer-feminististä tulkintakehystä, joka yhdistää feministisen bioetiikan ja queer-bioetiikan näkemyksiä ja asettaa normiksi sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden.

Mitä feministinen bioetiikka on?

Bioetiikan ammatillistumisen myötä sen piirissä on kasvanut kriittinen näkemys, jonka mukaan se on kadottamassa juurensa osana ihmisoikeusliikettä. Jos se unohtaa marginaaliset ryhmät ja uusintaa konservatiivisia kysymyksenasetteluita, se on vaarassa tulla osaksi sortavia järjestelmiä pikemminkin kuin haastaa niitä (Donchin & Scully 2015; Donchin & Purdy 1999; Holmes 1999; Lindemann 2007; Sudenkaarne 2021, 39). Kriitikoiden mukaan bioeettisessä teorianmuodostuksessa uhkaavat korostua etuoikeutettujen näkökulmat. 1980-luvulta lähtien etenkin feministinen ajattelu on kunnostautunut bioetiikan kritiikissä tuoden keskiöön lukuisia sukupuoleen kytkeytyviä terveyseroja sekä luokkaan ja rodullistamiseen kytkeytyviä eriarvoisuuksia terveydenhoidossa. (Donchin & Scully 2015; Donchin & Purdy 1999; Holmes 1999; Lindemann 2007; Sudenkaarne 2021, 39–40). 1990-luvulla nämä kriittiset äänet olivat muodostaneet feministisen bioetiikan kaanonin, joka pystyi tarjoamaan metodologisia analyysejä sukupuolen, rodun, vallan ja epäoikeudenmukaisuuksien kytköksistä erilaisissa konteksteissa. Feministisen bioetiikan keskeisiä taustavaikuttajia ovat 1900-luvun jälkipuoliskon naisten terveysliike sekä niin kutsuttu toisen aallon feminismi. Ne nostivat esiin ja tutkivat naiserityisiksi miellettäviä, marginaalistettuja kysymyksiä kuten mahdollisuuksia käyttää ehkäisyä ja saada turvallinen raskaudenkeskeytys, sekä kritisoivat naisten seksuaalisuuden kontrollia (Donchin & Scully 2015; Donchin & Purdy 1999; Holmes 1999; Wolf 1996; Sudenkaarne 2021, 39–40).

Feminististä bioetiikkaa kehittäneen Hilde Lindemannin (2007, 117; Sudenkaarne 2021, 40) mukaan feminismin tärkein anti bioetiikalle on ollut niin kutsutun biologisen sukupuolen ja sosiaalisen sukupuolen ympärille kietoutuvien valtasuhteiden hahmottaminen lääke- ja biotieteissä sekä terveydenhuollon käytänteissä, järjestelmissä ja teorioissa. Tätä hahmotusta on oleellisesti laajentanut postmoderni feminismi ja queer-teoria, joiden myötä biologisuus hahmottuu sukupuolitetuksi fysiologiaksi, joka on yhtä kontekstisidonnainen kuin niin kutsuttu sosiaalinenkin sukupuolikin. Feministinen bioetiikka ja queer-bioetiikka tuovat kuitenkin toistuvasti esille, miten problematisoiduilla käsitteillä kuten sukupuolella voi olla hyvin suoraviivaisia seurauksia, jotka sekä kytkeytyvät muihin eriarvoisuuksiin että tuottavat niitä.

Keskeinen feministisen bioetiikan ja queer-bioetiikan yhtymäkohta onkin kiinnostus eriarvoisuuteen ja sitä kautta bioeettiseen oikeudenmukaisuuteen. Anne Donchin ja Laura Purdy (1999, 2) näkevät feministisen bioetiikan yhdistävänä eetoksena oikeudenmukaisuustyön. Halu edistää sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja pyrkiä purkamaan sukupuoleen, ro-

tuun, sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuteen sekä kyvykkyyteen pohjaavaa syrjintää tarjoaa mahdollisuuden identiteetin, relativismin ja essentialismin ongelmat ylittävään solidaarisuuteen. Tällainen lähestymistapa myös luo politiikkoja ja uudistaa teoriaa: ideat ja käytänteet nousevat eletystä kokemuksesta ottamalla erot eettisesti kestävästi haltuun mutta säilyttäen yhteiset päämäärät (Donchin & Purdy 1999, 4–6; ks. myös Nyrövaara 2011; Sudenkaarne 2021, 48).

Teoreettisesta näkökulmasta oikeudenmukaisuuden painotus tarkoittaa siirtymää yleistysten ja ajatuskokeiden maailmasta elettyjen, ruumiillisten, paikantuneiden kokemusten tarkasteluun. Hilde Lindemannin (2007) ja Donna Harawayn (1988) tavoin Donchin ja Purdy (1999, 4–6; Sudenkaarne 2021, 48) näkevät keskeisenä vallan ja yksilöllisen toimijuuden ristivedon: yhtäältä valta marginalisoi ja määrittelee yksilöllisen toimijuuden ehtoja, toisaalta yksilöllinen toimijuus rakentuu myös marginalisoivan vallan ulottumattomissa (Sudenkaarne 2021, 48). Feministinen bioetiikka pyrkii teoretisoimaan näitä yksilöllisiä toimijuuksia ja tarkastelemaan niiden konteksteista nousevia eettisiä ongelmia eroja kunnioittaen mutta vaipumatta relativismiin, jossa normatiivisesta arvioinnista luovutaan ja kaikki käy (Donchin & Purdy 1999, 6–8; Sudenkaarne 2021, 48–50). Omassa työssäni olen asemoinut queer-bioetiikan täydentämään tätä projektia.

Mitä queer-bioetiikka on?

Yhtäältä queer-bioetiikalla tarkoitetaan lesboihin, homoihin, biseksuaalisiin, trans- queer- sekä intersukupuolisiin henkilöihin sekä muihin sukupuoleltaan ja seksuaalisuudeltaan moninaisiin henkilöihin liittyviä erityisiä bioeettisiä kysymyksiä. Sellaisia ovat esimerkiksi juuri transsukupuolisuudessa sukupuolen korjaamiseen ja intersukupuolisuudessa niin kutsuttuun sukupuolen määräytymiseen liittyvät juridis-medikaaliset käytänteet, tai vaikkapa samaa sukupuolta olevien parien oikeus avusteiseen lisääntymiseen. Toisaalta queer-bioetiikka jäljittää ja haastaa sukupuolen ja seksuaalisuuden määritelmiä (Sudenkaarne 2018, 220; Sudenkaarne 2021).

Queer-bioetiikan pioneerien Lance Wahlertin ja Autumn Fiesterin (2012, iii-iv; Sudenkaarne 2018, 221) mukaan queer-bioetiikka tutkii sukupuolen ja seksuaalisen moninaisuuden kysymyksiä asettamalla seksuaali- ja sukupuoli-identiteetin bioeettisten analyysien keskeisiksi tulkintalähtökohdiksi purettaessa ja uudelleen neuvoteltaessa normaaliutta. Queer-bioetiikkaan liittyykin oleellisesti eettisen arvioinnin elementti: se tarkastelee kriittisesti olemassa olevia lääketieteellisiä käytänteitä sekä toiminta- ja tutkimustapoja. Queer-bioetiikka haluaa nostaa merkittävinä esiin niin kutsutut 'vähemmistökysymykset', kyseenalaistaa vallitsevia merkityksellistämisjärjestelmiä ja normatiivisuuden oikeutusta, luoda rohkeita poikkitieteellisiä yhteyksiä sekä rakentaa vastarintastrategioita syrjiville ja epäoikeudenmukaisille käytänteille niin potilas-lääkäri-kohtaamisissa kuin järjestelmä- ja tutkimustasollakin. Wahlert ja Fiester (2012, iv) toivovat queer-bioetiikan kehittyvän moraaliteoriaksi. Suhtaudun queer-bioetiikan moraaliteoreettiseen potentiaaliin myönteisesti, mutta näen sen vaativan jatkokehittelyä (Sudenkaarne 2018, 221; Sudenkaarne 2021).

Koska jopa hyvää tarkoittavat, eriarvoisuutta purkamaan pyrkivät lhbtqi+-tapausanalyysit saattavat lisätä cis- ja heteronormista poikkeamisen stigmaa, Wahlert ja Fiester (2014, S62; Sudenkaarne 2018, 11–12) ovat kehittäneet metodologisen työkalun, queer-bioeettisen arviointilistan, jota käytän myös tämän väitöstutkimuksen kolmessa artikkelissa. Arviointilistan kysymykset pyrkivät luomaan metodologian epäkohtiin puuttumiselle. Niitä voi käyttää niin kliinisen työn arvioimiseen kuin bioeettisen tutkimuksen meta-analyysiin. Käytännöllisenä ja teoreettisena työkaluna arvioinnin tarkoitus on vastata nykyistä paremmin lhbtqi+-henkilöiden kliinisiin ja biotieteellisiin tarpeisiin. Arvioinnin tarkoitus on myös luo-

da queer-analyysin kategorioita, jollaisia väitöstutkimuksessani tarjoan erityisesti queer-haavoittuvuuksien kautta (Sudenkaarne 2018, 11–12).

Bioetiikan periaatteet ja queer-feministinen tulkintakehys

Väitöstutkimuksen johdannossa pohdin erityisesti periaatteisiin nojaavaa etiikkaa, joka on keskeinen bioetiikan suuntaus niin akateemisessa tutkimuksessa kuin lääketieteen käytäntöjä, rakenteita ja hoitosuosituksiakin arvioitaessa (Sudenkaarne 2021, 34). Periaatteiden ajatellaan yhtäältä nousevan moraaliteorioista tai toisaalta nojaavaan niin kutsuttuun yleiseen moraalikäsitykseen. Esitän, että molemmissa käsityksissä ydinajatus on, että periaatteiden kautta tavoitetaan moraalisesti merkittäviä elementtejä, jotka ohjaavat eettistä päätöksentekoa Tunnetuimpia periaatteita ovat autonomian kunnioittaminen, hyvän tekeminen, pahan tekemisen välttäminen ja oikeudenmukaisuus. Jälkimmäinen määritellään usein nähdäkseni riittämättömästi riskien ja hyötyjen reiluksi jakaantumiseksi. Queer-feministisen tulkintakehyksen keskeinen tarkoitus onkin syventää bioeettisen oikeudenmukaisuuden määrittelyä ja analyysiä (Sudenkaarne 2021, 34–35).

Queer-feministisestä näkökulmasta arvioituna sen paremmin bioetiikassa kuin lääketieteenkään etiikassa riskien, kustannusten ja hyötyjen jakaantumista ei tarkastella reilusti (Wolf 1996; Holmes 1999; Wahlert & Fiester 2014). Keskeinen queer-feministinen kritiikki onkin, että niin kutsuttua yleistä moraalikäsitystä hyödyntävät lähestymistavat samaistavat moraalisen objektiivisuuden abstraktiin rationaalisuuteen, joka on inhimilliselle elämälle ja sen monimuotoisuudelle vierasta ja taipuvainen myötäilemään etuoikeutetumpien asemaa. Tästä seuraa usein ihmisten mieltäminen riippumattomiksi, vaikka tosiasiassa esimerkiksi toimijuutta määrittävät lukuisat valtasuhteisiin liittyvät reunaehdot ja materiaaliset olosuhteet, kuten vaikkapa varallisuus tai koulutus. Yleiseen moraaliin vetoavissa näkemyksissä ei myöskään yleensä haluta ottaa moraaliteoreettista kantaa, vaikka yleiseen moraalin vetoamista voi jo itsessään pitää moraaliteoreettisena kantana. Ongelmaksi kuitenkin jää, miten yleisiä periaatteita pitäisi määritellä ja soveltaa. Usein niitä päädytäänkin hyödyntämään vain osittain (Tong 1996, 69; Clouser & Gert 1990, 223; Donchin 2001, 366; Sudenkaarne 2021, 34–35).

Väitöstutkimuksessani erittelen, miten juuri epämääräinen suhde moraaliteoriaan on bioeettisten periaatteiden käyttämisen keskeinen ongelma (Sudenkaarne 2021, 73). Ilman aukikirjoitettua ja siten tarkasteltavissa olevaa tulkintakehystä voidaan periaatteita sovellettaessa päätyä hyvin monenlaisiin tulkintoihin. Vaikka teoriapohjan ongelman voi pyrkiä ratkaisemaan menetelmävalinnalla, esimerkiksi laajan reflektiivisen tasapanoin menetelmällä kuten usein ehdotetaan, ei pelkkä menetelmävalinta riitä takamaan sitä, että seksistiset, rasistiset ja hierarkkiset oletukset purkautuvat eettisesti kestämättöminä, minkä tarpeen feministifilosofit ovat kiistatta osoittaneet (Lloyd 1984; Code 2007; Lugones 1994; Anzaldúa 1999). Näin ollen esitän, että queer-feministinen tulkintakehys voisi olla eettisesti kestävän moraaliteoreettisen kytköksen (Sudenkaarne 2021, 73).

Periaatteellisen lähestymistavan kiivaimmat kriitikot ovat ehdottaneet periaatteiden hylkäämistä kokonaan. Itse kallistun kannattamaan näkemystä, jonka mukaan periaatteita ei tule hylätä, vaan niiden määritelmää, taustateoriaa ja toteutumisen tarkastelua kehittää (vrt. Purdy 1992, 10; Donchin 2001; Sudenkaarne 2021, 36), sillä niiden kautta on vakiintunut tiettyjen perustavanlaatuisten eettisten ristivetojen tarkastelu. Periaatteet tai arvot, kuten oikeudenmukaisuus, ovat puolustettavissa vain, jos etiikka nähdään sosiaalisena järjestelmänä, joka pyrkii aidosti edistämään kaikkien hyvinvointia. Tällöin on oleellista hahmottaa hyvinvointiin liittyviä eriarvoisuuksia. Bioetiikassa tähän kuuluu marginaalistettujen ryhmien kuten naisten, lhbtqi+ -henkilöiden sekä rodullistettujen ih-

misten erityistarpeiden tunnistaminen ja niihin vastaaminen myös siksi, että ne kytkeytyvät perustavalaatuisiin moraalisiin ongelmiin. Periaatteet voi nähdä myös siltana yhteistoimintaan. (Purdy 1992, 10–11; ks. myös Macklin 2003). On myös huomattava, että erojen hahmottaminen on sovitettavissa yhteen periaatteellisen tarkastelun kanssa, eivätkä periaatteet edellytä ihmiselämälle vierasta yleistämistä. (Wolf 1999, 74). Samaan aikaan on kuitenkin äärimmäisen tärkeää muistaa, että periaatteellinen lähestymistapa ei riitä takaamaan, että periaatteet kiistatta toteutuisivat tai että ne olisivat tasapainossa, kuten väitöstutkimuksenikin omalta osaltaan todistaa. Siksi bioetiikassa tarvitaan välttämättä tarkastelukehyksiä, jotka ovat sekä tarpeeksi kriittisiä tuodakseen esiin epäoikeudenmukaiset valtasuhteet että tarpeeksi vakuuttavia saadakseen noista valtasuhteista hyötyvät luopumaan asemastaan (Tong 2013, 29–30; Sudenkaarne 2021, 37.) Toivon queer-feministisen tulkintakehyksen osaltaan vastaavan tähän haasteeseen (Sudenkaarne 2021, 36–37).

Väitöstutkimuksen artikkelit

Selvitän seuraavaksi, miten edellä esitetyt laajemmat keskustelut kytkeytyvät väitöstutkimukseni neljään artikkeliin. Ensimmäisessä artikkelissa "Considering Unicorns: Queer Bioethics and Intersectionality" tarkastelen käsiteanalyyttisesti queer-bioetiikan rakentumista ja sen suhdetta intersektionaalisuuden teoriaan eli useiden samanaikaisten syrjinnälle altistavien akseleiden läsnäoloon (Sudenkaarne 2018a). Tästä nousevat identiteetin, essentialismin ja relativismin ongelmiksi nimeämäni yleisfilosofiset jännitteet, joita edellä käsittelin vallan ja yksilöllisen toimijuuden ristivetona: kuinka peräänkuuluttaa muutoksen politiikkoja, jos olemme kaikki perustavanlaatuisesti erilaisia ja kaikki näkemyksen ovat yhtä puollettavia (Sudenkaarne 2021, 12). Väitöstutkimuksen johdannossa palaan näihin ongelmiin ja ehdotan niihin yhdeksi ratkaisuksi haavoittuvuuden käsitteen kautta avautuvaa kerroksellisuutta tiettyjen haavoittuvuuksien hahmottamiseen (Sudenkaarne 2021, 28–34). Tällöin tietyt haavoittuvuudet hahmottuvat kytkeytyneinä tiettyihin ominaisuuksiin kuten sukupuoleen, mutta samalla käsitetään haavoittuvuuden dynamiikka altistumisena, ei olemusta leimaavana haavoittuvuutena ja voimattomuutena

Toisessa artikkelissa "Queering Bioethics: A Queer Biothics Inventory of Surrogacy" siirryn soveltamaan queer-bioetiikkaa sijaissynnyttämisen bioeettisessä keskustelussa (Sudenkaarne 2018b). Metodologisina työkaluina käytän käsiteanalyysiä ja queer-bioeettistä kysymyslistaa (*Queer Bioethics Inventory*) (Wahlert & Fiester 2014, S62). Analyysini tuloksena esitän, että cis- ja heteronormatiivisuus saattaa vääristää bioeettistä arviointia: se voi estää aitojen eettisten ongelmien, kuten pulmallisen kaupallisuuden erottamisen sen itsensä luomista ongelmista, kuten näkemyksestä, että sijaissynnyttäminen kohdun viasta tai puutteesta kärsivän heteroavioparin lapsettomuushoitona olisi eettisesti kestävin sijaissynnytysjärjestely (Sudenkaarne 2021, 13). Artikkeli syventää pro gradu -työssäni *Kohtupolitiikkaa: feministisen bioetiikan ja queer-bioetiikan näkökulmia sijaissynnyttämiseen* aloittamaani pohdintaa (Junnonaho 2014).

Queer-haavoittuvuuksien metodologia

Kolmannessa väitösartikkelissa "Queering Vulnerability: A Layered Bioethical Approach" kehitän queer-bioetiikan teoriaa ja metodologiaa edelleen yhdistämällä queer-bioeettisen kysymyslistan keskeiset elementit edellä mainittuun feministisen bioetiikan kerrokselliseen haavoittuvuuden teoriaan ja käsitteellistän näin kiintymykseen, intiimiyteen, toimijuuteen ja eettiseen kestävyyteen kytkeytyvät queer-haavoittuvuuden kerrokset (Sudenkaarne 2019). Kiintymykseen liittyvät queer-haavoittuvuudet (*troubled kinship)* hahmottuvat analysoimalla, miten lääkäri tai muu

hoidosta vastaava henkilö huomioi yksilön läheissuhteita – onko ei-cis-heteronormatiivisille perhe- ja läheissuhteille tilaa? Häiritsevyys tai hankaluus (*troubled)* viittaa siihen, että läheis- tai kiintymyssuhteiden arvottaminen perustuu cis- ja heteronormatiivisuuteen eikä tieteelliseettiseen arviointiin. Häiritseminen tarkoittaa siis cis- ja heteronormatiivisten käytäntöjen kyseenalaistamista, hankaloittamista ja kumoamista. Häiritsevän kiintymyksen kerroksen keskeinen funktio on sen oletuksen kyseenalaistaminen, että kiintymys rakentuu saumattomasti cis- ja heteronormatiivisuuden piirissä. Queer-kiintymys siis häiritsee, hankaloittaa ja pysäyttää cis- ja heteronormatiivisuuden logiikkaa (Parhi & Sudenkaarne 2020, 147–148; Sudenkaarne 2021, 68).

Intiimiyteen liittyvät queer-haavoittuvuudet syntyvät epäkunnioittavasta kiinnostuksesta (*interrogatory intimacy)* sukupuoleltaan ja seksuaalisuudeltaan moninaisten henkilöiden seksielämään, fysiologiaan ja mielensisältöihin. Intiimiyteen liittyviä queer-haavoittuvuuksia voi hahmottaa esimerkiksi arvioimalla, onko tapauksessa hoidon kannalta tarpeetonta seksuaalisten tekojen kuvailua. Intiimiyden haavoittavuutta arvioitaessa pyritään myös hahmottamaan seksuaalisten tekojen arvottamista suoraan tai epäsuorasti esimerkiksi homo–hetero-akselilla tai 'holtittomuutena'. Tietyt aktit voidaan mieltää terveyttä uhkaaviksi tai psyykeä vahingoittaviksi moralistisin perustein (Parhi & Sudenkaarne 2020, 148; Sudenkaarne 2021, 68).

Queer-toimijuuteen (*queer agency*) liittyviä haavoittuvuuksia analysoidaan sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden sekä toimijuuden suhteista esimerkiksi lhbtqi+-potilaiden hoidon kirjauksissa ja käytännöissä. On myös keskeistä, miten normista poikkeava ruumiillisuus ja siihen liittyvä toimijuus mielletään. Usein queer-toimijuus kyseenalaistuu tai jää näkymättömiin tiedontuotannollisissa malleissa, jotka perustuvat sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden patologisointiin (Parhi & Sudenkaarne 2020, 148; Sudenkaarne 2021, 68).

Eettiseen kestävyyteen (*ethical sustainability*) liittyvät queer-haavoittuvuudet määrittyvät oleellisesti hetero- ja cis-normatiivisuuteen pohjaavasta arvottamisesta sekä sen vaikutuksista tapaukseen, kirjaukseen tai hoitosuositukseen (Parhi & Sudenkaarne 2020, 148; Sudenkaarne 2021, 68). Keskeistä on myös hahmottaa, perustuuko tapauksen kiinnostavuus yksinoman sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuteen. Onko lhbtqi+-ihmiset kuvattu stereotyyppisesti? Entä vahvistaako tapaus negatiivisia käsityksiä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta? Eettiseen kestävyyteen liittyviä queer-haavoittuvuuksia hahmotetaan siis analysoimalla eettisen merkityksellistämisen ja päätöksenteon rakentumista yhtäältä lhbtqi+ja toisaalta cis- ja heteronormatiivisissa tapauksissa ja niiden kyseenalaisia käytäntöjä tai arvostelmia paikantamalla. Eettiseen kestävyyteen liittyviä queer-haavoittuvuuksia arvioitaessa voi tarkastella myös, muuttuuko tulkinta, kun tapauksen keskushenkilö on lhbtqi+ -ihminen tai cis- ja heteronormia vastaava henkilö (Parhi & Sudenkaarne 2020, 148; Sudenkaarne 2021, 69). Lopulta kyse on siitä, rakentuuko cis- ja heteronormatiivisuus eettisen arvioinnin välttämättömäksi ehdoksi, kuten usein käy.

Neljännessä artikkelissa "Queering Medicalized Gender Variance" sovellan luomiani queer-haavoittuvuuden kerroksia sukupuolen moninaisuuden diagnostiikkaan eli ICD-11 ja DSM-V tautiluokituksiin. Niissä molemmissa on aiemmin ollut diagnoosikriteerit homoseksuaalisuudelle ja on yhä sukupuolen inkongruessin tai sukupuolidysforian luokitukset (Sudenkaarne 2020b). ICD on käytössä suuressa osassa maailmaa, Suomi mukaan lukien, DSM taas Pohjois-Amerikassa. Analyysissäni totean, että vaikka parannuksia edellisiin versioihin on tehty, ovat molemmat luokitukset laajemman queer-bioeettisen reformin tarpeessa ja nojaavat epämääräisille metafyysisille käsityksille sukupuolesta (Sudenkaarne 2021, 13).

Kohti queer-bioeettistä moraaliteoriaa

Väitöstutkimukseni keskeinen johtopäätös on, että sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden normin tulisi sisältyä bioeettisiä periaatteita ohjaavaan kehykseen, sillä siten turvataan parhaiten sekä periaatteiden että laajemmin eettisyyden toteutuminen myös lhbtqi+ -tapauksissa (Sudenkaarne 2021). Keskeisiä jatkotutkimuksen tarpeita ovat queer-bioetiikan kehittäminen edelleen moraaliteoriana, queer-haavoittuvuuksien soveltaminen aineistoihin sekä queer-feministisen tulkintakehyksen soveltaminen ja kehittäminen edelleen. Väitöksenjälkeisessä tutkimuksessani Helsingin yliopiston tutkijatohtorina Suomen Akatemian hankkeessa *Social Study of Antimicrobial Resistance: Health Care, Animals, and Ethics* aionkin jatkaa tätä työtä posthumanistisella eli ihmisen sisältävällä mutta hänen keskeisyytensä kiistävällä otteella kehitellessäni queer-feministisiä näkökulmia antibioottiresistenssistä käytävään bioeettiseen keskusteluun. Queer-bioetiikan moraaliteoriana tulisi nähdäkseni vastata paremmin moninaisten eriarvoisuuksien haasteisiin sekä pyrkiä ratkomaan lisääntymisoikeuksien, lisääntymisoikeudenmukaisuuden ja eko-oikeudenmukaisuuden välisiä ristiriitoja globaalissa mittakaavassa: siis tarjota osaltaan vastauksia aikamme suurimpiin eettisiin kriiseihin antibioottiresistenssistä ilmastonmuutokseen.

Kirjallisuus

Abelow Hedley, Lisa. 2006. The Seduction of the Surgical Fix. Teoksessa *Surgically Shaping Children. Technology, Ethics and the Pursuit of Normality,* toimittanut Erik Parens, 43–51. Baltimore, Johns Hopkins University Press.

Anzaldúa, Gloria. 1999. *Borderlands/La Frontera: The New Mestiza*. San Francisco: Aunt Lute.

Aspinall, Cassandra. 2006. Do I Make You Uncomfortable? Reflections on Using Surgery to Reduce the Distress of Others. Teoksessa *Surgically Shaping Children. Technology, Ethics and the Pursuit of Normality,* toimittanut Erik Parens, 13–29. Baltimore, Johns Hopkins University Press.

Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. Lontoo: Routledge.

Clouser, Danner K., & Gert, Bernard. 1990. A Critique of Principlism. *Journal of Medicine and Philosophy* 15(2): 219–237.

Code, Lorraine. 2007. Feminist Epistemologies and Women's Lives. Teoksessa *The Blackwell Guide to Feminist Philosophy*, toimittaneet Alcoff Martin, Linda & Feder Kittay, Eva, 211–235. Malden: Blackwell.

Donchin, Anne & Purdy, Laura. 1999. Introduction. Teoksessa *Embodying Bioethics: Recent Feminist Advances*, toimittaneet Donchin, Anne & Purdy, Laura M., 1–17. Lanham: Rowman & Littlefield.

Donchin, Anne & Scully, Jackie. 2015. Feminist Bioethics. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. https://plato.stanford.edu/archives/win2015/entries/feminist-bioethics/.

Donchin, Anne. 2001. Understanding Autonomy Relationally: Toward a Reconfiguration of Bioethical Principles. *Journal of Medicine and Philosophy* 26(4): 365–386.

ETENE. 2016. Kannanotto intersukupuolisten lasten hoidosta. http://etene.fi/lausunnot-ja-kannanotot-2016.

Feder, Ellen K. 2014. *Making Sense of Intersex: Changing Ethical Perspectives in Biomedicine*. Indiana: Indiana University Press.

Haraway, Donna. 1988. Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies* 14(3): 575–599.

Hester, David J. 2004. Intersexes and Informed Consent: How Physicians' Rhetoric Constrains Choice. *Theoretical Medicine* 25: 21─49.

Holmes, Helen Bequert. 1999. Closing the Gaps: An Imperative for Bioethics. Teoksessa *Embodying Bioethics: Recent Feminist Advances*, toimittaneet Donchin, Anne & Purdy, Laura M., 45–65. Lanham: Rowman & Littlefield.

Häyry, Matti. 2014. Bioetiikka. https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/bioetiikka.

Junnonaho, Tiia R. 2014. Kohtupolitiikkaa. Feministisen bioetiikan ja queer-bioetiikan näkökulmia sijaissynnyttämiseen. Filosofian *pro gradu*-tutkielma. Turku: Turun yliopisto. http://www.doria.fi/handle/10024/97290.

Liljeström, Marianne. 1996. Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen,* toimittaneet Liljeström, Marianne & Koivunen, Anu, 111–139. Tampere: Vastapaino.

Lindemann, Hilde. 2007. Feminist Bioethics: Were We've Been, Where We're Going. Teoksessa *The Blackwell Guide to Feminist Philosophy*, toimittaneet Alcoff Martin, Linda & Feder Kittay, Eva, 116–131, Malden: Blackwell.

Lloyd, Genevieve. 1984. *Man of Reason: "Male" and "Female" in Western Philosophy.* Lontoo: Methuen.

Macklin, Ruth. 2003. Applying the Four Principles. *Journal of Medical Ethics* 29, 275–280.

Marsh, Jefrey L. 2006. To Cut or Not to Cut? A Surgeon's Perspective on Surgically Shaping Children. Teoksessa *Surgically Shaping Children. Technology, Ethics and the Pursuit of Normality,* toimittanut Erik Parens, 113–125. Baltimore, Johns Hopkins University Press.

Morris, Sherri G. 2006. Twisted Lies. My Journey in an Imperfect Body. Teoksessa *Surgically Shaping Children. Technology, Ethics and the Pursuit of Normality,* toimittanut Erik Parens, 3–13. Baltimore, Johns Hopkins University Press.

Nelson, J. L. 1998. The Silence of the Bioethicists: Ethical and Political Aspects of Managing Gender Dysphoria. *GLQ* 4(2): 213−230.

Nelson, J. L. 2012. Still Quiet after All These Years: Revisiting 'The Silence of the Bioethicists.' *Journal of Bioethical Inquiry* 9: 249−259.

Nelson, J. L. 2014. Medicine and Making Sense of Queer Lives. *Hastings Center Report* 44(4): 12−16.

Nyrövaara, Eeva. 2011. *The Feminist Transformation of Bioethics: An Analysis of Theoretical Perspectives and Practical Applications in Feminist Bioethics*. Teologian väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto. http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-6811-9.

Parhi, Katariina & Sudenkaarne, Tiia. 2020. Sukupuolen ja seksuaalisuuden lääketieteellisiä tulkintoja: Queer-bioetiikka ja haavoittuvuuden kerrokset historiallisissa psykiatrisissa potilaskertomuksissa. *niin&näin* 2: 145–153.

Purdy, Laura M. 1992. A Call to Heal Ethics. Teoksessa *Feminist Perspectives in Medical Ethics*, toimittaneet Holmes, Helen Bequaert & Purdy, Laura M. 1–9. Bloomington: Indiana University Press.

Stryker, Susan. 2006. (De)Subjugated Knowledges: An Introduction to Transgender Studies. Teoksessa *The Transgender Studies Reader*, toimittaneet Stryker, Susan & Whittle, Stephen. Lontoo: Routledge.

Sudenkaarne, Tiia. 2018a. Considering Unicorns: Queer Bioethics and Intersectionality. *SQSJ: Society of Queer Studies in Finland's Journal* 12 (1–2): 35–50. DOI: https://doi.org/10.23980/sqs.70785.

Sudenkaarne, Tiia. 2018b. Queering Bioethics: A Queer Bioethical Inventory of Surrogacy. *Journal of Ethics, Medicine and Public Health* 6: 117–125.

Sudenkaarne, Tiia. 2018c. Trans- ja intersukupuolisuus queer-bioeettisinä kysymyksinä. *Ajatus* 75: 203–247.

Sudenkaarne, Tiia. 2019. Queering Vulnerability: A Layered Bioethical Approach. *Journal of the Finnish Anthropological Society* 43(3): 73–90.

Sudenkaarne, Tiia. 2020. Queering Medicalized Gender Variance. *Journal of Ethics, Medicine and Public Health* 15: 1–8.

Sudenkaarne, Tiia. 2021. Queering Bioethics: A Queer Feminist Framework for Vulnerability and Principles. Filosofian artikkeliväitöskirjan johdanto. Turku, Turun yliopisto. http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8507-4.

Tainio, Luca. 2013. Dikotomisesta transsukupuolisuudesta queeriin transgenderiin? *Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti* 7(1–2): 18–29. https://journal.fi/sqs/article/view/50795

Tong, Rosemary. 1996. Feminist Approaches to Bioethics. Teoksessa *Feminism and Bioethics: Beyond Reproduction*, toimittanut Wolf, Susan, 67–94. Oxford: Oxford University Press.

Tong, Rosemary. 2013. Globalizing a Feminist Bioethics of Care. Teoksessa *Co-Existing in a Globalized World: Key Themes in Inter-Professional Ethics*, toimittaneet Hassan, Bashir, Gray, Philip W. & Masad, Eyad, 29-47. Plymouth: Lexington.

Toriseva, Roosa. 2017. Intersukupuolisuus suomalaisen lääkäreiden käytännöissä ja puheissa. *Sukupuolentutkimus* 30(1): 15–29.

Wahlert, Lance & Fiester, Autumn. 2012. Queer Bioethics: Why Its Time Has Come. *Bioethics* 26(1): i–iv.

Wahlert, Lance & Fiester, Autumn. 2014. Repaving the Road of Good Intentions: LGBT Health Care and the Queer Bioethical Lens. *Hastings Center Report* 44(4): 56−65.

Wolf, Susan M. 1999. Erasing Difference: Race, Ethnicity, and Gender in Bioethics. Teoksessa *Embodying Bioethics: Recent Feminist Advances*, toimittaneet Donchin, Anne & Purdy, Laura M. Lanham: Rowman and Littlefield, 65–85.

Queer Ways of Relating in Contemporary Estonia

Tuuli Innola

Uibo, Raili. 2021. *"And I don't know who we really are to each other": Queers doing close relationships in Estonia*. Södertörn University, School of Culture and Education, Gender Studies.

http://sh.diva-portal.org/smash/get/diva2:1548932/FULLTEXT01.pdf

> "It was so funny that it was Christmas and she was suddenly sitting with us on the same sofa and eating with us. Everyone had a strange face, like 'What is happening now?' But we all finished eating and all departed in a friendly manner. Very odd."

Raili Uibo's doctoral thesis in Gender Studies *"And I don't know who we really are to each other": Queers doing close relationships in Estonia* is lively and nuanced research on how queers in Estonia live and experience their close relations and how they negotiate their queerness in everyday life. Uibo examines the lived reality of close relations, based on interviews, survey data and fieldwork, and builds the analysis on situated and context-sensitive theoretical knowledge. The quote above concerns a situation where queerness is made visible to the interviewee's family of origin but not explicitly brought up – this is an example of an opaque strategy of negotiating queerness, to which Uibo dedicates one of the analytical chapters. The book also offers a useful overview of the historical, material, and social conditions of being queer in Estonia. The analysis develops theoretically and empirically interesting knowledge on how the complex entanglements of closeness, care, and recognition shape the realities of a good life in a neo-liberal and heteronormative culture with Soviet history. The study is part of a larger research project "Queer(y)ing kinship in the Baltic Region" and contributes specifically to the research fields of queer intimacies and area studies focusing on Central Eastern European and Baltic region.

From families to close ones

When Uibo was in the beginning of her research, she went to Estonia and approached her informants asking about their "queer families". She explains realizing that her conceptualisation, which was informed by previous research on queer intimacies as "families", did not quite make sense to

many of her informants. They were confused if they should talk primarily about their families of origin or if they were assumed to have children of their own. Uibo then soon shifted her emphasis from the original idea of queer families to *close ones* (in Estonian *lähedased*). A considerable part of the participants' close relationships was something they simply did not perceive as "a family". Close ones as a starting point does enable to examine those relations that are understood as family but also expand towards other kinds of relationships that are experienced as important. Consequently, the lived realities of close relationships open as complex and messy webs of relations filled with love, commitment, and intergenerational support, but simultaneously constrained by the lack of acceptance and recognition.

The analysis provides a rich and detailed account of how queer relationships are made, maintained, broken, and informed in everyday life, and how being queer in Estonian society becomes part of these processes. The study is carried out by doing five months of ethnographic fieldwork and collecting interviews (N=19) and a qualitative online survey (N=302). The three analytical chapters of the book have plenty of citations from the interview data and the first one circulates around the "close relationship maps" that the interviewees drew during the interview situations. The relationships in focus vary from friendships, colleagues, and romances to family and blood relations and the analysis follow varied kind of everyday routines, encounters and relating. Uibo successfully avoids fixing any essential differences between the varied kind of close relationships but examines the shifting roles and blurring definitions of close relationships.

It is not always easy to define who the close ones really are, and the different practices and understandings of closeness are at the core of the book. Queer intimacies may escape clear definitions not only because relationships tend to be mobile in the first place, but also because they move within specific temporalities, affective landscapes, and meaning-makings. Uibo examines what it means for the relationships to be formed outside the strong affective pull of "happy objects" (Ahmed 2010), such as ideals of the heterosexual nuclear family, and shows how queer intimacies may be left unnoticed by the heteronormative gaze when the relationships are not specifically disclosed by speech acts. This is demonstrated with the quote in the title of the book: "And I don't know who we really are to each other".

Queer lives in Estonian context

A chapter "Estonian queer lives in time and space" comes before the analytical chapters and provides background information of the context of Estonia as a historical, socio-cultural, and economic setting of the study. This chapter comes out as useful and even necessary for understanding the following analysis. For a reader like me, living in a neighboring country with some contacts to Estonia, the book still provides eye-opening information and reflection on local and temporal conditions for living a queer life. The history of gaining independence and separating from Soviet Russia, followed by a quick and harsh move towards neoliberal austerity politics with little state support and limited possibilities for making an adequate living, influences the ways of understanding gender, family, and ideas of social success, in multifaceted and sometimes subtle ways.

Queer rights are as controversial issues in Estonian public debates as ever. Despite that the Registered Partnership Act passed in 2014 and entered into force in 2016, its implementation has not been successful in providing equal rights and protection. The institution of marriage has lost its appeal to a large part of Estonians and the marriage rates are the lowest in Europe, and simultaneously the divorce rates are high. Still, the strong emotional hold to the heteronormative imaginary of nuclear family prevails and there is little actual support for LGBTQ rights. Queer communities

themselves struggle to exist in a hostile environment where political activity is not attractive for many, and where a cultural cleavage between Estonian-speaking and Russian-speaking populations divides Estonians (queers and others alike) into two groups. This division consists of both imaginary ethnic and cultural borders and geographical segregation. The Russian-speaking population faces a lack of recognition also within the queer movement. Uibo's study navigates through this dividing line and questions also the East/West divisions that have long been part of the studies concerning Eastern European societies.

Queer opaque as a strategy in precarious conditions

The affective practices of kinship-making are examined throughout the book particularly within the context of economic precarity. Precarity shapes the conditions for living a queer life: how to relate to relatives and family members with hostile attitudes towards LGBTQ minorities while being dependent on their support? How to care for your loved ones and negotiate the chrono-normative pressures to succeed in a society where queerness is associated with failure? How to form "families of choice" when precarious life situations prevent making choices of your own?

The development of the concept of *queer opaque* is one of the most important theoretical virtues of the study. Uibo presents the concept, originally by a film and queer studies scholar Nicholas de Villiers (2012), to analyse practices of negotiating queerness that exceed the binaries of visibility and invisibility. Queer opaque can be seen as a strategy to sustain good relations with the surroundings while living a queer life. This is demonstrated by several examples from the interview data, where participants talk about living openly as a queer but simultaneously avoiding such acts that would make their queerness visible. Situating queer opaque to the precarious life-situations in Estonia, Uibo shows that these ambiguous strategies of opaque are certainly connected to inequalities and homophobic logics of shame, but nevertheless can include enabling and freeing potentialities.

Importantly, while some practices are easily interpreted as merely oppressive and characterized by internalized homophobia when examined through the lens of Western European or US-based feminist knowledge, the freeing and life-sustaining elements of these tactics unfold when studied from a context-sensitive perspective. Uibo shows how the popular cultural narratives of "coming out" or "being in a closet" do not always make sense in the lives of queer Estonians and are insufficient tools for understanding the precarious practices of negotiating queerness. Silences, willed ignorance, and quiet allyships become important in maintaining close relations in precarious economic situations and in an environment where a strong affective pull towards traditional gender patterns and heterosexuality prevails as heavily dominant.

Meandering but embedded account on *close ones*

The careful contextualization becomes one of the main strengths of this book and it works as a cornerstone for a sprawling study that aims to draw a picture of a wide and multifaceted topic. The study deals with a broad number of issues concerning intimacy and contributes to discussions with a long tradition in the feminist and queer knowledge production. The analysis is still insightful and captivating enough for the reader to bear with the sprawled-out issues at hand. The research findings stand on a firm ground due to thoroughly considered and situated perspectives, theoretical frameworks, and conceptualization. Uibo discloses and elaborates her methodological and theoretical perspectives and considers

her own positionality in a relevant and deeply feminist manner. The book is also generally well structured and easy to follow. Only, the purpose of the short interlude-sections between each chapter do not really open up, as their contents do not noticeably differ from the analytical chapters. Also, the role of the varied data collection methods, other than the interviews (ethnographical fieldwork, survey, and research diary), remain a bit unclear in respect of the main arguments and findings. The value of these different types of data and their part in the knowledge production could have been elaborated more clearly.

Uibo includes all those human relations that are important in the lives of the participants into the scope of her study – not only romantic or sexual relationships or those understood as "a family". This proves to be essentially fruitful in shedding light on the complexity and multidimensionality of closeness, kinship, and intimacy in queer lives in Estonia. Intimate relations are approached with sensitivity to non-normative relationship constellations and blurred lines of intimacies, without excluding those relationships that get their meanings through normative understandings of couple-relationships and family. This research thus becomes a valuable and timely contribution to the research field dealing with queer intimacies in general, and a unique and important addition to the field of empirical research on queers in the Central Eastern European, and particularly in Estonian, context.

References

Ahmed, Sara. 2010. *The promise of happiness.* Durham & London: Duke University Press.

De Villiers, Nicholas. 2012. *Opacity and the closet: Queer tactics in Foucault, Barthes and Warhol.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Queer Theory in Flux: Views from Past to Present

Lois-Anne Watt

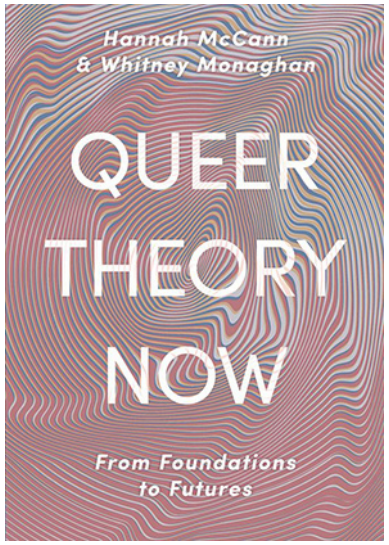

McCann, Hannah and Monaghan, Whitney. 2019. *Queer Theory Now: From Foundations to Futures*. London: Bloomsbury Publishing

Queer Theory Now: From Foundations to Futures by Hannah McCann and Whitney Monaghan (2019) is an exciting new textbook aiming to introduce and unpack the intricacies of queer theory to new (and seasoned) readers. Throughout the book, the authors outline a detailed discussion of queer theory's origins, transformations and contentions within several key debates which have helped shape its response to multiple controversial political discussions regarding the ways in which we can understand gender and sexuality.

The authors open their discussion by, effectively, holding the readers hand and guiding us through the minefield that emerges when approaching the term, "queer". Indeed, immediately within the first chapter, McCann and Monaghan highlight the distinction between queer as theory and queer as identity. In doing so, they distinguish how this book is an attempt to place this distinction and tension within a chronological order. Yet, despite this, the authors are fast to remark on how both queer identity and theory have worked to reaffirm, as well as contest, each other. And so, the textbook draws upon this relationship through its emergence within the blurred lines that distinguish academics, activism and art. In *Queer Theory Now*, the authors select some of the key arguments that have taken (and are taking place) within queer theory and how such arguments have worked towards its ongoing reinvention. As such, the authors seek to complicate any simplistic and linear interpretations of queer theory by invoking its many debates in relation to other epistemologies, such as poststructuralism, postmodernism, feminism and critical race studies.

Structurally, this book can be roughly divided into three sub-sections: chapters one to four approach the origins of queerness as an academic lens and discuss some of the early scholarly contributions, primarily from Michel Foucault. As well as charting the beginnings of the Homophile, Gay Liberation and LGBT+ movements in the West, the authors also discuss the growing prevalence of feminist theory and feminism in the second half of the 20th century.

The reader is presented first with an overview of Foucault's framing of sexuality as something routed within a complex power dynamism that is reinforced through specific discourses. In covering the bases of Foucault's

critique of the repressive hypothesis, the authors help to frame the constructive aspect of gender and sexuality for the reader whilst leaving some questions open in presenting some of of the critiques made against his argument. This includes a discussion of the absence of women in Foucault's analysis of power and sexuality, and a later reworking of his theory to include ethnic minorities.

This discussion pairs excellently with the authors following analysis of the initial homophile movement in the US and its subsequent splintering into the Gay Liberation movement. However, in chapter three, McCann and Monaghan further complicate this history by presenting an overview of feminism, and specifically, its relationship to sexuality and the homophile/Gay Liberation movements. In opening this chapter, the authors consider what the relationship between feminist and queer theory is by asking whether we should think of queer theory as connected to feminism, or not. After going through the basics of feminist history – covering the core concepts related to feminisms waves alongside the ideological splits between different feminist approaches and the subsequent tensions which emerged from these splits – the reader is left with a wide overview that transitions nicely into a discussion of feminism's dangers, which include the grand narratives associated with feminism and its oftentimes universalising ideals.

The authors expand upon these complex internal tensions within feminism through a detailed discussion of the so-called Sex Wars. Crucial to this analysis is the way in which the authors use this point to bring to the forefront the tendency for feminist (and queer) theory to function within universalist, Western ontological assumptions that are problematically applied to global contexts. The authors here elaborate upon this through the example of the subject/object dualism which often manifests into other specifically, Western dichotomies (nature/culture and the mind/body are two of the most prominent). As such, this chapter outlines how queer theory is not only connected to feminism but how early queer theorists helped shift the trajectories of feminist debate and discussion as well as critiquing the apparent maleness of sexuality studies, and subsequently the gender-binary focus of feminism.

The second section (chapters four to six) goes on to address the emergence of queer theory beyond post-structuralism/modernism and feminist theory. Chapter four takes the reader into this development through a historic discussion of the AIDS/HIV epidemic (with a focus on the USA, Australia, and the UK) and the activism associated with it during the 1980s and 1990s. This is an excellent chapter for those looking for an overview on this, as McCann and Monaghan take the space to really evaluate the differences between the activism and the varied responses which governments took (or failed to take) in response to the emergence of HIV and AIDS. In doing so, McCann and Monaghan explore the role that HIV/AIDS and its activists had in influencing the core ideas of queer theory, which emerged soon after. With that said, the authors also refer to prior writings about Foucault when exploring how then activists and academics attacked the intense power dynamics involved in the deeply political nature of HIV/AIDS and its construction within the political, medical, and social discourses of the time.

In continuing from this strain, in chapter five, the authors introduce an excellent discussion of those keystone theorists who did the work to establish some of queer theory's central premises. The authors set this chapter to an overview of Butler and Sedgwick's work, and they succeed in outlining the core ideas of both scholars in a way that is approachable to many readers, taking apart some of the complexities of Butler's writing, in particular, whilst elaborating on the crucial divergences of both scholars' approaches to understanding gender and sexuality. What impressed me,

however, was again the way in which the authors took the time in their analysis of Butler to point to a central critique of their work which again comes back to the friction of queer theory's origins within a Western ontology that places significance on the mind/body or subject/object dualism. Whilst the authors acknowledge how Butler pointed out the prevalence of such binary modes of thought and their problematic nature, a critique of Butler is pulled from the work of Marie-Paule Ha who referenced how particular epistemologies and conceptions of gender and sexuality cannot be universalised into a global context, as in many contexts the conceptualisation of mind and body is radically different (McCann and Monaghan, 2019:124).

The discussion of cultural plurality in understandings of gender and sexuality is a crucial point, and the authors reflexively return to issues of representation within queer theory in addressing the constant re-emergence and complication of issues related to racism and non-Western forms of knowledge. Furthermore, in chapter six, a concern with the body is taken up in the authors discussion of the emergence of identity politics during the 1990s and the growing prominence of transgender issues. The authors reflect how this has worked to further shape queer theory. This acknowledgement works well when moving into the concluding chapters (seven to eight) of the book that shifts into a discussion about how queer theory exists in relation to our present moment and how the past can present difficulties in negotiating a contemporary space for queer theory.

In chapter seven, greater consideration is given to the often marginalised discussion of intersectional analysis within queer theory, once more linking back to chapter three's discussion of the different ideologies within feminism and the emergence of intersectionality as a particular lens used to approach the complex interplay of exploitation experienced along lines of race, ethnicity, sexuality, and so on. In moving from there, the final chapter works to address what the future of queer theory may be, in acknowledging its journey outlined in the past chapters, as well as why it proves to be an important tool in unravelling the issues dealt with throughout the book.

With that all said, *Queer Theory Now* proves to be a book which can be incredibly useful both for a reader who is looking to get to grips with the core aspects of the theory as well as for seasoned academics and writers who are looking to once more familiarise themselves with some of the essential theory and history associated with it. McCann and Monaghan also do well to provide some useful references for further reading and watching; providing at the end of each chapter some scholarly and film recommendations to help the reader get a better grasp of what are, sometimes, very quick overviews. What makes this book stand out, in this current time, however, is its constant reflexivity regarding the intersectional aspects of queer theory that overlap with feminist theory, indigenous studies and critical race studies. This both helps to critique and pull queer theory away from its origins in primarily Western ontologies, helping to position the reader in such a way to see that queer theory is not, necessarily, progressing forward in time from past debates into new ones, but rather, is constantly influenced by its past in such a way that brings new tensions and questions into light. Whilst this may often seem incredibly complicated and existential for those trying to make sense of it all, McCann and Monaghan have presented us with a book that makes it all seem a little bit clearer.

Lois-Anne
Watt

Kirjoittajat / Contributors

OTSO HARJU
otso.harju@helsinki.fi
Orcid ID https://orcid.org/0000-0002-3686-1027
Otso Harju on sukupuolentutkimuksen jatko-opiskelija Helsingin yliopistolla. Hänen väitöskirjansa käsittelee etnografian kautta feministisiä näkökulmia vanhempien tukeen ja valtaan Delhissa, Intiassa. Harju on elänyt viime vuosikymmenen Intian, Suomen ja Ruotsin välillä. Häntä kiinnostavat varsinkin transnationaaliset feminismit, yhteistyön mahdollisuudet ja kysymykset siitä, mitä yliopistomaailman epäoikeudenmukaisuuksille pitäisi tehdä.

OTSO HARJU
otso.harju@helsinki.fi
Orcid ID https://orcid.org/0000-0002-3686-1027
Otso Harju is a PhD candidate in gender studies at University of Helsinki, Finland. They are currently working on an ethnographic thesis on young feminist engagements with parental care-as-control in Delhi, India. For the past ten years, Harju has lived between India, Finland, and Sweden, and is particularly interested in questions of transnational feminisms, collaboration, as well as what to do about all the inequality in the academia.

HARTO HÄNNINEN
hannisenharto@gmail.com
Harto Hänninen, FM, on populaarikulttuurin ilmenemismuotoihin erikoistunut tietokirjailija ja toimittaja. Hänen tuorein radiosarjansa *Iskelmän maantiede* (2021) käsittelee toiseutta, rasismia ja kolonialismia suomalaisessa iskelmälyriikassa. Parhaillaan hän kirjoittaa tietokirjaa samasta aiheesta.

HARTO HÄNNINEN
hannisenharto@gmail.com
Harto Hänninen, MA, specializes in different forms of popular culture as a journalist and a non-fiction writer. His latest radio series *Iskelmien maantiede* [Geography of the song lyrics] (2021) deals with otherness, racism, and colonialism in Finnish popular song and schlager lyrics. He is currently writing a book on the same subject.

TUULI INNOLA
tuuli.innola@tuni.fi
Tuuli Innola on sukupuolentutkimuksen väitöskirjatutkija Tampereen yliopistossa ja hänen väitöstutkimuksensa käsittelee parisuhteiden ulkopuolella muotoutuvia tärkeäksi koettuja kumppanuuksia. Innola tarkastelee elämän jakamisen ja kumppanuuden rakentumista arkisissa sosiaalisissa ja materiaalisissa käytännöissä ja tunteissa, erityisesti affektiteorioita ja posthumanistisia teorioita hyödyntäen. Innola on kiinnostunut heteronormatiivisuuteen, parisuhdenormatiivisuuteen ja elämänkulun normeihin liittyvistä kysymyksistä sekä kokemusten ja affektien tutkimisesta. Hänen tutkimuksensa pyrkii haastamaan myös läheissuhdetutkimuksen ihmiskeskeisyyttä.

TUULI INNOLA
tuuli.innola@tuni.fi
Tuuli Innola is a second-year PhD Student in Gender Studies at Tampere University, Finland. Her study focuses on those significant and life-defining companionships that do not fit into categories of romantic and sexual couple relationships. Innola's study draws from affect theories and post-human thinking, as she analyses the experiences of relating and the processes of co-becoming that build the companionships. Innola is interested in issues around heteronormativity, couple-normativity, and life-course, as well as in challenging the human-centeredness of studies on intimacy and care.

JARMO HARRI JANTUNEN
jarmo.jantunen@jyu.fi
Jarmo Harri Jantunen on Jyväskylän yliopiston suomen kielen professori. Hän on julkaissut artikkeleja, sanakirjoja ja toimitettuja teoksia korpustutkimuksen alalta laajasti. Hänen tutkimuksensa koostuu korpuslingvistiikasta, korpusleksikografiasta, korpusonomastiikasta, fraseologiatutkimuksesta ja korpusavusteisesta diskurssintutkimuksesta. Hän on keskittynyt mm. korpusten koostamiseen (Kansainvälinen oppijansuomen korpus, ILCFI), annotointiin ja korpusmenetelmiin tarkastellessaan sekä kääntämisen tuloksena syntynyttä että kielenoppijoiden tuottamaa suomen kieltä. Viimeaikainen tutkimus on kohdistunut erityisesti queer-lingvistiikan alalla

ISSN
1796-5551

lhbtq+-henkilöihin liittyviin diskursseihin ja sekä pääkaupunkiseutuun että lhbtq+-henkilöihin liittyvään segregaatioon.

JARMO HARRI JANTUNEN
jarmo.jantunen@jyu.fi
Jarmo Harri Jantunen is a professor of Finnish language at the University of Jyväskylä, Finland. He has published articles, book chapters, dictionaries, and edited volumes and books on corpus linguistics, corpus lexicography, corpus-onomastics, phraseology, and corpus-assisted discourse studies. The topics vary from the use of corpus compilation, annotation and methodology to the study of phraseology, translated Finnish, learner Finnish and language learning, and recently discourses related to lhbtq+ people. He was the PI in the International Corpus of Learner Finnish project. Currently he is conducting research in queer linguistics and on segregation among lhbtq+ people and in the capital area of Finland.

TUULA JUVONEN
tuula.juvonen@tuni.fi
Dosentti, YTT Tuula Juvonen työskentelee sukupuolentutkimuksen yliopistonlehtorina Tampereen yliopistossa. Hänen aiemmat tutkimuksensa ovat käsitelleet lesbo- ja homoyhteisöjen syntyä, homoseksuaalisuuden muuttuvaa asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa ja ajassa muuttuvia sukupuoli- ja seksuaalisuuskäsityksiä. Hän on julkaissut perustutkimusta suomalaisen homoseksuaalisuuden historiasta ja toimittanut Sateenkaarihistorian hakusanakirjan. Parhaillaan hän vetää Suomen Akatemian rahoittamaa tutkimushanketta Affektiivinen aktivismi: queer- ja transmaailmojen luomisen paikat (2021–2025). Hän on ollut myös perustamassa Sateenkaarihistorian ystävät ry:tä ja toimii tällä hetkellä yhdistyksen puheenjohtajana.

TUULA JUVONEN
tuula.juvonen@tuni.fi
Tuula Juvonen, DSocSci, works as a senior lecturer of Gender Studies at Tampere University. Her previous studies have focused on emerging lesbian and gay communities, the changing position of homosexuality in Finnish society, and the sexualities and genders in flux. She has published groundbreaking monographs about Finnish LGBT history and compiled an online Dictionary of Queer History. Currently she leads an Academy of Finland funded research project Affective Activism: Sites of Queer and Trans World-Making (2021–2025). Moreover, she is a cofounder and the chair of the registered association Friends of Queer History.

JUKKA LEHTONEN
jukka.p.lehtonen@helsinki.fi
Jukka Lehtonen on vanhempi tutkija sukupuolentutkimuksen oppiaineessa Helsingin yliopistossa. Hän on kasvatussosiologian dosentti, joka on keskittynyt tutkimuksessaan sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuteen sekä niiden risteäviin eroihin koulutuksessa ja työelämässä. Hän tekee tällä hetkellä tutkimusta koronakriisin vaikutuksista sateenkaari-ihmisiin ja -järjestöihin Suomen Akatemian Strategisen tutkimusneuvoston rahoittamassa CoWeAll-hankkeessa.

JUKKA LEHTONEN
jukka.p.lehtonen@helsinki.fi
Jukka Lehtonen is Senior Researcher in Gender Studies in the University of Helsinki. He has a title of docent in Sociology of Education. His research focus is on gender and sexuality diversity and their intersections with various differences in education and in work environments. His current research focuses on the experiences of covid-19 crises of lhbtq+ people and human rights organisations. This CoWeAll research project is funded by the Academy of Finland Strategic Research Council.

LEENA-MAIJA ROSSI
leena-maija.rossi@helsinki.fi
Leena-Maija Rossi, FT, dos., toimii taidehistorian yliopistonlehtorina Helsingin yliopistossa. Rossin tutkimusintresseihin kuuluvat mm. intersektionaalisuus, queer-teoria ja -aktivismi, ja kriittinen valkoisuuden tutkimus. Hän on analysoinut visuaalisen kulttuurin eri muotoja mainonnasta ja elokuvasta televisio-ohjelmiin ja nykytaiteeseen. Hänen kirjoittamistaan ja toimittamistaan kirjoista viimeisin on Sanna Karkulehdon kanssa toimitettu *Sukupuoli ja väkivalta: Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa* (SKS 2017) ja artikkeleistaan ”Kuvassa kumppanilajin kanssa: Kissuus, queeriys ja samansuuntaiset katseet” (teoksessa Hanna Johansson & Anita Seppä (toim.) *Taiteen kanssa maailman äärellä*. Taideyliopisto & PARVS, 2021.)

LEENA-MAIJA ROSSI
leena-maija.rossi@helsinki.fi
Leena-Maija Rossi, PhD, is a feminist researcher of visual culture based in Helsinki, Finland. Currently she teaches art history as Senior Lecturer at the University of Helsinki. Her research interests include politics of intersectionality, queer theory and activism, and critical studies of whiteness, as well as different forms of visual culture from advertising, film and television to contemporary art. She has published extensively, both in Finland and internationally, her latest book being *Gender and Violence: Ethics and Politics of Reading* (in Finnish, co-edited with Sanna Karkulehto, 2017), and latest article “In the Picture with Companion Species: Cathood, Queerness, and Parallel Gazes” (in Hanna

ISSN
1796-5551

Johansson & Anita Seppä (eds.) *Together with Art at the Edge of the World*. University of the Arts, Helsinki & PARVS, 2021.)

TIIA SUDENKAARNE
tiia.sudenkaarne@helsinki.fi
tiia.sudenkaarne@tuni.fi
Tiia Sudenkaarne VTT, FM on Helsingin yliopiston tutkijatohtori Suomen Akatemian projektissa Social Study of Microbial Resistance: Healthcare, Animals, and Ethics (32422) ja Tampereen yliopiston apurahatutkija Koneen Säätiön projektissa Technology, Ethics and Reproduction: Controversy in the Era of Normalisation (321711). Hän väitteli tohtoriksi syyskuussa 2021 Turun yliopiston filosofian oppiaineesta. Hänen väitöstutkimuksensa käsitteli feminististä bioetiikkaa ja queer-bioetiikkaa. Sudenkaarne pohtii parhaillaan queer-feministisiä, posthumanistisia tulokulmia antibioottiresistenssin etiikkaan.

TIIA SUDENKAARNE
tiia.sudenkaarne@helsinki.fi
tiia.sudenkaarne@tuni.fi
Tiia Sudenkaarne DrSocSci, MA is a postdoctoral researcher at University of Helsinki in the project Social Study of Microbial Resistance: Healthcare, Animals, and Ethics (32422) funded by Academy of Finland and a grant researcher at University of Tampere in the Technology, Ethics and Reproduction: Controversy in the Era of Normalisation (321711) project funded by Kone Foundation. She received her doctorate in philosohy from University of Turku in September 2021, with a dissertation on feminist and queer bioethics. Sudenkaarne is currently thinking about queer feminist, posthumanist angles to ethics of antimicrobial resistance.

JOONAS SÄNTTI
joonas.s.santti@jyu.fi
FM Joonas Säntti on väitöskirjatutkija Jyväskylän yliopistossa. Hänen tutkimusjulkaisunsa käsittelevät erityisesti nykykirjallisuuden sukupuolettomia kertojia. Queer-narratologinen tutkimus lähestyy queeria tekstuaalisena ilmiönä: kerrontaratkaisut hankaloittavat äänten ja henkilöiden paikantamista ja nimeämistä. Säntti on työskennellyt myös kirjallisuuskriitikkona, esseistinä ja yliopistonopettajana.

JOONAS SÄNTTI
joonas.s.santti@jyu.fi
Joonas Säntti, MA, is a doctoral candidate in the University of Jyväskylä. Their research publications focus on ungendered narrators in contemporary prose fiction. Their queer narratological approach attends to textual queer: how the narrative elements complicate the situating and naming of voices and characters. They have also worked as a literary critic, essayist and university teacher.

RIIKKA TAAVETTI
riikka.taavetti@helsinki.fi
http://riikkataavetti.fi/
ORCID: 0000-0001-9601-2206
VTT, FM Riikka Taavetti työskentelee poliittisen historian yliopistonlehtorina Helsingin yliopistossa. Hänen aiemmat tutkimuksensa ovat käsitelleet queerhistoriaa sekä muistin politiikkaa ja muistitietoa Suomessa ja Virossa. Hän on tutkinut myös suomalaisen seksitutkimuksen tieteenhistoriaa. Tällä hetkellä Taavetti osallistuu Koneen Säätiön rahoittamaan Sexuality and democracy: Exploring the links and re-thinking the concepts for feminist politics (SEXDEM) -hankkeeseen, jossa hänen tutkimuksensa käsittelee homoseksuaalisuudesta käytävää poliittista keskustelua Virossa ja Ruotsissa.

RIIKKA TAAVETTI
riikka.taavetti@helsinki.fi
http://riikkataavetti.fi/
ORCID: 0000-0001-9601-2206
Riikka Taavetti, PhD, works currently as a University Lecturer in political history at the University of Helsinki. Her research has addressed Estonian and Finnish queer history, politics of memory, and oral history. She has also studied the intellectual history of Finnish sex research. Her current work analyzes the political discussions on homosexuality in Estonia and Sweden and is a part of the research project Sexuality and democracy: Exploring the links and re-thinking the concepts for feminist politics (SEXDEM), funded by the Kone Foundation.

JIIPU UUSITALO
https://tajukankaankutoja.sarjakuvablogit.com/
Sarjakuvapiirtäjä Jiipu Uusitalo elää ja työskentelee Tampereella. Hän on julkaissut 2000-luvun alusta saakka surrealismia ja infosarjakuvaa yhdisteleviä töitään sarjakuvablogissaan ja pienissä omakustannelehdissä. Viime vuosina Uusitalo on piirtänyt pidempiä sarjakuva-albumeja, joiden julkaisijana on toiminut Täysi Käsi Oy. Hänen pääteoksensa tähän asti on valta-trilogia, jonka osat ovat *Kukkaisruoska* (2019), *Puupenni* (2020) ja *Okanaamio* (2021). Tällä hetkellä Uusitalo piirtää kaupunkiviljelystä kertovaa Itämisen ihme -albumia.

JIIPU UUSITALO
https://tajukankaankutoja.sarjakuvablogit.com/
The comic artist Jiipu Uusitalo lives and works in Tampere. Since the beginning of the 2000s, they have published work that combines surrealism and info comics, both as blog posts in their "Tajukankaankutoja" and in self-published zines. In recent years, Uusitalo has drawn extended

ISSN
1796-5551

graphic novels, published by Täysi Käsi Oy. Their major achievement to date is a trilogy on power, comprising the albums *Kukkaisruoska* [The Flower Whip] (2019), *Puupenni* [The Wooden Penny] (2020) and *Okanaamio* [The Thorn Mask] (2021). Currently, Uusitalo is working on an album entitled Itämisen ihme [The Wonders of Sprouting] about city gardening.

LOIS-ANNE WATT
lois.watt@helsinki.f
lois.annewatt@gmail.com
Lois-Anne Watt – ihmismaantieteiden maisteri Aberdeenin yliopistosta – opiskelee tällä hetkellä Helsingin yliopiston maisteriohjelmassa nyky-yhteiskuntien sosiaali- ja kulttuuriantropologiaa. Paraikaa hän valmistelee tutkielmaansa, joka käsittelee sitä, kuinka avovesissä uimisen käytännöt kietoutuvat identiteetin ja tilallisuuden saamiin merkityksiin Koillis-Skotlannissa. Tutkimuksessa huomio kiinnitetään erityisesti ruumiilliseen vuorovaikutukseen sukupuolen muotoutumisessa ja ihmisyyden rajat ylittävissä kohtaamisissa. Hänen aiempiin tutkimushankkeisiinsa lukeutuu historiallinen analyysi sukupuoliroolien muutoksesta ja kuulumisen tunteesta skotlantilaisen maaseudun kalastajayhteisöissä 1900-luvulla.

LOIS-ANNE WATT
lois.watt@helsinki.f
lois.annewatt@gmail.com
Lois-Anne Watt – Scottish MA (Hons) in human geography at the University of Aberdeen – is currently studying social and cultural anthropology in the contemporary societies (MA) programme at the University of Helsinki. At the moment, she is drafting a thesis concerning the practice of open water swimming (otherwise known as, 'wild swimming') in the North-East of Scotland, and is investigating how the development of such practices are embedded within notions of identity and place-making. This research holds a specific interest with formations of gender and more-than human encounters through bodily interactions. Her past research projects include a historic analysis of changing gender roles and notions of belonging within rural fishing communities in Scotland over the last century.

ISSN
1796-5551